

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Srovnání ideového a programového vymezení stran

Fidesz a PiS

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Martin Vait

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Rok obhajoby: 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31. 7. 2019

Martin Vait

Bibliografický záznam

VAIT, Martin. *Srovnání ideového a programového vymezení stran Fidesz a PiS*. Praha, 2019. 106 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut Politologie. Katedra Politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Rozsah práce: 190 466 znaků včetně mezer

Abstrakt

Předmětem této diplomové práce je výzkum a srovnání ideového a programového vymezení stran Fidesz a PiS, jejich vývoje v čase i současného působení v maďarské vládě od roku 2010, resp. v polské vládě od roku 2015. Stejně tak se tato práce zaměřuje na zkoumání a komparaci předpokladů, které umožnily oběma stranám získat vysokou podporu voličů ve zmíněných parlamentních volbách. Mezi hlavní teoretická východiska pro výzkum, kterým se práce věnuje v první kapitole, patří teorie populistických radikálně pravicových stran a její další aplikované aspekty. Na základě tohoto rámce diplomová práce v druhé kapitole odpovídá na výzkumnou otázku, do jaké míry transformační vývoj v Maďarsku a Polsku mezi lety 1989-2004 vytvořil předpoklady pro podporu populistické radikální pravice v obou zemích. Závěrem je, že kromě negativních aspektů politické a ekonomické transformace hrály zásadní roli ve vytváření klimatu pro radikálně pravicové postoje také historické narativy a předsudky vůči menšinám ze strany části společnosti. Ve třetí kapitole dále z výzkumu vyplývá, že strany během let prošly značným ideologickým vývojem, který do jisté míry spočívá také v reakci na vývoj ve stranickém systému obou zemí. Od roku 2006 však lze obě strany stále konzistentněji řadit mezi stranickou rodinu populistické radikální pravice. Největší shoda v činnosti Fidesz i PiS dále panuje v krocích vůči principům liberální demokracie od nástupu do vlády v letech 2010, potažmo 2015.

Abstract

The subject of this diploma thesis is to examine and compare the ideological and programmatic definition of Fidesz and PiS, their development in time and their current actions and policy-making since forming their single-party governments in 2010 in Hungary and 2015 in Poland, respectively. This work also focuses on the development in both countries during the transformation from communism towards democracy, and sets out to answer what preconditions have formed the demand for populist radical right ideology both in Hungary and Poland. Based on the theory of populist radical right framework, this thesis concludes that, in addition to the negative aspects of political and economic transformation, historical narratives and prejudices against minorities by a significant part of the Hungarian and Polish societies have also played a crucial role in

creating a climate for demand for the populist radical right. In the third chapter, this thesis finds a high volatility in the ideological development of both parties, especially in regards to Fidesz, and attributes these considerable ideological and programmatic changes in part to reaction of Fidesz and PiS towards changes in the party system in both Hungary and Poland. However, since 2006 the ideology of both parties has become increasingly consistent with features of the populist radical right party family. The biggest overlap in their policy-making can be seen in their measures taken towards the principles of liberal democracy since forming the government in 2010 and 2015.

Klíčová slova

Fidesz, PiS, Kaczyński, Orbán, populismus, populistická radikální pravice, Maďarsko, Polsko

Keywords

Fidesz, PiS, Kaczyński, Orbán, populism, populist radical right, Hungary, Poland

Title/název práce

Comparison of ideological and policy definition of Fidesz and PiS

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu této diplomové práce, panu PhDr. Josefu Mlejnkoovi, Ph.D. za cenné připomínky, stejně jako celé rodině a snoubence za podporu a trpělivost.

Obsah

ÚVOD.....	9
1. Teoretická východiska práce	14
1.1. Dosavadní debata o politickém vývoji v Maďarsku a Polsku v kontextu debaty o populistické radikální pravici	14
1.2. Vymezení užívaných pojmů	18
1.2.1. Populismus	18
1.2.2. Populistická radikální pravice a krajní pravice, nativismus	21
1.2.3. Nabídka a poptávka po krajní pravici.....	25
1.2.4. DEREK.....	27
1.2.5. (Liberální) demokracie	29
1.2.6. Teorie transformace.....	31
2. Srovnání vývoje maďarského a polského politického systému po roce 1989 do vstupu do EU v roce 2004.....	32
2.1. Politická a ekonomická transformace v Polsku a Maďarsku po roce 1989.....	32
2.1.1. Typy tranzice v Maďarsku a Polsku.....	33
2.1.2. Absence transformačního milníku jako symbolického přechodu mezi režimy	34
2.1.3. Nástupnické strany MSZP a SLD a přerod elit z komunismu do postkomunismu.....	37
2.1.4. Porovnání maďarské a polské cesty k privatizaci	39
2.2. Konsolidace postkomunistického režimu a stranického systému v Maďarsku v 90. letech.....	41
2.3. Konsolidace postkomunistického režimu v Polsku a politicko-ekonomický vývoj do přelomu milénia.....	43
2.4. Diskriminační a šovinistické postoje v Maďarsku a Polsku v letech 1989-2004	46
2.4.1. Kořeny maďarských šovinistických a krajně pravicových inklinací.....	47

2.4.2. Kořeny polských šovinistických a krajně pravicových inklinací	48
2.4. Shrnutí předpokladů poptávky po populistické radikální pravici v Maďarsku a Polsku	51
3. Porovnání stran Fidesz a PiS z hlediska teorie populistické radikální pravice	55
3.1. Fidesz 1988-2002 a PiS 2001-2007 s přihlédnutím na předchozí politické působení bratrů Kaczyńských	56
3.1.1. Vývoj strany Fidesz do konce prvního vládního působení v roce 2002.....	56
3.1.2 Představení postav Jaroslawa a Lecha Kaczynského do založení strany PiS a její vývoj do konce prvního vládního působení v roce 2007.....	61
3.2. Fidesz 2002-2010 a PiS 2007-2015.....	66
3.2.1. Vývoj strany Fidesz v letech 2002-2010	66
3.2.2. Vývoj strany PiS mezi lety 2007-2015.....	70
3.3. Fidesz 2010-2019 a PiS 2015-2019.....	72
3.3.1. Vládní působení strany Fidesz od roku 2010	72
3.3.2. Vládní působení strany PiS od roku 2015	76
3.4. Srovnání ideologického a programového vymezení stran Fidesz a PiS na základě teorie populistických radikálně pravicových stran	79
ZÁVĚR.....	85
SUMMARY	87
Použitá literatura.....	90
TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE	102

ÚVOD

Když současný maďarský premiér Viktor Orbán v roce 2010 označil vítězství své koalice Svazu maďarských demokratů-křesťanskodemokratické lidové strany (FIDESZ-KDNP, pro zjednodušení budu dále v práci používat jen Fidesz, který tomuto uskupení dominuje, KDNP je spíše jen formálním partnerem) v parlamentních volbách za „revoluci u volebních urn“ (Orbán 2010), stále bylo možné uvažovat o tomto výroku jako o klasické hyperbole z úst vítěze. Devět let po drtivém triumfu Fideszu, který tehdy obdržel dvoutřetinovou většinu mandátů v Zemském shromáždění, maďarském parlamentu, jsou však tyto volby opravdovým začátkem nové politické kapitoly v Maďarsku. Maďarská vláda pod Orbánovým vedením v roce 2011 na znamení skoncování s dosavadním politickým režimem zavedla novou ústavu. Po svém druhém volebním vítězství v roce 2014 premiér Orbán prohlásil, že hodlá z Maďarska vytvořit „neliberální stát“ (Orbán 2014) a do svých třetích voleb si na mezinárodní scéně pěstuje obraz tvrdého oponenta migrace, zastánce národního státu a neformálního lídra populistického nacionalistického politického proudu (Lamour a Varga 2017, Morillas 2017, Pytlas 2015).

Orbánovi polští kolegové ze strany Právo a spravedlnost (Prawo i Sprawiedliwość, PiS) ve volbách v roce 2015 slavili poněkud skromnější úspěch absolutní většiny ve volbách do Sejmu a Senátu, dolní a horní komory polského parlamentu. To však předsedovi PiS Jaroslawu Kaczyńskému nezabránilo rovněž pojmenovat vítězství jako revoluci a konec třetí polské republiky (Gociek 2016). Nutno podotknout, že počátek čtvrté republiky ohlásil Kaczyński už po volebním vítězství v roce 2005. Neslavný konec jeho menšinové vlády s podporou krajně pravicových stran Ligy polských rodin (LPR) a Sebeobraný i koaliční vlády ve stejném složení a předčasné volby o dva roky později však velké záměry odložily na rok 2015. Dalekosáhlými proměnami a turbulentními událostmi za poslední čtyři roky Polská republika bezpochyby prošla, zdali však dojde i k přestavbám v polské Ústavě či schválení nového základního zákona, bude jasnější až po letošních podzimních parlamentních volbách. Doposud ovšem PiS k takovýmto úpravám nemělo na rozdíl od Fideszu dostatečný mandát.

Vývoj v obou zemích a politická identita obou stran jsou velmi často srovnávány a někdy stavěny na roveň jak v rámci akademické (Grzymala-Busse 2017, Morillas 2017, Pytlas 2015, Krekó et al. 2018), tak veřejné debaty. A to nejen kvůli tomu, že se

lídři obou stran navzájem veřejně v rámci svého „neliberálního tandemu“ velmi otevřeně podporují (Skóra 2018) – Orbán například pozval Kaczyńského na závěrečný mítink Fideszu před parlamentními volbami v Maďarsku v dubnu 2018, šéf PiS se mu zase odvděčil prohlášením, že „důstojnost a svoboda národů je úzce spojena se jménem Viktora Orbána nikoliv jen pro Maďary, nýbrž i pro Poláky“ (McLaughlin 2018). Ve stejném období při pietě za oběti letecké havárie u Smolensku v roce 2010 Orbán vyjádřil přesvědčení, že „Poláci a Maďaři mají společný boj, cíl i společnou cestu: vybudovat a bránit svůj domov v podobě, o jakou sami stojí ... [tedy] křesťanských a národních hodnot“ (Than a Szakács 2018).

Spolupráce maďarské a polské vlády se zásadním způsobem projevuje také na mezinárodní půdě. Částečné neliberální tendence se přelévají právě pod vlivem Fidesz a PiS do některých společných prohlášení a kroků vlád aliance Visegrádské čtyřky, a to většinou na úrovni různých orgánů Evropské unie (Morillas 2017). Oba státy jsou blízkými spojenci i v rámci EU jako takové. Polsko se zavázalo, že bude blokovat jakékoliv pokusy zavést postihy proti Maďarsku, navzdory tomu však EU na základě článku 7 proti oběma zemím zahájila sankční řízení – v roce 2017 proti Polsku, o rok později proti Maďarsku. Vlády Visegrádské čtyřky byly zároveň hlavními iniciátory zablokování dohody o přerozdělování migrantů a Polsko a Maďarsko patřily mezi čtyři země, které na jaře 2019 zablokovaly dohodu o klimatické neutralitě.

Popularita stran Fidesz a PiS na domácí úrovni v Maďarsku a Polsku je již dlouhodobým a nadále pokračujícím jevem. Volební úspěchy vlád obou států se však odrážejí také na dění v regionu i celoevropském kontextu. Je proto přínosné věnovat se jak předpokladům, ze kterých vyústila drtivá volební vítězství obou stran, tak jejich domácímu politickému kontextu a také podobností i odlišností mezi oběma uskupeními.

Vzrůstající sílu populistických radikálně pravicových, či dalších krajně pravicových stran lze pozorovat od roku 2015 v národních parlamentních volbách v řadě evropských států – byť, jak si ukážeme níže, by bylo na druhé straně také mylné přeceňovat sílu této stranické rodiny. V roce 2019 se každopádně tento několikaletý trend odrazil také ve volbách do Evropského parlamentu. Uskupení s příklonem ke krajní pravici a populismu zvítězila kromě Polska (i když koalice opozičních stran zde získala největší

procento hlasů, po rozdělení na mandáty je PiS nadále suverénně samostatně neúspěšnější stranou) a Maďarska i ve Francii, Itálii, Británii a Lotyšsku.

Strany s podobným ideovým zaměřením jsou roztroušeny po různých evropských frakcích – zatímco Fidesz je v době vzniku práce stále členem Evropské lidové strany (EPP), PiS patří ke skupině Evropských konzervativců a reformistů (ECR), nemluvě o nové frakci Identita a Demokracie (ID) Mattea Salviniho a Marine Le Pen či již dlouhá léta existující Evropě svobody a přímé demokracie (ENF), případně nezařazených Jobbiku – Hnutí za lepší Maďarsko (Jobbik), Ľudové strany Naše Slovensko (ĽSNS) a řeckého Zlatého úsvitu. Vzhledem k programové volatilitě je navíc řadu stran složité trvale zařazovat k danému politickému proudu. Je však zřejmé, že oproti posledním volbám v roce 2014 krajně pravicové křídlo v Evropském parlamentu posílilo. A to navzdory tomu, že síla populistické radikální pravice kulminovala po tzv. migrační krizi okolo roku 2016 a v současné chvíli z velké části stagnuje.

Orbánovy kroky však se zaujetím sleduje také český premiér Andrej Babiš a s nadšením se o práci maďarského ministerského předsedy vyjadřuje i předseda SPD Tomio Okamura. Už dnes je po totálním volebním krachu britských konzervativců nejpočetnější skupinou v parlamentní frakci ECR právě Právo a spravedlnost. Jeden z dlouholetých nejbližších politických partnerů ODS na půdě Evropského parlamentu tak zde bude mít ještě výraznější úlohu. Pro všechny tyto důvody je působení maďarských a polských vládních stran zcela nezbytné studovat i z českého kontextu.

Bylo by však zcela předčasné tvrdit, že vlna úspěchu populistických radikálně pravicových stran se přes Evropu již přehnala a problémy liberální demokracie jsou zcela zažehnány. Především v Maďarsku a Polsku se vládní strany nadále těší obrovské popularitě a stabilně si drží v předvolebních průzkumech více než 40% podporu elektorátu. Ačkoliv výsledky PiS v komunálních a evropských volbách za poslední čtyři roky lze interpretovat různě, Fidesz zvítězil ve třetích parlamentních volbách v řadě a jeho popularita oproti roku 2014 do roku 2018 narostla o další 4,4 % na 49,27 %.

Tato diplomová práce má tedy za cíl zaprvé porovnat obě strany Fidesz a PiS (a protože klíčovou roli v obou uskupeních mají jejich lídři Viktor Orbán a Jaroslaw Kaczyński, bude v menší míře kladen důraz i na ně) a určit, co tvoří jejich ideový a programový

základ, pokud se o něčem takovém dá vůbec hovořit vzhledem k jejich poměrně výraznému vývoji v průběhu desetiletí, a jak je lze zasadit do politického a stranického kontextu v Maďarsku a Polsku. Jde o populistickou radikální pravici, či krajní pravici, národní konzervatismus, anebo čirý pragmatismus a populistický oportunismus? Jsou si obě strany doopravdy tak podobné?

Druhým cílem práce je najít odpověď na otázku, proč (podle autora této práce doopravdy velmi podobná) poselství obou stran rezonují právě v prostředí Maďarska a Polska. Do jaké míry postkomunistický vývoj politického a stranického systému vytvořil podhoubí, ze kterého vládní strany čerpaly svou rétoriku a na které směřovaly svou zásadní kritiku, a do jaké míry vytvořil i předpoklady pro poptávku po ideologii populistické radikální pravice?

Práce je koncipována jako srovnávací kvalitativní případová analýza rozčleněná do čtyř hlavních kapitol. V první části bude nejdříve shrnuta dosavadní debata o směřování politického vývoje v Maďarsku a Polsku a stran Fidesz a PiS v rámci diskuze o populistických radikálně pravicových uskupeních. Dále zde definuji teoretické koncepty a pojmy, na základě kterých lze popsat a do nichž je možné dosadit vytyčené cíle práce. Prostor tak zde dostane debata o pojmech teorie transformace, populismu, liberální a neliberální demokracie, teorie populistické radikální pravice a v jejím rámci teorie poptávky a nabídky (supplyxv/demand), definice radikální pravici, nativismu či indexu poptávky po pravicovém extremismu (Demand for Right-Wing Extremism, DEREK).

V druhé kapitole se práce bude zabývat politickým vývojem od počátku demokratické transformace Maďarska a Polska od roku 1989, ze kterého lze vyvodit předpoklady úspěchu obou současných vládních stran. Zde bude srovnána podoba transformace v obou státech, formování a působení postkomunistických politických a ekonomických elit a podoba politického a společenského sociopolitického vývoje do roku 2004 a vstupu do Evropské unie. Bude tak zde představen kontext, na který obě strany agresivně reagovaly a z jehož kritiky pak vyvodily svá ideová a programová východiska, s nimiž ovládly klíčové volby v letech 2010 a 2015.

Třetí kapitola pak bude zaměřena na komparaci samotných Fideszu a PiS, potažmo jejich vlád. Bude porovnán chronologicky jejich ideový a programový vývoj na základě

teorie populistické radikální pravice, stejně jako jejich proměna pozice ve stranickém systému od roku 1989 až doposud. V práci budu na základě dostupné literatury, prohlášení, vyjádření stran a jejich lídrů srovnávat politické směřování obou stran.

1. Teoretická východiska práce

1.1. Dosavadní debata o politickém vývoji v Maďarsku a Polsku v kontextu debaty o populistické radikální pravici

Politickým vývojem v Maďarsku a Polsku a jeho komparací v obou státech od počátku tranzice až po současné dění se v různých podobách zaobírá celá řada akademiků. Politické špičky v obou zemích od prvních plně svobodných voleb v roce 1990 v Maďarsku a o rok později v Polsku směřovaly hlavní pozornost své činnosti ke dvěma hlavním oblastem, které definovaly povahu demokratizace. Zprvė šlo o ekonomickou transformaci z centrálně plánovaného hospodářství (s řadou dílčích tržních prvků) k převážně tržní ekonomice. Přestavbu ekonomiky následovaly podstatné sociální dopady – znehodnocení měny vyústilo v inflaci, spolu s dalšími hospodářskými opatřeními již krátce po roce 1989 mimo jiné skokově vzrostla nezaměstnanost, příjmová nerovnost a postupně se začaly rozevírat nůžky mezi vývojem centra a periferie. Postupně se také měnila struktura zaměstnanosti obyvatelstva (srov. Adam 1999, Bozóki 2013, Minkenberg 2015, Pankowski 2010).

Zadruhé mezi mainstreamovými politickými stranami panoval takřka nenapadnutelný konsenzus o nutnosti „návratu do Evropy“, tedy vstupu do mezinárodních struktur, především do Evropské unie. Tuto snahu doprovázely dalekosáhlé úpravy právního rámce, aby Maďarsko a Polsko, podobně jako další státy bývalého východního bloku, odpovídaly požadavkům Kodaňských kritérií.

Kromě potřeby přijmout ekonomická opatření, jež by uspíšila hospodářskou transformaci ve státech bývalého východního bloku, ale přistoupení znamenala rovněž nutnost schválení zákonů na ochranu lidských práv, menšin a zásad právního státu. Jak argumentují Schimmelfennig a Sedelmeier (2004), „obří výhody členství v EU, jež bylo na dosah, znamenaly, že naplnění přístupových podmínek EU se stalo nejvyšší prioritou při vytváření politik a přijímání zákonů ve státech střední a východní Evropy. Ty přitom za tímto cílem vytěsnily ze zřetele jakékoliv alternativní cesty a domácí překážky“ (Schimmelfennig a Sedelmeier 2004). Právní a politické kroky, které podmiňovaly zdárný výsledek přístupových rozhovorů, s sebou tedy nesly i ožehavá kulturní témata, o nichž ve společnostech mnohdy neexistoval konsenzus, a to zvláště ze strany sociálně konzervativní části veřejnosti. Polsko tak například muselo v rámci lidskoprávních

opatření zajistit např. také antidiskriminační práva sexuálních menšin, vůči nimž panuje v zemi z mnoha stran dodnes značná nevraživost. Podobně rozporuplný vztah existuje dodnes i v Maďarsku ze strany většinové společnosti k romské komunitě (Shields 2007, Pytlas 2016, Krekó, Molnár et al. 2018).

Jak některé ekonomické otázky, tak problematiky povahy směřování k liberálně demokratickému státnímu uspořádání však byly ve státech střední a východní Evropy vytěsňeny mimo úroveň klasické politické debaty na úroveň technokratických kroků, k nimž neexistovala alternativa (Mudde 2007). V České republice tento duch doby nejlépe vystihl tehdejší ministerský předseda Václav Klaus při podepisování přihlášky ke členství v Evropské unii: „Vláda si uvědomuje prospěšnost a nezvratnost procesu evropské integrace ... v moderním evropském vývoji je výměna částí vlastní státní svrchovanosti za sdílený podíl na suverenitě nadstátní a na spoluzodpovědnosti nevyhnutelná jak pro prospěch vlastní země, tak i pro celou Evropu.“ (MZV 2019).

Cas Mudde ve své zásadní práci *Populist Radical Right Parties in Europe* z roku 2007 upozorňuje, že právě vytlačení některých zásadních témat (např. imigrace, trestního práva včetně trestu smrti, vztahu k etnickým, náboženským a sexuálním menšinám, preference zastupitelské versus přímé demokracie, aj.) mimo politickou diskuzi vedlo v západní Evropě ze strany populistických stran s odstupem času k repolitizaci těchto otázek (Mudde 2007, s. 283).

Ve snaze odpovědět na otázku, co, popřípadě kdo stojí za úspěchem populistických (radikálně pravicových) stran, se média opakovaně ve velké míře uchylují k rozboru socioekonomického a demografického profilu typického voliče těchto uskupení, či v poslední době zkoumají vliv ruských dezinformačních projektů na výsledky voleb nejen v regionu střední a východní Evropy. Sociologické výzkumy soustřeďující se na rozdělování voličů do clusterů nejen na základě jejich názorů, ale i demografických, sociálních, ekonomických a geografických údajů (Boček, Cibulka et al. 2019) tomuto diskurzu zčásti mimoděk napomáhají, když reagují na vývoj umožněný i sociálními sítěmi a aférami okolo Cambridge Analytica a jejího „psychografického“ modelu oslovování voličů. Na základě tohoto uzavřeného kruhu výzkumných otázek, postupů a vyhodnocování dat však vzniká jistý sebedeterminační efekt, který jednak nadhodnocuje váhu socioekonomického a demografického profilu voličů jako i sílu nástrojů, jež je oslovují, a druhak zdaleka nepopisuje realitu v jejich dalších rozměrech.

Mudde upozornil už dávno před „populistickým boomem“ posledních let, že je ošidné pouze škatulkovat sociální a demografické zázemí voličů a vyvozovat z jejich postavení následně i politické názory a příklon k jednotlivým stranám. Shrnuje, že „populistické radikálně pravicové strany jsou jako všechna uskupení schopna mobilizovat pouze část společnosti, která uvažuje nad jejich volbou“ (Mudde 2007, s. 230). Ačkoliv je dnešní sběr dat daleko pokročilejší než před dvanácti lety a zabývá se kromě samotného sociálního statusu voličů i jejich názory a přesvědčeními, stále zde zůstává původní problém – můžeme se sice leccos dozvědět o tom, jak početné jsou určité *segmenty* v rámci společnosti, na podpoře konkrétních stran se však jejich politická přesvědčení nemusejí vůbec odrazit. Zjednodušeně řečeno – pakliže se 30 % populace přiklání k populistickým radikálně pravicovým názorům, ještě to neznamena, že 30 % populace bude také volit populistickou radikálně pravicovou stranu. „Teorie, které se zabývají poptávkou, nejsou schopny vysvětlit nízkou úroveň mobilizace voličů ... Jinými slovy, úrodná půda [pro populistické radikálně pravicové strany] je potřebná, ale nedostačující podmínka,“ píše Mudde (Mudde 2007, s. 230). Podle Muddeho je potřeba zabývat se spíše faktory, kterými jsou tato uskupení schopna přesvědčit společnost k jejich volbě. Dochází přitom k závěru, že klíčová je kvalita stranické organizace, propagace a vnitřního vedení.

Muddeho práce je zásadní z pohledu vytyčení definice stranické rodiny populistické radikální pravice a popisu a agregace společných jevů napříč těmito uskupeními v celé Evropě. V tomto směru tedy zahrnuje i analýzu populistické radikální pravice v Maďarsku i Polsku od transformace k demokracii až do roku 2007. Do této doby přitom byla pozornost akademické obce vůči pravému kraji politického spektra ve střední a východní Evropě minimální, jak podotýká Minkenberg: „Tématu se věnuje pouhá hrstka esejů a článků; většina literatury je žurnalistická spíše než akademická a zabývá se jednotlivými zeměmi, než aby se jednalo o komparativní studie“ (Minkenberg 2002, s. 335).

Od vzniku Muddeho publikace o populistické radikální pravici se ovšem situaci na této části politického spektra i v Maďarsku a Polsku začala věnovat celá řada autorů. Málokteré práce v posledních letech se však přímo zabývají transformací a politickým vývojem v těchto zemích a návaznosti a vlivem těchto faktorů na vznik poptávky po populistických radikálně pravicových stranách. Problematika transformace a období

postkomunistického vývoje je samozřejmě nedílnou součástí celé řady prací, ale přehled a porovnání vývoje na úrovni zmíněných dvou států od začátku postkomunistického období až po volební úspěchy Fidesz a PiS v letech 2010 a 2015 jsou přítomné spíše částečně, s důrazem na jiné aspekty, či v rámci analýzy většího počtu států.

Největší pozornost populistickým radikálně pravicovým stranám ve střední a východní Evropě věnuje vedle Muddeho také německý politolog Michael Minkenberg. Konkrétně v nejobsáhlejší publikaci na toto téma *Transforming the Transformation?* z roku 2015 pod jeho editorským vedením se přední evropští akademici dotýkají i otázek transformace a vývoje politického a stranického systému v tomto regionu. Klaus von Beyme v první kapitole publikace na základě středo- a východoevropských zkušeností přehodnocuje platnost teorie transformace, kniha se však obecně spíše než záměru této diplomové práce zaobírá přehledem vývoje krajně pravicových stran v jednotlivých státech a jejich interakcí s dalšími politickými uskupeními, a vlivem těchto stran a hnutí na tamější politický vývoj.

Cíli této práce, tedy porovnání vlivů důsledků transformace a postkomunistického politického vývoje na formování podhoubí pro úspěch krajní pravice v Polsku a Maďarsku, se blíží ve svém vynikajícím a poměrně prorockém článku Stuart Shields, který už v roce 2007 precizně popsal způsob, jakým postkomunistické socialistické strany v obou zemích přejaly neoliberalní rétoriku, vůči které se zformovala národovecká opozice (Shields 2007). Podobně se situaci věnuje příspěvek Anny Grzymala-Busse (Grzymala-Busse 2017), ten je však stejně jako Shieldsova práce spíše stručným shrnutím situace.

Zřejmě nejrelevantnější je tedy v souvislosti s touto prací vhodné zmínit publikaci Barteka Pytlase *Radical Right Parties in Central and Eastern Europe* (Pytlas 2015), která se nejobsáhleji zaobírá jak politickým podhoubím pro úspěch krajně pravicových stran, tak jejich současnému působení. Pytlas zde detailně popisuje vývoj politického dění v jednotlivých státech a jeho vliv na formování síly krajně pravicových hnutí, podobně jako Minkenberg se ale věnuje spíše procesu, jak jejich rétorika a politiky formovaly a ovlivňovaly mainstreamový diskurz. Fidesz i PiS však samy byly z vždy mainstreamovými stranami, byť svůj volební úspěch dlouhodobě stavěly na naprosté opozici vůči vnitropolitickému vývoji, který v předcházejících letech zastřešovaly jiné maďarské a polské strany. Stále tedy nejde o práci, která by se úzce zaměřila na vývoj

v konkrétních dvou státech a porovnala konkrétní dvě strany – soustředí se stejně jako ostatní předešlé zmíněné publikace spíše na proměnu radikálně pravicového spektra.

Nejrozsáhlejší prací, která spíše než samotný postkomunistický vývoj komparuje na základě terénního výzkumu spíše postoje ve společnosti v návaznosti na Muddeho teorii, je publikace maďarského institutu Political Capital *Beyond Populism: Tribalism in Poland and Hungary*. Dochází přitom k závěru, že obě strany už překonaly definiční kritéria pro populistická uskupení a spadají do rodiny nativistických, potažmo podle jejich názvosloví tribalistických uskupení (Krekó, Molnár et al. 2018).

Členové Political Capital Péter Krekó a Attila Juhász pak pokračují v ještě podrobnějším výzkumu hlavních maďarských populistických radikálně pravicových stran v posledním desetiletí se zaměřením na Jobbik. V publikaci *The Hungarian Far Right* (Krekó a Juhász 2018) sledují jak poptávku po krajní pravici v Maďarsku i skrze vlastní metriku DEREK (která bude představena níže v podkapitole 1.2.4.), tak stranickou nabídku, a s větším důrazem na výzkum hnutí Jobbik usuzují, že v posledních letech v maďarském stranickém systému došlo do značné míry k prostřídání pozic na ideologickém spektru mezi tímto politickým uskupením a Fideszem. Současná vládní strana je tak z parlamentních politických sil v Maďarsku na samém pravém kraji a výhledově tak může opouštět svou vizi centrálního politického silového pole, což přímo vybízí opoziční strany k bližší spolupráci.

Další monotematickou studii, tentokrát však zaměřenou na polské prostředí, je pak kniha *The Populist Radical Right in Poland: The Patriots* (Pankowski 2010). Autor zde podrobně popisuje vliv historického vývoje v meziválečném a poválečném období na formování národoveckého narativu krajní pravice. Dále se zabývá vznikem, zázemím a rétorice krajně pravicových stran po pádu komunismu. Práce však končí rokem 2010, nepostihuje už tedy současné směřování Práva a spravedlnosti do podoby, v jaké ji známe dnes.

1.2. Vymezení užívaných pojmů

1.2.1. Populismus

První pojem, který je v rámci této práce potřeba definovat, je termín populismus. Za tímto slovem se v posledních letech skrývá v očích veřejnosti i médií mnohé – politické

působení Donalda Trumpa, Jaira Bolsonara či Marine Le Pen, kampaň za brexit, mezi představitele populismu se opakovaně uvádí Viktor Orbán, jako i Alexis Tsipras nebo Bernie Sanders. Mnohdy se ovšem podle Muddeho jedná o zkratkovité, zjednodušující a nepřesné pojmenování, které nesprávně spojuje dohromady často velmi rozdílné politické směry, způsoby rétoriky i stylu vládnutí (Mudde 2017).

Snaha o vystižení významu populismu je v literatuře přítomná ještě dříve než od počátků politologie v druhé polovině 20. století. Jisté proto-populistické představy nastínil poprvé už v 18. století Jean-Jacques Rousseau ve svých úvahách o touze návratu k prostotě a lidské přirozenosti, kterou znemožňovala zkažená morálka vyšší společnosti. Rousseau je proto často označován za primitivistu, v každém případě však jeho příspěvek lze chápat i v dnešní debatě o populismu jako jeden z prvotních výrazů nostalgického sentimentu, že společnost kdysi bývala nezkažená, nicméně v současné době je rozdělena na dvě neslučitelné a morálně rozdílné složky společnosti (MacRae 1969). Byl to také Rousseau, kdo poprvé definoval pojem *volonté générale*, tedy většinovou vůli lidu, která má mít vždy rozhodující slovo ve společnosti nehledě na potřeby menšin (Albertazzi a Mueller, 2013).

První práce, která se z velké části zabývá konceptualizací a historickým přehledem užívání pojmu populismus, je sborník textů *Populism: It's Meanings and National Characteristics* z roku 1969. Donald McRae ve své kapitole o populismu jakožto ideologii nabízí řadu pozoruhodných postřehů, v rozdílné míře aplikovatelných i v současnosti, když uvádí, že „populismus není o ekonomice, politice, ani v krajním případě o společnosti. Je o osobnosti, a o osobnosti v morálním smyslu slova. Populismus tvrdí, že jedinec by měl být dokonalým člověkem. ... Společnost dokonalých lidí by byla v podstatě konsenzuální a uniformní. ... A jestliže je člověk dokonalý, je i svobodný – a populismus používá slovo svoboda jako jeden ze svých opěrných bodů –, ale protože je dokonalý, tato svoboda je uskutečněna v uniformitě a stejné identitě se svými bližními“ (McRae 1969, s. 160). Jak si ale ukážeme, pojmy jako morálka či dokonalost jsou velmi složitě definovatelné a na společnosti (a to nejenom agrární, o které McRae z velké části hovoří) záleží více než je tomu dle autorova popisu.

Formování moderního populistického hnutí lze datovat do druhé poloviny 19. století s rozvojem hnutí narodníků v carském Rusku (Walicki 1969, Mudde 2004). Pojem „populistické strany“ se však začal ve větší míře v západní Evropě rozšiřovat až od 80.

let s rostoucím rozvojem nových konfliktních linií a podporou na jedné straně nových zelených stran, ale i pravicových stran FPÖ (Freiheitliche Partei Österreichs) Jörga Haidera a FN (Front National) Jean-Marie Le Pena. Vzrůstající podporu zažívaly populistické strany v průběhu 90. let po podpisu Schengenské a Maastrichtské smlouvy a vzniku Evropské unie. Všechny tyto události, které doprovázela řada politických dohod v duchu nedemokratického liberalismu (Mudde 2007), měly za následek odezvu ze strany populistů, kteří repolitizovali mimo jiné např. témata imigrace v důsledku otevření pracovního trhu či otázku evropské federalizace, již mnohdy stavěli do kontrastu s nacionalistickými sentimenty.

Střídavý volební úspěch těchto uskupení vedl akademiky po přelomu milénia k potřebě definovat termín populismus, kterým byla tato nespojitá, ale poměrně zjevně se formující stranická rodina označována. Většina autorů se dlouhodobě shodovala, že jedním z primárních prvků populismu je jeho rétorické rozdělování společnosti na dvě homogenní skupiny, tedy lid proti elitám. Přelomový z hlediska terminologického ukotvení pojmu ovšem byl článek Case Muddeho *The Populist Zeitgeist* (Mudde 2004), podrobně rozpracovaný dále v práci *The Populist Radical Right Parties in Europe* (Mudde 2007). Populismus je zde podle Muddeho vymezen jako užší pojetí ideologie, která se nabaluje na určitou hostitelskou ideologii. Populismus tak může být levicový, pravicový, jako i centristický – určující jsou však pro něj jiné poznávací znaky. Dle Muddeho populismus „považuje společnost za v podstatě rozdělenou na dvě homogenní a antagonistické skupiny, ‚čistý lid‘ a ‚zkorumpovanou elitu‘, a tvrdí, že politika by měla být vyjádřením většinové vůle lidu“ (Mudde 2004, s. 543). Populismus tak má dva protivníky. Za prvé jím je elitářství, které sice sdílí rozdělení na pomyslné tábory dobra a zla, tvrdí však naopak, že právě elity jsou osvíceným prvkem společnosti oproti lidu, který je neschopný kvalifikovaného rozhodnutí. Druhým protipólem populismu je pak pluralismus odmítající ideu homogenního lidu.

Populismus však mnohdy není chápán jen jako ideologie, ale často i jako politická metoda, jak si naklonit voliče – například demagogickou rétorikou či jednorázovými ekonomickými předvolebními opatřeními, jako je snižování daní, zvyšování sociálních dávek apod. Další kritické hodnocení pojmu populismus nabízejí Ernesto Laclau a Mouffe, podle nichž je konflikt, který v sobě inherentně zahrnuje dvě strany a rozdělení na „my“ a „oni“, v důsledku debaty nesprávně zaměňovaný za populismus (Laclau

2007, Mouffe 2018). Dle jejich interpretace je tedy ošidné označovat boje za radikálnější změnu ve společnosti, které si vyžadují o to výraznější konflikt, tak nadužívaným a nejednoznačně vnímaným termínem. Jakékoliv snahy o výraznější politické kroky jsou takto znevažovány a bagatelizovány jednoduchým a nadto akademicky posvěceným pojmem, do něhož lze vměstnat mnohé. I proto Chantal Mouffe nakonec termín populismus z poněkud intelektuálně provokativních důvodů přijímá a preferuje jej jako prostředek radikální levicové politiky. Shrnutu větou Ralfa Dahrendorfa, co může „jeden chápat jako populismus, druhý může chápat jako demokracii – a naopak“ (Dahrendorf 2003, s. 156).

Mudde argumentuje, že pro výše popsané politické metody lze užít i jiných termínů jako demagogie, oportunistus apod. Záměrně také nemluví o populismu jen jako o politickém stylu, v tom případě by podle něj neovlivňoval i způsob formování politik a vládních opatření, což se odráží právě i na zkušenostech v Maďarsku a Polsku. A dále sám uznává, že populismus může mít i ozdravnou roli pro liberální demokracii, jde podle něj o neliberálně demokratickou odpověď k nedemokratickému liberalismu. Nerozporuje ani nadužívání termínu a kritizuje jej (Mudde 2017).

Je pravda, že pouhá akademická shoda na definici termínu populismus neodráží širokou veřejnost od jeho užívání v jiných konotacích, a v tomto ohledu by možná stálo za to vytyčit zcela nový pojem, který je oproštěn od dalších interpretací. Nicméně vzhledem k širokému přijetí termínu v rámci akademické obce je v této práci užíván pojem populismus dle Muddeho definice. Na příkladech Fidesz a PiS tedy ve třetí kapitole budu zkoumat, zdali, případně v jakých ohledech, jsou obě strany populistické a splňují kritéria třech pilířů Muddeho vymezení pojmu populismus - zdali považují lid za jednolitou masu a na druhé straně elitu a své politické oponenty označují za inherentně zlou sortu společnosti a zdali je demokracie v jejich pojetím vyjádřením *volonté générale*.

1.2.2. Populistická radikální pravice a krajní pravice, nativismus

Podstatnou a v současnosti možná nejvýraznější a nejdiskutovanější populistickou silou na globální politické scéně je rodina populistických radikálně pravicových stran. Jejich teoretickému vymezení a klasifikaci se ve své zásadní práci *The Populist Radical Right*

Parties in Europe věnuje Cas Mudde (Mudde 2007), přičemž většina akademiků na publikaci od jejího vydání navazuje a rozpracovává její teze – abychom vyjmenovali jen některé práce z mnoha desítek, například z hlediska sociálních skupin autoři sledují roli subkultur (Miller-Idriss, 2018), genderu či náboženského vyznání (Fitzi, Mackert et al. 2018), teorii regionálně aplikují na západní (Akkerman, De Lange et al. 2016) nebo východní Evropu (Minkenberg 2015).

Na pravém kraji politického spektra existuje celá řada různých pojmů a různých stranických rodin. Těžko lze postavit do jedné roviny otevřeně fašistický řecký Zlatý úsvit či dříve Jobbik například se Švédskými demokraty. Pro účely této práce budeme rozlišovat mezi národními konzervativci, (populistickými) radikálně/krajně pravicovými stranami a extrémní pravici, potažmo fašismem.

Národní konzervatismus Heywood definuje jako „formu konzervatismu, která upřednostňuje obranu národní, kulturní a někdy i etnické identity před dalšími problémy, často přitom vytyčuje paralely mezi rodinou a národem“ (Heywood 2017, s. 140). Jako takový může být ideologickou složkou i v rámci populistických radikálně pravicových stran, nezahrnuje však všechny jejich aspekty. Od extrémní pravice se ovšem již může v mnohém odlišovat ve své radikalitě ohledně postojů k náboženství, tradicím, modernitě a celkové podobě politického systému atd.

Co tedy definuje (populistické) radikálně pravicové strany a co je odděluje od jiných uskupení na pravém kraji politického spektra? Klíčovou složkou jak pro populistickou radikální, tak pro extrémní pravici, nikoliv však již pro národní konzervatismus, je zcela nepochybně nativismus, resp. tribalismus. Nativismus se od nacionalismu, který je úzce spjat s národním konzervatismem, odlišuje svým daleko užším vymezením. Nacionalismus lze definovat jako proces vedoucí k interní homogenizaci, tedy docílení monokulturního státu (Koch, 1991). Tento cíl ale mohou kvůli různým formám nacionalismu přijímat strany jak socialistické či sociálně-demokratické, typicky např. Skotská národní strana (SNP) či Baskická jednota (EH Bildu), tak již některá zmiňovaná krajně pravicová uskupení. Jde o velmi široký pojem, který do sebe může zahrnout jak liberální, tak radikální nacionalismus. V zásadě je jeho podoba často rozdělována na státní (občanský, teritoriální, politický) a etnický (kulturní, rasový) nacionalismus (Greenfeld 2001). Byť Heywood liberální nacionalismus popisuje jako ideologii, která je inkluzivní a nevylučuje ve svém rámci kulturní diverzitu (2017),

Wimmer upozorňuje, že nacionalismus v sobě vždy zahrnuje určitý překryv státního a etnického aspektu (Wimmer, Schiller 2002, Mudde 2007).

Mudde v každém případě kvůli terminologické nejednoznačnosti pojmu nacionalismus vytyčuje právě nativismus jako určující prvek populistických radikálně pravicových stran a definuje jej jako „ideologii, která vyjadřuje přesvědčení, že státy by měly být obývány výlučně členy nativní skupiny („národem“) a že nenativní elementy (osoby a myšlenky) zásadním způsobem ohrožují homogenní národní stát“ (Mudde 2007, s. 19). Tento popis tak podle Muddeho vylučuje jakoukoliv záměnu pojmů s termínem liberální nacionalismus, zároveň ale může být stejně tak rasistický jako nerasistický – může v tomto ohledu odmítat jen například jiné sousední národy.

Vedle nativismu je v Muddeho definici určujícím prvkem populistických radikálně pravicových stran také autoritářství – ne nutně jako ideologie odmítající demokratickou vládu, nýbrž dle adornovského pojetí jako vůle glorifikovat a bezpodmínečně následovat autoritativní osobnosti a odmítat vyčleněné skupiny (Adorno 1969). Toto pojetí má samozřejmě své slabiny především – a to opět – kvůli nejednoznačnosti pojmu autoritářství. To je mnohdy v klasické literatuře popisováno jako nedemokratická ideologie, resp. politický systém, který pozbývá legitimitu veškerého lidu a který potlačuje a omezuje práva a svobodu jedince a společnosti či její části (viz Linz 1975, Balík, Kubát 2012). Pokud autoritářství vnímáme v tomto významu, pak jej nelze skloubit s třetím prvkem, který Mudde určuje jako definiční pro jím popisovanou stranickou rodinu – populismem.

Pro jednoduchost vymezení klíčových prvků populistických radikálně pravicových stran je tento aspekt problematický a nekonzistentní vůči způsobu, jakým Mudde postupuje např. vůči již zmíněnému nacionalismu kontra nativismu. Nicméně Adornovo chápání autoritářství je, jak Mudde dokazuje ve své knize, velmi příznačné preferovanému způsobu vládnutí této stranické rodiny i jejích přívrženců. Ostatně i Heywood se v posledním vydání své přehledové publikace zdráhá autoritářství jednoznačně definovat jako antidemokratickou ideologii (Heywood 2017, s. 118). Ke všemu i Linzova klasifikace je několik desetiletí stará a vznikla v období před rozmachem fenoménu tzv. hybridních režimů či defektních demokracií – často demokracií z větší části podle jména, nikoli své podstaty z hlediska kritérií liberální demokracie. Lze i argumentovat, že i Linzova původní typologie jako taková v sobě také zahrnovala tři podtypy, z nichž

„rasová a etnická ‚demokracie““ jsou jakousi částečnou liberální demokracií, ovšem jen pro část společnosti (jako typický příklad Jižní Afrika během apartheidu).

V tomto ohledu je tedy pochopitelné, že autoritářství v dnešním akademickém chápání, a obzvlášť v adornovském pojetí, je kombinovatelné i s populismem, třetím principem populistických radikálně pravicových stran. Právě již definovaný populismus přitom odlišuje tuto stranickou rodinu od mnohých jiných krajně, radikálně či extrémně pravicových uskupení. Ačkoliv nepopulistická uskupení stejně tak odmítají pluralismus, nadále mohou být například elitářská, mohou odmítat demokracii i jako výraz *volonté générale*, či rozdělení lidu na dvě homogenní skupiny. Rozdíl mezi čistě radikální a extrémní pravici je pak již v samotném přístupu k demokracii. Ačkoliv radikální pravice ji může odmítat také, ale od extrémní pravice se bude lišit v jiných aspektech, pro extrémní pravici je demokracie vždy nepřijatelným způsobem vlády, proti kterému postupuje i násilným způsobem (Eatwell a Mudde 2003, Backes 2006). Radikalismus je dalším doplňujícím popisným prvkem Muddeho populistické radikálně pravicové stranické rodiny, je však chápán jako opozice vůči liberální demokracii, nikoliv vůči demokracii v rámci jejího minimálního schumpeterovského pojetí.

Muddeho trojici základních prvků populistické radikální pravice někteří autoři doplňují o další, s jinou typologií radikálně pravicových stran pak přichází Minkenberg: „1) autokraticko-fašistické, zpravidla antidemokratické, včetně rasismu a xenofobie, a často schvalující násilí jako politický prostředek, 2) rasistické či etnocentrické, ale ani fašistické či jednoznačně antidemokratické či násilné, 3) populisticko-autoritářské, organizované okolo silného a charismatického lídra s rozptýlenou nacionalistickou nebo xenofobní ideologií, a 4) nábožensko-fundamentalistické, ve kterých se nacionalismus pojí s náboženskou rigiditou“ (Minkenberg 2015, s. 30). S popisem autokraticko-fašistických, resp. extrémně pravicových stran, lze víceméně souhlasit. Jak však poměrně jednoznačně dokazuje Mudde, mnohdy nelze u populistických radikálně pravicových stran – pokud by bylo možné zaměnit za ty v Minkenbergově bodu 3 – najít silného a charismatického lídra (Mudde 2007). K Muddeho třem hlavním prvkům ještě mnozí autoři přidávají další (silný lídr, preference šovinistického sociálního státu, antisemitismus), nativismus, autoritářství a populismus jsou však neměnné. Tato práce tedy znovu vychází z Muddeho definičního základu.

Aby ještě bylo pro terminologickou stránku zcela zřejmé, jakým způsobem je v této práci chápán pojem pravice, který je maximálně platný i v současném rozdělení politického spektra, tato práce používá Bobbiovo rozdělení pravice a levice na základě postoje k rovnosti: zatímco levice ji považuje za umělou a hodlá ji překonat státními zásahy, pravice ji chápe jako přirozenou a mimo gesci státu (Bobbio 1994). Ačkoliv existuje řada dalších prvků, na základě kterých je rozdíl mezi oběma póly často definován, a to především z ekonomického či kulturního hlediska, tak např. neoliberalní může být jak pravice, tak levice (viz levicová politika třetí cesty přelomu milénia), stejně jako mohou být sociálně konzervativní obě strany na politickém spektru. Otázka postoje rovnosti může být ve východoevropských podmínkách také za jistých okolností sporná, v každém případě je ale stále hlavní dělicí linií.

Kromě výzkumu populistické ideologie v rámci stranických prohlášení i vládních kroků Fidesz a PiS se tedy níže budu zabývat také sledováním jejich radikálně pravicové povahy. Konkrétně tedy nakolik se v rámci radikálního sentimentu zasazují o rozklad stávajícího liberálně demokratického systému (co definuje liberální demokracii, je dále popsáno v kapitole 1.2.5.) a jeho nahrazení pojetím demokracie s autoritářskými prvky s nativistickou ideologií v centru své rétoriky a politiky.

1.2.3. Nabídka a poptávka po krajní pravici

Primární otázky, které se pojí se studiem krajně pravicových, potažmo populistických radikálně pravicových stran, se týkají zkoumání jejich voličské základny. U jaké části společnosti je pravděpodobné předpokládat, že má sklon k volbě zástupce této stranické rodiny? Jaký společensko-politický vývoj předchází volebnímu úspěchu těchto uskupení? A do jaké míry jsou radikálně pravicové populistické strany strůjci vlastního úspěchu? Těchto otázek se tato práce dotýká už v předchozích i následujících kapitolách a není divu, že dodnes od vydání Muddeho publikace je tato problematika jednou z nejzkoumanějších v oboru.

Mudde už jí ostatně ve své původní práci o populistické radikální pravici věnuje největší pozornost. Autor rozlišuje výzkum voličské základny na dva typy – studium často zmiňovaných aspektů určujících sociální poptávku po populistických radikálně pravicových stranách, a na druhé straně nabídku těchto uskupení. Dále porovnává relevanci obou typů napříč evropskými stranami.

Otázce poptávky a nabídky ve spojitosti s extrémní pravici se věnuje řada příspěvků, namátkou Roger Eatwell v článku *Ten Theories of the Extreme Right*. Autor zde v obou ohledech ověřuje platnost pěti teorií. V rámci poptávky Eatwell přehodnocuje, zdali je relevantní označovat krajně pravicové strany za monotematické protestní, ekonomicky orientované, hnutí obrácená vůči postmaterialismu, či za uskupení, která dokáží uspět výhradně v období sociální krize (Eatwell 2003). Mudde na Eatwellovy teze navazuje, a stejně tak u populistických radikálně pravicových stran upozorňuje na to, že oblast výzkumu je kromě mikroúrovně (jedinec) a makroúrovně (celá společnost) nutné posílit především na mezoúrovni (rodina, subkultury, skupiny, lokální a regionální organizace), kde často dochází k velmi silné agregaci a artikulaci politických zájmů.

Podle Muddeho většina teorií zkoumá poptávku po krajní pravici (ať už populistické či nikoliv) na makroúrovni. V rámci teorie modernizace je poptávka po krajní (nikoliv extrémní) pravici často vnímána jako projev určitého odmítnutí modernizačních tendencí ve společnostech. Mudde nezpochybňuje, že velké společenské změny mají za následek reakci, argumentuje však, že empirická aplikace na vztah jedince k modernizaci je prokázána jen velmi slabě. Druhým často zmiňovaným makroúrovňovým důvodem pro zvýšení poptávky po krajní pravici jsou krize. Avšak ty mohou být podle Muddeho pro krajní pravici i kontraproduktivní, neboť se zásadním socioekonomickým otázkám věnují velmi citelně i tradiční strany – a pak už jde o schopnost jednotlivých uskupení, jak na situace dokáží zareagovat. Etnická nesnášenlivost je jedním z klíčových faktorů, z něhož krajní pravice tyje, jde však znovu spíše o to, jak se v dané společnosti stranám podaří prosadit představu, že etnická minorita je hrozbou, než aby šlo o určitou reálnou vyčíslitelnou hrozbu na makroúrovni, ze které vyplývá podpora pravicových populistických stran.

Poslední faktor, který je akademiky často zmiňován jako podpůrný v úspěchu krajně pravicových stran, je autoritářský odkaz, resp. nedostatečná historická demokratická tradice. Mudde tento argument odmítá, v tomto ohledu je však jeho interpretace ovlivněna dobovým kontextem. Strany populistické krajní pravice v někdejších východním bloku v polovině minulého desetiletí zažívaly nízkou podporu voličů, přičemž tento jev lze spojit s jiným fenoménem, který Mudde v práci vytyčil. Je jím tzv. patologická normalita (pathological normalcy) přítomná v řadě států východní Evropy,

kdy řadu ideologických a programových bodů stran krajní pravice přejímají i tradiční mainstreamové strany.

Na mikroúrovni je pak hlavní aspekt určující poptávku po krajně pravicových stranách poměrně tautologický – krajně pravicové postoje jedinců (více viz kapitola 1.2.4.). Zde však Mudde upozorňuje, že „zprvé, většina příznivců populistických radikálně pravicových stran nejsou přívrženci extrémní pravice, zatímco zadruhé, většina extrémně pravicově smýšlejících jedinců volí tradiční mainstreamové strany“ (Mudde 2007, s. 220).

Byť se tato práce věnuje spíše rovině poptávky po populistické radikální pravici (v tomto ohledu autoři často bohužel přispívají k terminologické nejednoznačnosti, když zaměňují poptávku po populistické radikální pravici s poptávkou po krajní či extrémní pravici, vesměs ale hledají takřka identické faktory), pro úplnost je ještě potřeba vytyčit i faktory, které podle Muddeho činí populistické krajně pravicové strany úspěšnými. Aby jejich nabídka byla zdárná, musejí tato uskupení mít jednak interně dobře organizovanou stranickou základnu, kterou bude úspěšně vést schopný (nikoliv pouze charismatický) lídr. Strany také musejí úspěšně reagovat na mediální prostředí, využít svého oslovovacího potenciálu, ale také institucionálního rozvrhu, jakým je např. volební systém.

1.2.4. DEREK

Jak již bylo v práci zmíněno v předchozích kapitolách, složka poptávky objasňuje, jaká v daném prostředí existuje živná půda pro úspěch radikální pravice – ať už se jedná o populistickou či nikoliv. Méně už však vysvětluje odraz poptávky do podpory konkrétních stran (Mudde 2007, s. 202). Péter Krekó, Attila Juhász a Csaba Molnár, analytici organizace Political Capital, v roce 2011 ve snaze kvantifikovat poptávku po krajní pravici vytvořili nástroj v podobě indexu poptávky po pravicovém extremismu (DEREK). Tento ukazatel ilustruje procento populace v daném státě, která zastává radikálně pravicové postoje. Nejde tedy o kompilaci různých demografických údajů a na jejich základě predispozici dané sociální skupiny volit krajně pravicové strany. Skupina společnosti s příklonem ke krajně pravicovým postojům je analytiky pojmenována jako „attitude radicals“ (Krekó a Juhász 2018, s. 39). Z důvodu co nejjednoduššího užití v práci budu tento termín překládat jako „radikálové“.

Analytici Political Capital vytyčili čtyři souhrnné skupiny postojů radikálů – 1) předsudky a preferenci šovinistického sociálního státu, 2) pravicovou hodnotovou orientaci, 3) antisystémové postoje a 4) strach, nedůvěru a pesimismus. V rámci všech souhrnných skupin pak autoři uvádějí konkrétní postoje. Předsudky a preferenci šovinistického sociálního státu tedy podle nich u radikálů formují homofobie a antiimigrační názory. Pravicovou hodnotovou orientaci určují vlastní sebeurčení krajní pravice, tradicionalismus a potřeba poslušnosti a pořádku. Antisystémové postoje tvoří nespokojenost s politickým systémem, nedůvěra vůči mezinárodním organizacím a právnímu systému a vymáhání práva a nedůvěra vůči politické elitě. A začtvrté strach, nedůvěru a pesimismus, jakožto veskrze psychologické aspekty, plodí nespokojenost se životem, ekonomické starosti, pocit fyzického nebezpečí a podezřívavost vůči druhým (Krekó a Juhász 2018, s. 40).

Je možné polemizovat o tom, zdali preferenci krajní pravice určují veškeré zmíněné postoje, či zdali není potřeba doplnit i jiné sentimenty. Za nejzásadnější opomenutí vnímám v rámci první skupiny negativní a ve státech východní Evropy velmi běžný postoj vůči národnostním či etnickým menšinám, zejména romské menšině. Tento postoj je přitom v souladu s hodnocením ze strany akademiků zcela určující pro povahu, rétoriku i případný úspěch východoevropské krajní pravice (srov. Mudde, 2007, Minkenberg, 2015, Krekó a Juhász 2018). Jde tedy o jediné vlastní doplnění této práce k metodologickému rámci indexu DEREK, který jinak bude klíčovým teoretickým odrazovým můstkem pro druhou kapitolu, v níž budu zkoumat živnou půdu pro maďarskou a polskou poptávku po krajní pravici. Na rozsahu této práce není možné dopodrobna odhalit faktické okolnosti vedoucí ke každému jednotlivému postoji radikálů, ani by to nemuselo nutně být efektivní a vypovídající. V každé společnosti na světě lze najít události a kauzy, které poukazují např. na homofobii, ekonomické starosti či na nedůvěru vůči mezinárodním organizacím v rámci určité složky společnosti. Pokud jsou však tyto okolnosti a skutečnosti vytrženy z kontextu a nezohledňují *míru jejich vlivu* na vývoj postojů ve společnosti, či nezohledňují míru přítomnosti těchto otázek ve veřejné debatě, může vzniknout mylný dojem, že by například i Dánsko mohlo mít takřka stejné problémy s romskou menšinou jako Maďarsko a Polsko. Navíc je zcela nemožné bez přítomnosti podrobného výzkumu prokázat, jak které události z posledních třiceti let formovaly postoje radikálů. A v poslední době také to, jestli jsou

tyto události vzhledem k přítomnosti mediálních fabrikací či zkreslení i na příkladu zobrazování migrační krize někdy vůbec reálné.

V práci pochopitelně budou využita i data z průzkumů společenského mínění v otázkách zmíněných postojů. Primárním plánem druhé kapitoly této práce je však něco jiného – obecně chronologicky zmapovat a poukázat na klíčové souvislosti a na politickou interpretaci zásadních otázek, které formovaly podobu a vývoj maďarské a polské politiky a společnosti od roku 1989. Budu zde průběžně vyhodnocovat, ke kterým postojům tyto události mohly vést a do jaké míry strany tyto skutečnosti strany tematizovaly.

1.2.5. (Liberální) demokracie

Pro účely této práce zvláště vzhledem ke zvolenému tématu je ještě důležité v krátkosti definovat liberální demokracii a také popsat vztah vůči ní ze strany (populistických) radikálně pravicových stran. V tomto ohledu se spoléhám na definici Larryho Diamonda, který liberální demokracii popisuje jako „politický systém, v němž jsou individuální a skupinové svobody dobře chráněny a ve kterém existují autonomní sféry občanské společnosti a soukromého života odloučené od státní kontroly“ (Diamond 1999, s. 3). Diamond v práci dále vymezuje deset komponentů liberální demokracie, které ji nedefinují normativně jako ideální typ, nýbrž jsou spíše největšími společnými jmenovateli v reálně fungujících státech.

Vztah populismu vůči liberální zastupitelské demokracii lze obecně chápat jako antagonistický. Fakt, že síla většiny je zde vždy limitovaná principem brzd a protivah, je „neslučitelný s nejsilnějším přesvědčením populistické ideologie, podle které ... musí být ‚vůle lidu‘ vykonána ihned a v plném rozsahu“ (Albertazzi a Mueller 2013, s. 5). Je zřejmé, že se zde nabízí zmínit výrok Viktora Orbána o snaze vybudovat v Maďarsku politický systém „neliberální demokracie“, který by podle slov maďarského premiéra sice nešel do přímého protikladu vůči liberální demokracii, ovšem zamýšlený demokratický politický systém by nebyl postaven na liberálních základech. Čili zjednodušeně řečeno, do protikladu s liberální demokracií by fakticky vzato šel, protože nic mezi odmítnutím liberálních prvků v demokracii a liberální demokracií neexistuje.

Je otázka, zdali vůbec lze definovat neliberální demokracii jako jasný a zřetelný typ politického režimu či systém. Merkelovy či Zakariovy pokusy (srov. Zakaria 1997,

Merkel et al. 2003) míří konceptuálně správným směrem, v každém případě ale naráží v první řadě na otázku – je vůbec neliberální demokracie ještě demokracií jako takovou? V tomto ohledu je samozřejmě možné odkázat se na schumpeterovský či huntingtonovský minimalistický výklad demokracie, který redukuje demokracii na proces svobodných voleb. Jedná se o takové institucionální uspořádání, které podle Schumpetera „slouží k dosahování politických rozhodnutí, v němž jednotlivci získávají moc prostřednictvím konkurenčního boje o hlasy voličů“ (Hloušek, Kopeček 2007, s. 183-185). Lze mimochodem vnímat jako poměrně paradoxní v souvislosti s debatou o populismu, že Schumpeterovo pojetí demokracie je elitářské a role lidu spočívá čistě v předání výkonné moci danému vládnímu subjektu. Takový minimalistický výklad demokracie v každém případě umožňuje existenci celé řady jejích různých forem, ne nutně jen té liberální.

Druhou klíčovou otázkou je pak to, zdali patří do neliberální demokracie státy se svobodnými a rovnými volbami, ovšem v prostředí, kde jsou opoziční média zakázána a pronásledována. Anebo i státy, kde jsou opoziční média zcela povolena, jen v důsledku intervencí spřízněných podnikatelů tržně marginalizována a parodií na „volnou ruku trhu“ vytěsňována do role bezvýznamných aktérů. Scheppele zcela přesně vystihuje tuto výtku ve svém nápaditém termínu „frankenstát“ – tedy stát, jehož soubor zákonů je poslepen z řady nesouvislých legislativ, které sice existují v jiných demokratických zemích a stále dohromady formálně z hlediska ústavy a zákonů dodržují principy liberální demokracie, ale jde o jejich společnou specifickou konfiguraci, která je pro liberální demokracii toxická, či je ve výsledku dokonce nedemokratická (Scheppele 2013).

Zatřetí – k popisu takových demokracií, které splňují minimalistický výklad, už zde existuje řada stávajících pojmů spojených s konceptem hybridních režimů, defektních demokracií, šedé zóny atp. „Neliberálně demokratický“ je spíše jednodušeji a přesněji použitelný jako pomocný přívlastek. Samotné konkrétní formy na hraně liberální demokracie a autoritářství jsou však již obsaženy v existujících a konkrétněji definovaných termínech.

1.2.6. Teorie transformace

Při zkoumání tématu populismu a jeho kořenů v regionu východní Evropy, potažmo bývalého východního bloku, není možné nezmínit alespoň okrajově také teorii transformace, resp. demokratizace. Její tři hlavní fáze – liberalizaci, tranzici a konsolidaci – popsali například Philippe Schmitter a Guillermo O'Donnell jako de facto proces přechodu od autoritářského systému k demokratickému (O'Donnell, Schmitter et al. 1986). Von Beyme však argumentuje na základě zkušeností z východní Evropy, že tento přerod zdaleka není lineární (na což narážela již řada autorů v uplynulých letech), ale co víc, na jeho konci ani nemusí stát ucelený nový politický systém (Von Beyme 2015).

Naopak podle Von Beymeho je možné najít řadu retroaktivních vývojových fází, které mohou mít různou krátkodobou či dlouhodobou podobu jako tzv. defektní demokracie. Ty lze rozdělit na čtyři typy: „1) exkluzivní demokracie bez dostatečné kontroly a s vyloučením určitých sociálních vrstev a skupin z efektivní participace, 2) neliberální demokracie s nevyvinutým právním státem, 3) delegativní demokracie, které zůstávají semipluralistické a směřují ke koncentraci politické moci v rukou často populistické exekutivy ... a 4) demokracie enkláv, ve kterých opravdová moc spočívá mimo reprezentativní systém z velké části v rukou vojska“ (Merkel et al. 2003, s. 69). Protože je povaha nejen těchto transformovaných demokracií nestabilní, existuje řada výzkumných modelů na měření kvality demokracie. Jedním z těch, které vycházejí právě z tranzitologie, teorie transformace a typologie defektních demokracií, je index BTI (Bertelsmann Transformation Index).

Samuel Huntington vymezil tři základní typy tranzice od autoritativního režimu k demokracii - výměnu (režim je v tomto případě slabý, sám se zhroutí a nahradí jej nová struktura), přerod (dosavadní režimní struktury zahrnují reformní kruhy, které následně řídí tranzici) a přeměnu (sjednaný proces tranzice, kdy ani režimní, ani opoziční struktury nejsou natolik silné ani slabé, aby se bez sebe během transformace obešly). Zatímco výměna se jako forma tranzice uskutečnila jen v ojedinělých případech a v rámci západního regionu východního bloku zahrnovala pouze Východní Německo, přerod a přeměna byly pro transformační procesy typičtější (Huntington 1991a).

2. Srovnání vývoje maďarského a polského politického systému po roce 1989 do vstupu do EU v roce 2004

2.1. Politická a ekonomická transformace v Polsku a Maďarsku po roce 1989

Pokud máme studovat sociální poptávku a politické předpoklady, které umožnily současným vládnoucím stranám Fidesz a PiS získat alespoň nadpoloviční většinu v maďarském, respektive polském parlamentu, nepřehlédnutelnou složkou jejich úspěchu je kromě vlastního programu, kroků předchozích vlád a bezprostřední socioekonomické a politické situace před volbami v letech 2010 v Maďarsku a 2015 v Polsku také celý proces transformace v obou zemích.

Právě zde totiž navzdory řadě odlišností můžeme najít i styčné body, které vedly k zárodkům antisystémových postojů v obou zemích. Ve výsledku se tyto tendence staly i zdrojem zpochybnění legitimacy celého demokratického systému po roce 1989 jak ze strany Fidesz, respektive Viktora Orbána – současný maďarský premiér po vítězství v roce 2010 hovořil o „revoluci u volebních urn“ a potřebě změny systému, tak u PiS, jmenovitě Jaroslawa Kaczyńského, jehož volebním vítězstvím již v roce 2005 měl být započat projekt „čtvrté republiky“. Ta sice před čtrnácti lety dopadla neslavně předčasnými volbami v roce 2007, ovšem o deset let později již Prawo i Sprawiedliwość získala nadpoloviční polovinu v Sejmu.

Jak již bylo popsáno výše v předchozí kapitole, transformaci v 90. letech a na přelomu milénia ve státech východní Evropy, Maďarsko a Polsko nevyjímaje, charakterizovaly primárně ekonomické transformační procesy a snaha o vstup do mezinárodních organizací, konkrétně do Evropské unie. Změny nezbytné pro přijetí do EU – ať už se jednalo o legislativu v lidskoprávní či mediální oblasti, anebo otázku budování právního státu – sice byly pilířem, na kterých stálo transformační úsilí v 90. letech, více pozornosti a kontroverzí však v tomto období vzbuzovaly ekonomické otázky spojené s přechodem z centrálně plánovaného na tržní hospodářství, a z něho vyplývající privatizace. Právě ta byla podle Davida Třísky, autora české kuponové privatizace, dokonce „nejen jednou z položek v ekonomickém programu, nýbrž celou transformací“ (Estrin 2007, s. 2).

V následujících podkapitolách popíšu obě klíčové složky transformace a zásadní témata v politicko-spoločenském vývoji do vstupu do Evropské unie. Milník vstupu do Evropské unie jsem v tomto ohledu nezvolil arbitrárně, a to ze třech důvodů. V první řadě vstupem do Evropské unie obě země završily fázi konsenzu tradičních mainstreamových stran ohledně ekonomických otázek a lidskoprávní problematiky, kdy přijetí Kodaňských kritérií EU bylo nezbytné pro všeobecně vyžadovaný vstup do této organizace (Grzymala-Busse 2017, Stanley 2016). Dále je rok 2004 signifikantní pro obě země z vnitropolitického hlediska. V Maďarsku Fidesz drtivým způsobem ovládl volby do Evropského parlamentu, a i v důsledku tohoto úspěchu Maďarská socialistická strana vyměnila na postu premiéra Pétera Medgyessyho za Ference Gyurcsánye. Evropské volby v Polsku pak potvrdily totální rozklad polské levice, který trvá dodnes a který také do jisté míry vytvořil půdu pro volební vítězství PiS v roce 2005, byť v Evropských volbách pro tuto ambiciózní stranu hlasovalo jen 12,67 % voličů. Volby v roce 2004 zároveň dopadly zcela nečekaným úspěchem krajní pravice. Jednoznačným vítězem se sice stala Občanská platforma s 24,1 % hlasů, ovšem takřka 16 % hlasů získala Liga polských rodin a 10,78 % pak obdržela Sebeobrana Andrzeje Leppera.

Třetím důvodem pro výběr roku 2004 jakožto mezníku pro tuto kapitolu je fakt, že Fidesz a PiS už se touto dobou plně etablovaly jako vládní či největší opoziční strany a přímo tak utvářely politické a společenské dění a politickou debatu z pozice vládnoucí anebo opoziční strany. Fidesz už do roku 1998 byl výrazným subjektem, avšak do svého prvního vítězství v parlamentních stranách byl aktérem s marginálním politickým vlivem z hlediska počtu mandátů v parlamentu. V letech 1998-2002 byla koaliční vláda v čele s Fidesz víceméně standardní středopravicovou silou, která v první řadě neměla pravomoc měnit ústavní pořádek v zemi. Pozdější hlavní představitelé PiS, bratři Jaroslaw a Lech Kaczyńští, byli politicky aktivní už během demokratizačních procesů i v období 90. let, avšak Dohoda středu (PC), jímž byl Jaroslaw Kaczyński předsedou, není možné vnímat jako přímého předchůdce PiS. Považuji tedy za přínosnější popsat a srovnat vývoj po roce 2004 v obou zemích ve spojitosti s vývojem ideového a programového vymezení obou stran, a budu se mu tedy věnovat ve třetí kapitole.

2.1.1. Typy tranzice v Maďarsku a Polsku

Britský historik a publicista Timothy Garton Ash shrnul transformační procesy ve státech východního bloku slavným bonmotem: „Co trvalo Polsku deset let, Maďarsku

trvalo deset měsíců, Východnímu Německu deset týdnů a Československu deset dnů“ (Bransten 1999). I když mělo disidentské a opoziční hnutí ve všech zemích velice odlišnou podobu a transformační procesy měly svá výrazná specifika, je docela výmluvné, že Polsko s Maďarskem jsou mezi Ashem vyjmenovanými zeměmi státy s nejdelší cestou k demokratizaci.

Ačkoliv můžeme podle Huntingtona polský případ definovat jako přeměnu a na příklad Maďarska lze lépe aplikovat typ přerodu, sám autor uznává, že hranice mezi přerodem a přeměnou je tenká (Huntington 1991b, s. 124). V Polsku donutilo režim k transformačnímu procesu i patrně nejsilnější opoziční hnutí v celém východním bloku, které si po potlačených protestech a nepokojích v roce 1956 a dále v 70. letech vyžádalo také smířlivější jednání komunistické vlády a větší sílu reformních struktur v rámci samotné strany než v jiných státech.

Na druhé straně v Maďarsku označení „gulášový socialismus“ a „nejspokojenější kasárna východního bloku“ sice vycházela z uvědomění samotné komunistické strany, to by ale nebylo tak silné, nebýt krvavého povstání v říjnu 1956. Právě to vyústilo v zapojení do rozhodovacích procesů i reformní struktury uvnitř strany a ve snahu inkorporovat prvky tržní ekonomiky. A zvláště po odstoupení generálního tajemníka Maďarské socialistické dělnické strany (MSZMP) Jánose Kádára rovněž docházelo k jednáním s již povolenými opozičními uskupeními. I ta tedy měla velkou úlohu v nastavení nového demokratického státního uspořádání (Kontler 2008).

2.1.2. Absence transformačního milníku jako symbolického přechodu mezi režimy

Navzdory celé řadě odlišností při tranzici mezi oběma zeměmi, které vyplývaly již z povahy režimu a opozičního hnutí, je z hlediska následné konsolidace a vývoje již demokratizovaného režimu (splňujícího základní atributy liberální demokracie) kromě typu transformace důležité sledovat také další aspekty. Jedním z nich je také délka transformace k prvním svobodným volbám a ke schválení první nové ústavy – i to mimo jiné ovlivňuje možnosti komunistických stran připravit se na nové společenské a ekonomické podmínky a zkonsolidovat své politické šance. I proto již výše zmiňovaný Ashův výrok.

Transformační procesy samozřejmě měly celou řadu jiných zásadních událostí, ale zatímco v České republice se za jednoznačný milník označuje 17. listopad 1989 a v Německu 9. listopad 1989, kdy padla Berlínská zeď, v Polsku a Maďarsku je velmi obtížné stanovit jeden takový primární moment, byť rozhodně nelze mluvit, že by šlo o bezvýhradně graduální proces.

Pokud jde o Maďarsko, lze vybrat několik důležitých dat – například začátek května 1988, kdy byl János Kádár uvolněn ze všech svých funkcí, velkolepý pietní pohřební akt Imreho Nagye 16. června 1989 s proslovy opozičních politiků (mezi nimi i volání po odchodu ruských vojsk z úst tehdy šestadvacetiletého Viktora Orbána), či změna ústavy uzákoněná 23. října téhož roku. Právě toto datum je maďarským státním svátkem, který odkazuje na události roku 1989 a vznik Maďarské republiky. Ta však již dnes podle ústavy z roku 2011 neexistuje a jako důležitější událost je v rámci tohoto data vnímáno povstání proti komunistickému režimu a SSSR. Nejednoznačnosti u určení klíčového dějinného bodu se dotýká i historik László Kontler, byť za klíčový považuje v tomto ohledu podzim roku 1989: „Je to však svévolně zvolený mezník v historii Maďarska. Bylo by možné vybrat, rovněž svévolně, několik dalších“ (Kontler 2008, s. 426).

Nejinak je tomu i u Polska, kde rovněž najdeme celou řadu dílčích milníků. „Převrat roku 1989 v Polsku nenastal tak náhle a nečekaně ... přinejmenším ve vnímání tamních občanů, politických elit doma i pozorovatelů v zahraničí. Tento poněkud procesuální charakter polského zvratu našel koneckonců výraz také ve skutečnosti, že nebyl jednoznačně spojitelný s jednou konkrétní událostí, která by jej následně symbolizovala“ (Friedl et al. 2017, s. 561).

Tento výčet dat nemá být samoúčelný, nýbrž má za cíl sloužit jako ilustrace transformačního procesu, který sice měl své klíčové mezní body, avšak byl do jisté míry pozvolný. Reformní, respektive technokratické struktury jak v MSZMP, tak v Polské sjednocené dělnické straně (PZPR) se již zásadní měrou připravovaly na přechod k demokracii a tržnímu hospodářství, přičemž si v obou ohledech snažily zachovat co nejsilnější pozici v nastávajícím stranickém i ekonomickém systému (Bozóki 2013).

Postupná implementace dílčích tržních a liberalizačních kroků byla svého času vnímána jako přednost obou zemí (Friedl et al. 2017, 561). Komunistické vlády Polska i Maďarska již dávno před rokem 1989 uvolňovaly své striktně centralizované plánování

a pomalu pootevíraly prostor pro soukromé podnikání. Obyvatelé obou zemí tak měli být lépe připraveni na celkovou obnovu tržního hospodářství. Občanská společnost zde navíc díky dlouhodobému tlaku zezdola a již několikaleté povolené činnosti opozičních skupin, církví či nezávislých spolků měla být konsolidovanější. Obojí tak mělo přispět k silnějším základům, na kterých se rodil nový demokratický systém, než v jiných státech východního bloku.

Zpětně lze ale říct, že právě jistá forma graduálnosti transformace a délka tranzice v Maďarsku a Polsku stírala hranice mezi obdobím „starého“ a „nového“ režimu. Vypořádání se s minulostí proto bylo daleko složitější, přechod byl plynulejší a nejasněji ohraničený zjevnými milníky a symboly, ke kterým by se společnost mohla vztáhnout.

Odlišností ve vývoji v Maďarsku i Polsku bylo rozdělení moci – obě země při jednáních u kulatého stolu dospěly ke kompromisům, které ve výsledku systémově posilovaly různé výkonné složky moci. Maďarsko v zájmu zachování stability a efektivity vládnutí i v rámci demokracie posílilo vládu a jejího premiéra – nikoliv však zákonodárnými pravomocemi, ale spíše posílením většinových prvků ve volebním systému. Polsko zase podpořilo rozvoj poloprezidentského systému, ve kterém mohl prezident zásadním způsobem zasahovat do složení vlády a mít k dispozici určení tzv. prezidentských rezortů.

Symbolickým odrazem povahy maďarské transformace byla otázka změny ústavy před prvními svobodnými volbami v roce 1990. Místo toho, aby byl tehdy platný základní zákon z roku 1949 (zde je důležité podotknout, že šlo o historicky první psanou maďarskou ústavu) nahrazen zcela novým textem, byla ústava „jen“ z drtivé většiny pozměněna – a to i ve svém názvu (Körösényi 2000).

Podobně jako v Maďarsku, také v Polsku se celé dění odrazilo i na problematice ústavního konsenzu. Ani v případě Polska nebyly změny v základním zákoně přijaty demokratickými politickými aktéry jednomyslně. Socialistická ústava z roku 1952 prošla změnami v rámci dubnových novelizací v roce 1989 a dále v roce 1992 jakožto tzv. Malá ústava. Až v roce 1997 Sejm a Senát schválily novou ústavu, následně schválenou v referendu, platnou i v současnosti. Proti jejímu znění však má PiS dodnes zásadní výhrady a považuje ji pořád za prohnitý kompromis, který je výsledkem jednání

u kulatého stolu v roce 1989. Jaroslaw Kaczyński nadále argumentuje, že „opravdová polská ústava“ stále nebyla přijata, a přijetí nového základního zákona považuje za jeden ze svých hlavních úkolů, kterého v rámci projektu čtvrté republiky může jeho strana dosáhnout (Koncewicz, 2019). Poměrně výmluvným odrazem tohoto sentimentu PiS na veřejném mínění pak je skutečnost, že odmítavé stanovisko vůči ústavě zaujal takřka jednomyslně východ, a především konzervativní a katolický slezský jih Polska, pozdější dlouholetá volební baště Práva a spravedlnosti, a to i kvůli jeho ideologickému překryvu, zatímco západní část země z většiny souhlasila s jejím přijetím.

2.1.3. Nástupnické strany MSZP a SLD a přerod elit z komunismu do postkomunismu

Další zásadní faktor, který doprovázel pozvolný proces transformace, byl přeliv starých struktur do rodícího se demokratického systému patrný ve všech klíčových odvětvích – politickém, ekonomickém, mediálním i kulturním. Tohoto fenoménu dokázaly velmi obratně využít pro své účely antielitářské rétoriky proti politickým protivníkům jak Fidesz, tak PiS (více ve třetí kapitole) a představitelé obou stran vůči nim dlouhodobě používaly tvrdé odsudky. Například nejpoužívanější termín, kterým Jaroslaw Kaczyński souhrnně označoval své soupeře, byl „stary układ“ – do češtiny pravděpodobně nejlépe volně přeložitelný jako „staré pořádky“, které pojilo jakési inherentní spiknutí mezi představiteli bývalého režimu a liberální částí Solidarity (Stanley 2016). Po památném proslovu v Ószödu v roce 2006 zase Viktor Orbán o tehdejšímu premiéru Ferenci Gyurcsányovi prohlásil, že jde o „patologického lháře“, který „patří do minulosti“ a „až právníci prošetří, jestli se Gyurcsány dopustil nějakých zločinů“ (Index.hu 2016). Ve svých vyjádřeních vůči svým přímým parlamentním politickým oponentům však byl dlouhodobě strategicky mírnější než např. vůči mimostátním aktérům, byť i vnitrostátní aktéři byli později v jeho rétorice v některých případech součástí konspirací ze zahraničí. V každém případě minimálně zárodky těchto sentimentů lze datovat právě do transformačních procesů v 90. letech. (Kasprovicz 2015)

Ačkoliv se obě komunistické strany formálně rozpustily, jejich čelní představitelé záhy založili nová uskupení. V Maďarsku byla de facto nástupnickou stranou MSZMP Maďarská socialistická strana (MSZP) a do jejího čela se postavil Rezső Nyers – poslední předseda politbyra MSZMP. Následujícím předsedou MSZP se stal v roce 1990 Gyula Horn, poslední ministr zahraničí komunistického režimu. Nepřímým

nástupcem PZPR bylo uskupení Sociální demokracie Polské republiky (SdRP), na jehož základě v roce 1991 vznikl blok Svaz demokratické levice (SLD). Hlavními představiteli demokratické levice a pozdějšími premiéry, respektive prezidenty, se stali Leszek Miller (někdejší člen politbyra) a Aleksander Kwaśniewski (ministr mládeže a sportu v letech 1985-87).

Stejně tak se po *změně režimu* (doslovný překlad slova „rendszeráltás“, nejužívanějšího maďarského termínu pro transformaci) byli mezi nejbohatšími muži (mezi prvními desítkami nejbohatších maďarských občanů ženy až na jedinou výjimku nenajdeme) v Maďarsku mnohdy lidé, kteří těžili z kontaktů a ze svého postavení během komunistické éry (Forbes 2010, Forbes 2017, Forbes 2018). A nejen to, byli také vysokými, ne-li hlavními představiteli závodů, ale v mnoha případech i stranických uskupení. Například Sándor Demján, ještě přes svým loňským skolem druhý nejbohatší Maďar v roce 2017, zbohatl v 70. a 80. letech jako předseda podniků ÁFÉSZ a Skála Coop. Druhá jmenovaná společnost přitom pod Demjánovým dozorem vybudovala nejrozšířenější síť maďarských supermarketů Skála, která se už před změnou režimu inspirovala manažerskými vzory řízení podniku západního střihu. Demján se velmi rychle adaptoval i na liberalizovaný trh a expandoval do zahraničí. Vloni nejbohatší muž v Maďarsku Sándor Csányi byl zase v 80. letech ředitelem odboru na maďarském zemědělství a poté stál v čele Magyar Hitel Bank, která je dnes jednou z hlavních bank na maďarském trhu.

Jak píše Kontler, komunistická vláda již v roce 1989 „umožnila, aby státní majetek zůstal v rukou ředitelů firem, kteří si je mohli koupit za symbolickou cenu bez předchozího oznámení o prodeji (což se stalo rozšířenou praxí) – tímto způsobem si komunistická nomenklatura udržela své pozice jako součást nové kapitalistické elity.“ (Kontler 2008, s. 429) K podobnému kroku sáhla, byť v případě spíše menších podniků, také vláda v Polsku. Kromě převzetí fungujících podniků a jejich rozvoje ale docházelo také k rozkrádání majetku (Friedl et al. 2016, s. 567).

Mnozí pozdější maďarští oligarchové se rekrutovali z řad Komunistického svazu mládeže (KISZ), mezi nimi i bývalý předseda vlády v letech 2004-2008 Ferenc Gyurcsány. Deník napi.hu je označil za „miliardové pionýry“ – a je pozoruhodné, že majetek řady z nich výrazně klesl po převzetí vlády stranou Fidesz (Szakonyi 2016). Ta si naopak po roce 2010 vytvořila vlastní oligarchickou strukturu skrze vykupování

mimo jiné širokého spektra zahraničního kapitálu spřízněnými domácími podnikateli. I díky tomu se do čela loňského žebříčku nejbohatších Maďarů poprvé dostal člen strany Lőrinc Mészáros, starosta obce Felcsút, ze které pochází a nadále v ní bydlí současný premiér Viktor Orbán. Mészáros je zároveň Orbánovým dlouholetým osobním přítelem (Grzymala-Busse 2017). Pevné sepětí ekonomického a politického sektoru, respektive přímý vliv politiky na veškeré další sféry společenského dění, jsou tedy pro Maďarsko typické, jak podotýká Bozóki (Bozóki 2013).

Na rozdíl od Maďarska nenajdeme v Polsku mezi nejbohatšími polskými občany mnoho miliardářů, kteří by za komunistického režimu působili ve vysokých stranických funkcích. Novou domácí ekonomickou elitu tvoří spíše mladší ročníky. Přesto například Jerzy Starak, zakladatel Comindexu, jedné z největších polských společností za minulého režimu, a někdejší tajný spolupracovník Bezpečnostní služby (SB), patřil spolu s dalšími čtyřmi miliardáři mezi padesátku nejbohatších Poláků podle týdeníku Wprost už v roce 1990 – a také o 28 let později byli tito muži mezi stovkou nejmajetnějších občanů Polska. Druhý nejbohatší Polák a majitel komerční televize Polsat Zygmunt Solorz-Żak zase přiznal, že v 80. letech spolupracoval s bezpečnostní službou ministerstva vnitra (Rzeczpospolita 2006). Nástupnické SdRP, respektive SLD, tak sice nezůstal majetek z minulého režimu, který musela odevzdat státu, ale „nová strana si do politického života přinesla řadu zkušeností a neformálních vazeb“ (Friedl et al. 2016, s. 567).

2.1.4. Porovnání maďarské a polské cesty k privatizaci

Nejsilnějšími stranami se v obou zemích po prvních plně svobodných volbách staly hlavní opoziční síly účastníci se jednání u kulatého stolu. V Maďarsku volby v roce 1990 vyhrálo Maďarské demokratické fórum (MDF) v čele s Józsefem Antalem, o rok později v Polsku zase těsně zvítězila Demokratická unie (UD) Tadeusze Mazowieckého. Obě vlády nastartovaly program ekonomické transformace, byť obě zvolily podstatně odlišnou cestu vyplývající z hospodářské situace jednotlivých zemí. Ačkoliv byla základní opatření směřující k uvolnění trhu a liberalizaci cen víceméně podobná (i když liberalizace cen a částečný přísun zahraničního kapitálu byly v Maďarsku umožněny už v průběhu 80. let), zásadní rozdíl byl spíše v přístupu k privatizaci a rozfázování změn. V druhém jmenovaném ohledu Polsko zvolilo cestu

šokové terapie v rámci Balcerowiczova programu, zatímco Maďarsko se rozhodlo provést změny graduálně (Adam 1999).

Maďarsko se navíc od Polska lišilo především v daleko horších fiskálních předpokladech – na konci 80. let mělo nejvyšší státní dluh na světě na jednoho obyvatele v celkové výši 20 miliard dolarů a už v roce 1982 muselo zažádat Mezinárodní měnový fond o půjčku (Kontler 2008). V privatizaci tak vláda spatřovala nejen příležitost pro nastartování ekonomiky, ale především nejjednodušší možnost, jak snížit dluh ve státním rozpočtu. Polsko už v té době sice také disponovalo deficitem, mohlo si ale u středně velkých a velkých podniků dovolit de facto přerozdělit majetek mezi své občany skrze program masové privatizace (Adam 1999).

V obou případech však k hlavní části privatizace majetku došlo až po druhých svobodných volbách, které jak v Maďarsku, tak v Polsku dopadly zcela nečekaně. Předčasné volby do Sejmu a Senátu v roce 1993 skončily vítězstvím Sjednocené demokratické levice, v maďarském parlamentu zase v roce 1994 získala nadpoloviční většinu získala MSZP. V obou zemích tedy zvítězila postkomunistická levice.

Při bližším pohledu na socioekonomickou situaci ale výsledky voleb zdaleka tak překvapivé nebyly. Ekonomiky obou zemí bezprostředně po konci komunistického režimu byly ve špatném stavu a sociální situace tomu odpovídala. Kvůli liberalizaci cen se částky za zboží výrazně zvýšily, což vedlo k hyperinflaci v Polsku, záhy po konci komunistického režimu v takřka astronomické výši 586 procent. Po šokové terapii Belcerowiczova programu se ale inflace relativně ustálila a byť ještě na konci let dosahovala dvojciferných hodnot (a také proto muselo v roce 1995 dojít k denominaci zlotého), už šlo o zlomek původního čísla. V důsledku inflace ale bezprostředně po transformaci došlo ke ztrátě důvěry v polskou měnu, znehodnocení úspor a snížení reálných mezd, které do roku 1993 klesly postupně o celých 30 procent. Zároveň kvůli nepřilíživému přísunu zahraničního zboží neexistovala dostatečná poptávka po domácím zboží, a tak poklesla výroba, což vedlo ke krachu řady státních (či již čerstvě zprivatizovaných) společností. Mnohé státní podniky propouštěly a ty největší z nich v každém případě ještě několik let po roce 1989 nebyly zprivatizovány. Stagnace státního sektoru však nebyla doprovázena výrazným rozvojem privátního sektoru, ve kterém v roce 1990 pracovalo jen 30,9 % občanů (a většina z nich už i v předchozích letech), o tři roky se ale poměr zvýšil pouze o 16,6 %. (Adam 1999) I proto Polsko postihl největší

porevoluční socioekonomický problém – nezaměstnanost, která se v roce 1993 vyšplhala na 16,4 procenta.

Maďarsko po roce 1989 doplácelo na vysoké dluhy komunistických vlád a nemohlo se ani spolehnout na zásadní nový stimul do ekonomiky, kterým by byl rozvoj drobného podnikání. Privátní sektor na těchto základních odvětvích už stavěl, jeho potenciál k růstu však už nebyl natolik vysoký. Drobní maďarští soukromníci nedisponovali kapitálem, díky kterému by mohli expandovat a rozvíjet své podniky. Zároveň jejich činnost spadala z drtivé většiny buď do terciárního sektoru, či šlo o drobnou výrobu, která nemohla pomoci nahradit zásadní výpadky v exportu po kolapsu RVHP.

Liberalizace ekonomiky tedy vedla opět především k inflaci, snížení reálných mezd, hrubého domácího produktu a produkce a na druhé straně ke zvýšení nezaměstnanosti (ta dosahovala v roce 1993 12,6 procent). Ekonomická transformace poškodila také zemědělství, které bylo ve srovnání se zbytkem východního bloku výrazně efektivnější díky otevřenosti vůči moderním technologiím a přístupům. Do roku 1993 ale výroba spadla na 58 % hodnoty v roce 1989. Maďarsko mohlo podobně jako Polsko zažádat zahraniční finanční trhy o odpuštění alespoň části dluhu, z obav ze snížení ratingů a menšího zájmu investorů tak ale neučinilo. Import levného zboží podobně jako v Polsku negativně ovlivnil poptávku po domácích výrobcích. Maďarská vláda ovšem na rozdíl od polské neuskutečnila politické kroky k devalvaci forintu, a tudíž byla situace nepříznivá i pro export (Adam 1999).

2.2. Konsolidace postkomunistického režimu a stranického systému v Maďarsku v 90. letech

Antallova vláda sice připravovala novou sérii privatizačních plánů, v jejichž rámci si vytyčila za cíl i dílčí přerozdělení majetku mezi obyvatelstvo, nestihla už je však implementovat před volbami v roce 1994, kdy v Maďarsku rovněž začala dvouletá fáze ekonomické krize. Právě tzv. „spontánní privatizaci“, kdy manažeři závodů ve spolupráci s místními úřady přebírali podniky za extrémně výhodných podmínek, kritizoval i socialistický kandidát na premiéra Gyula Horn. Po jeho vítězství ve volbách nová vláda i ve vleku hospodářské situace zavedla v březnu 1995 tzv. Bokrosův plán pojmenovaný po tehdejším ministru financí. Návrhy zahrnovaly řadu neoliberalních metod pro oživení ekonomiky a redukci schodku ve státním rozpočtu – škrty v

sociálních dávkách a dlouho odkládanou rozsáhlejší devalvaci forintu, která vedla ke snížení reálných mezd. Bokros jako ministr financí prosadil také zavedení školného či poplatků ve zdravotnictví, na druhé straně učinil také jisté protekcionistické kroky – ruku v ruce s měnovou devalvací vláda zavedla i daň na importované zboží, aby podpořila vývoz domácích podniků. Stěžejní součástí socialistického vládnutí mezi roky 1994-1998 ovšem byla rozsáhlá privatizace a odprodej klíčových strategických podniků (dvě banky a telekomunikační společnost) z větší části do rukou zahraničních investorů. V roce 1995 pocházelo 90 % prostředků z prodeje státních podniků ze zahraničí (Adam 1999).

Je vrcholným paradoxem, že všechna tato opatření měla na starosti vláda vedená Maďarskou socialistickou stranou, která měla sama v parlamentu nadpoloviční většinu a do velké míry tak tyto kroky ani nevznikly jakýmsi povinným kompromisem v rámci koaličních jednání, byť Svaz svobodných demokratů (SZDSZ) se krokům vstříci liberalizaci trhu rozhodně nebránil). Období 1994-95 včetně Bokrosova plánu bylo určujícím momentem na maďarské politické scéně pro další řadu let. Už samotné – ve své době dosti překvapivé – složení koalice MSZP-SZDSZ odkazovalo na hluboké kořeny hlavní štěpné linie maďarské politiky. Spíše než pravolevé dělení je v Maďarsku relevantní mluvit o tradicionalistickém a na druhé straně humanisticko-globalistickém politickém křídle (více níže ve třetí kapitole). Navzdory tomu, že SZDSZ byl během jednání u kulatého stolu tvrdým, až radikálním oponentem socialisticko-dělnické strany, už během několika let šel s jeho nástupcem do vlády. MSZP navíc stále těžila z reputace, kterou si pěstovala v zahraničních médiích a stylizovala se do role příkladně reformované komunistické strany. Maďarským socialistům v jejich neoliberalních politikách v polovině 90. letech přál i duch doby – levicové strany v celém západním světě pod vlivem blairismu a třetí cesty akceptovaly volnou ruku trhu, nezvyšovaly dramaticky daně, potlačovaly vliv odborů a přijaly cestu privatizace a poplatků za sociální služby.

A právě i v této době lze mluvit o finální konsolidaci základů demokratického režimu v Maďarsku. Navzdory veřejným obavám ohledně toho, zdali socialistický kabinet bude usilovat o navrácení poměrů před rokem 1989, děl se pravý opak, a to i ze zahraničně-politického hlediska. Těsně před volbami v květnu 1994 podala Antalova vláda přihlášku do Evropské unie. A právě stabilizační kroky ve veřejném rozpočtu Hornův

kabinet podnikal také s ohledem na uspíšení zahájení přístupových jednání. Kromě toho také úspěšně vyjednal podmínky pro vstup Maďarska do NATO a na rok 1997 uspořádal referendum o členství země v Severoatlantické alianci. Rozsáhlá vládní kampaň na podporu tohoto kroku byla úspěšná, 85 % obyvatelstva se vyslovilo za vstup do NATO.

Až do voleb v roce 2010 se také stabilizoval maďarský stranický systém. Po propadu MDF ve volbách v roce 1994 Fidesz postupně převzal roli hlavní opoziční středopravicové strany a na další tři volební období tak přispěl k bipolarizaci stranického spektra na dva hlavní bloky okolo MSZP a právě Svazu mladých demokratů. Jedinou krajně pravicovou silou na politickém spektru v Maďarsku byla strana Strana maďarské spravedlnosti a života (MIÉP) Istvána Csurky, někdejšího disidentského spisovatele, pozdějšího člena MDF a následně předsedy tohoto uskupení, pohybujícího se na hraně vstupu do parlamentu. Určitou míru populismu a radikalismu vykazovala také Strana nezávislých maloročníků, zemědělských dělníků a občanů (FKgP), stabilní parlamentní uskupení v 90. letech a pozdější koaliční partner první vlády Viktora Orbána v letech 1998-2002.

2.3. Konsolidace postkomunistického režimu v Polsku a politicko-ekonomický vývoj do přelomu milénia

Nepříznivá ekonomická situace krátce po pádu komunistického režimu vyústila také v poněkud chaotické přeskupování sil na polské politické scéně. Občanské hnutí okolo Solidarity se rozdrobilo v několik různých názorových proudů a stran. Nejsilnější pozici z nich si bezprostředně po roce 1989 vytvořila Demokratická unie Tadeusze Mazowieckého, která v roce 1991 vyhrála první plně svobodné volby. Fragmentovanost politické scény a neexistence volební klauzule ovšem vedla k nestabilním a velmi rozdílným a krátkodobým vládním koalicím.

Nejednota v přístupu k ekonomické transformaci a rovněž destabilizační vliv prezidenta Lecha Walesy dovedl zemi až k předčasným volbám v roce 1993. Nejlepších výsledků v nich dosáhly dvě strany, které strávily celé předchozí dva roky v opozici (s výjimkou měsíčního trvání provizorní menšinové vlády Waldemara Pawlaka z Polské lidové strany – PSL). Spolu s lidovci dokázala chaotické situace po volbách v roce 1993 využít také sjednocená levice (SLD) v čele s Aleksanderem Kwaśniewskim. Obě strany

vstoupily do společné koalice původně s Nestranickým blokem pro podporu reforem (BBWR), prodlouženou stranickou rukou Lecha Walesy, aby od března 1995 do voleb v září 1997 vládly již bez jeho podpory. U třech různých vládních uskupení se v čele kabinetu prostřídali také tři ministerští předsedové – Waldemar Pawlak, Józef Oleksy a Włodzimierz Cimoszewicz.

Také období poloviny 90. let bylo v Polsku politicky zásadní a určující pro další vývoj země. Prosazením polským parlamentem a schválením ve všeobecném referendu v roce 1997 byla přijata nová ústava (která nahrazovala prozatímní „malou“ ústavu z roku 1992), jejímž největším dopadem bylo *de facto* ukončení poloprezidentského systému, respektive jeho předchozího vychýlení na stranu prezidentství. Prohrou Lecha Walesy v prezidentských volbách v roce 1995 v podstatě skončila nejen jeho velká politická kariéra, nýbrž také nestabilní období pro vládnutí kabinetů. Během Walesova pětiletého výkonu funkce se vystřídalo hned sedm vlád. Stejný počet kabinetů Polsko potřebovalo na dalších 11 let, průměrná délka působení vlád se tak od této doby více než zdvojnásobila. Stabilizaci politického systému pomohla rovněž denominace zlotého, po níž si nová měna získala důvěru občanů. Ze zahraničně-politického pohledu Polsko stejně jako Maďarsko pokračovalo v cestě rovněž do NATO a Evropské unie, kam podalo přihlášku v roce 1994.

Hlavní odlišností vývoje Polska od Maďarské republiky v legislativně-výkonné složce moci však byla vládní stabilita pro jednotlivá volební období. Jednokomorový maďarský parlament (na rozdíl od dvoukomorového polského), vysoký počet poslanců a přitom výrazná disproporce mezi podílem procentuálního zisku ve volbách a udělených mandátů, kterou plodil smíšený systém s většinovými prvky, v Maďarsku upevňoval sílu výkonné moci. V Polsku se stranický systém začal konsolidovat až po ústavních změnách v roce 1997 a vládě Jerzyho Buzka.

Vzhledem k politické nestabilitě a zásadním sporům s prezidentem se všem kabinetům těžko prosazovala a dohadovala velká koncepční rozhodnutí v ekonomice. Místo toho byl jedním z hlavních témat politických sporů plán na zavření gdaňských loděnic, který národně konzervativní opozice vnímala jako pomstu za transformaci v roce 1989. Důležitější pro samotný ekonomický vývoj státu ale bylo, že vládě se v druhé půli volebního období od podzimu 1995 podařilo uskutečnit hlavní část privatizace (Friedl et

al. 2016), tzv. masovou privatizaci, kterou přerozdělila zbývající státní majetek skrze akcie pro drtivou většinu polského obyvatelstva.

Přístup k privatizaci ze strany polských vlád však byl odlišný od Maďarska. Silná pozice odborů, které si i po pádu komunismu zachovávaly ve společnosti značnou autoritu, vedla k tomu, že vlády musely být ostražitější vůči odprodeji státních podniků. Odbory vnímaly velmi kriticky, že restrukturalizační opatření po privatizaci takřka nevyhnutelně směřovaly k propouštění. Zároveň jistá nevraživost části společnosti vůči zahraničnímu kapitálu zvláště z Německa znamenala, že odprodej státního majetku cizím zájemcům byl politicky velmi složitě průchozí. Také proto byla na konci roku 1995 ve vlastnictví zahraničních investorů jen 3 % polských firem, zatímco v Maďarsku bylo zahraničními majiteli vlastněno 38 % tamějších společností. Polská privatizace postupovala daleko pomaleji, ve stejném období konce roku 1995 bylo státem vlastněno stále 54 % společností. V Maďarsku sice šlo pouze o 22 %, právě tyto státní podniky ale měly 42% hodnotu všech firem v zemi (Adam 1999).

Polská levice tedy rovněž sáhla k jistým neoliberálním opatřením a v tomto ohledu její role nebyla výrazně odlišná od té, kterou měli maďarští socialisté ve sledovaném období. Vzhledem k občanské vůli po „návratu do Evropy“, z něj vyplývajícího souběžného tlaku mezinárodních institucí, který pramenil z dobového konsenzu ohledně liberální demokracie a kapitalismu, ke kterým „neexistovala alternativa“, by si zřejmě málokterá vláda, ať už jakéhokoliv ideologického ražení, mohla dovolit jednat zásadně odlišným způsobem – odstrašujícím příkladem bylo v tomto ohledu Slovensko, jemuž byly za vlád Vladimíra Mečiara pozastaveny přístupové rozhovory do NATO a zavřené dveře mělo i do EU.

Polsko si však šokovou terapií prošlo již během let 1989-1993, zároveň nebylo zadluženo, a tudíž pole působnosti SLD a PSL v sociální korektuře ekonomické transformace bylo daleko větší než v Maďarsku. Navzdory tomu se sjednocené levici podařilo zmírnit sociální dopady transformace jen částečně. Nezaměstnanost při každoročním růstu HDP klesla z 16,4 % v roce 1993 pouze na 12,9 % v roce 1997. Nejpozitivnějším důsledkem však na druhé straně bylo otočení negativního trendu a vůbec první růst reálných mezd po roce 1989. Podíl pracujících obyvatel v soukromém sektoru se zvýšil o čtvrtinu.

Dlouhodobá stagnace v sociálních ohledech vedla k nárůstu nespokojenosti a odmítavých postojů vůči privatizaci. Zatímco v roce 1991 ji v polské společnosti schvalovalo 42 % občanů a jen 9 % z nich zastávalo názor, že není prospěšná pro polskou ekonomiku, o dvanáct let později se veřejné mínění postupně zcela obrátilo. Pouze 19 % Poláků považovalo privatizaci za prospěšnou, zatímco 43 % ji odmítalo (Patena a Stawiarska 2016). Ve veřejném prostoru se dále začalo stále více diskutovat o rozdělení země na tzv. „Polsko A“ vítězů transformace a „Polsko B“ občanů, kteří na transformaci prodělali. Na toto rozdělení se navíc stále více začaly odkazovat také populistické strany (Stanley 2016).

2.4. Diskriminační a šovinistické postoje v Maďarsku a Polsku v letech 1989-2004

Sociální potíže spojené s ekonomickou transformací byly ve střední Evropě také katalyzátorem sentimentu, který Lubomír Kopeček popisuje jako „antitransformační šovinismus“ (Kopeček 2007, s. 289), který vyvěrá z argumentu, že by místní strany a vlády měly více sociálně podporovat „svoje vlastní lidi“ (Kopeček 2007, s. 289). Zvyšující se kriminalita v návaznosti na sociální tenze měla za následek sílící nedůvěru vůči politickému, ale i justičnímu pořádku. Tyto postoje se zároveň promítly na vztahu většinové společnosti vůči menšinám i v Maďarsku a Polsku, ovšem podle indexu DEREK v obou zemích v dosti odlišné míře. Zatímco v Maďarsku v roce 2012 „předsudky a preferenci šovinistického sociálního státu“ sdílelo 45 % populace (v roce 2002 to bylo o 8 % méně), v Polsku „jen“ 18% část veřejnosti. To se však dostáváme do období, které ještě v této kapitole není zkoumáno – zde se zaměřím na faktory, které utvářely tyto postoje už v mezi lety 1989-2004.

V možnostech této práce pochopitelně není obsáhnout veškeré faktory, které se pojí s tématem diskriminace a šovinismu v obou zemích během jejich postkomunistického vývoje. Přesto je možné alespoň vytyčit klíčové momenty, okolnosti a data, které byly nejvíce signifikantními činiteli ve formování těchto postojů v Maďarsku a Polsku ve sledovaném období. Pakliže je zapotřebí zkoumat předpoklady k šovinistickým a nativistickým postojům v obou zemích, nelze opomenout jejich historické, společenské a kulturní konotace.

2.4.1. Kořeny maďarských šovinistických a krajně pravicových inklinací

Primární dělicí linií maďarského politického spektra už v 19. století, ale především po první světové válce a podpisu Trianonské smlouvy, byla spíše než příslušnost k pravému či levému ideologickému pólu otázka národa versus internacionalismu. Lépe řečeno, jak píše Kontler, byla maďarská společnost rozdělena na „nacionalisticky konzervativní tradicionalisty a humanisticko demokratické reformátory“ (Kontler 2008, s. 330) s internacionalistickým příklonem. Radikálně pravicové sentimenty už krátce po roce 1920 nevykazovala pouze nižší střední třída, v současnosti často zmiňovaná voličská základna této stranické rodiny, ale v první řadě „mnohatisícový dav demobilizovaných důstojníků a propuštěných státních úředníků“ (Kontler 2008, s. 307). Tento trend lze pozorovat také po roce 1989, kdy strana MIÉP cílila na městskou, intelektuálněji a konzervativněji část společnosti a v tomto ohledu pak její elektorát do velké míry převzalo po přelomu tisíciletí i hnutí Jobbik (Fowler 2004, Krekó a Juhász 2018).

V meziválečném období, a obzvláště po krátké existenci Maďarské republiky rad vedené Bélou Kunem, komunistickým politikem židovského původu, se zároveň v zemi dále upevnil velmi silný antisemitismus, který přetrvával i po druhé světové válce, nejen vzhledem – na východoevropské poměry – ke stále početné židovské menšině ve státě. Antisemitismus se do veřejné debaty vrátil takřka ihned po roce 1989 i přičiněním Csurky a MIÉP. Maďarsko patří ve středo- a východoevropském prostoru k zemím s největším podílem židovské menšiny na populaci. V absolutních číslech maďarská židovská menšina činí cca 47 000 obyvatel oproti pouhým 4500 v Polsku. Zatímco tedy v Maďarsku je podíl židovské menšiny na obyvatelstvu 0,5 procenta, v Polsku jde o pouhou jednu setinu populace (Jewish Virtual Library 2018). Antisemitské předsudky jsou v Maďarsku rovněž přítomné a v průběhu let stagnují, či dokonce zažívají mírný nárůst. S tvrzením, že „Židé ovládají tisk a kulturní sféru“, souhlasilo v roce 1994 30 % obyvatel, v roce 2002 43 %, v roce 2011 o 8 % méně. Jen v návaznosti na náboženský podtext, zdali „ukřížování Krista bylo neomluvitelným židovským hříchem“, se postoje maďarské společnosti zmírnily z 26 % na 21 % (Kovács 2012, s. 447).

Kromě protižidovských postojů je v Maďarsku přítomný i sentiment křivdy vůči mezinárodním mocnostem vyplývajícím z „noční můry maďarské kolektivní paměti“

(Kontler 2008, s. 318) v podobě Trianonské smlouvy. Mezi veřejností se rozšířila náchylnost k přijímání různých spikleneckých teorií ohledně nekalých zájmů mezinárodního společenství. A tento sentiment stále nabíral na síle skrze interpretaci dalších klíčových událostí moderní maďarské historie, jako např. převzetí moci komunistickou stranou po roce 1945 s pomocí sovětských intervencí, sovětského potlačení povstání v roce 1956 a nevyslyšení žádostí o pomoc ze strany západních mocností, a po roce 1989 také již popisované povaze privatizace, či v posledních letech ekonomické krize či imigrační otázky.

Nepřátelské postoje však část maďarské společnosti zaujímá i vůči jiné skupině v rámci národa, ovšem mimo národ – „within the state, outside the nation“ (Mudde 2007, s. 69), a to vůči romské menšině. Ačkoliv však postoje maďarské společnosti byly v mnoha ohledech výrazně anticiganistické (Bernát, Juhász et al. 2013), do diskurzu mainstreamových politických stran ve sledovaném období nepronikly (Mudde 2007). V roce 1997 ombudsman pro otázky datové ochrany vydal nařízení, které zakazovalo médiím zveřejňovat etnický původ pachatelů zločinů, což podle Veroniky Munk vedlo k prudkému poklesu zmínek o Romech ve spojitosti s kriminalitou až do začátku následujícího desetiletí (Munk 2013).

I vzhledem k poměrně nízkému počtu věřících v zemi oproti Polsku (při sčítání lidu v roce 2011 se vyslovilo k příslušnosti ke katolické víře pouze 39 % populace a k protestantismu 13,8 % obyvatel, zatímco v Polsku šlo o 87,5 % populace) a z toho částečně vyplývající nižší síle církví a náboženských subkultur v Maďarsku nebyla v letech 1989-2004 zásadním způsobem tabuizována otázka potratů, sexuality či genderu (GUS 2013, KSH 2013, Krekó a Juhász 2018). V roce 2000 maďarský ústavní soud potvrdil rozsudek, že zákaz diskriminace se vztahuje také na sexuální otázky. Registrované partnerství do konce sledovaného období nebylo v Maďarsku schváleno, stalo se tak až v roce 2007.

2.4.2. Kořeny polských šovinistických a krajně pravicových inklinací

Polsko s Maďarskem sdílí populistický narativ země, která je obětí nepřátelského zacházení mezinárodních struktur (Krekó, Juhász et al. 2018). Stejně tak i zde se již od 19. století utvářelo štěpení politického spektra podobně jako v Maďarsku na jiných základech než podle pravolevého dělení. Polské dělicí linie však měly dosti odlišnou

povahu od maďarského příkladu, do protikladu zde byly stavěny koncepty státu a společnosti. Tento rozdíl plynul z rozdílů mezi svrchovaností nad svým územním celkem. Zatímco Uhry nad ním disponovaly od roku 1867 omezenou suverenitou, Kongresové Polsko bylo od roku 1815 suverénní jen formálně skrze personální unii s Ruským impériem, po listopadovém povstání v roce 1831 pak postupně přecházelo dále pod faktickou nadvládu Ruského impéria, byť si zachovávalo *de facto* loutkovou vládu. Stát tak byl vnímán jako zrádný, cizí a nepřátelský element a do protikladu k němu byl stavěn ideál národní společnosti s významnou rolí církve, která si pěstovala značnou autoritu a v podstatě suplovala či podporovala určité principy občanské společnosti (Friedl et al. 2016, s. 562). Takřka totožný narativ, v němž byla vláda vnímána jako jistý kolaborující a nedůvěryhodný element, který byl pouhým loutkovým nástrojem cizích mocností, pak část polské společnosti přijala ohledně období nacismu a komunismu. Vzhledem k tomu, že těmito cizími mocnostmi byly Německo a především Rusko, se konkrétně proti oběma zemím vytvořil daleko silnější odpor v rámci části polské společnosti než v Maďarsku.

Polský antielitismus, germanofobii a rusofobii zároveň doprovázel výrazný antisemitismus. „Musíme si uvědomit, že polská extrémní pravice je z velké části o antisemitismu, daleko více než o čemkoliv jiném. Jde jednoduše o ústřední prvek nacionalistické politické tradice. Počet Židů v Polsku je dnes minimální, ale antižidovské předsudky představují určitý kód pro obecnou nevráživost vůči diverzitě a vůči polské (liberální) demokracii,“ píše Pankowski (Pankowski 2010, s. 3). Antisemitské postoje polské veřejnosti byly podobně jako v Maďarsku velmi rozšířené, na stejnou otázku, tedy zdali Židé mají příliš velký vliv na média a kulturní sféru, odpovědělo v roce 1992 kladně 21 % populace, o deset let později dokonce 34 % a nakonec v roce 2010 27 % Poláků. Také v Polsku ve sledovaném období ani další antižidovské tendence neklesaly, spíše zažívaly přechodný vzrůst či pád, z dlouhodobého hlediska ale zůstávají na podobné úrovni (Kovács 2012).

Polsko disponuje daleko menší romskou minoritou než Maďarsko, odhaduje se, že v zemi žije pouhých 40 000 Romů, tedy 0,2 % populace, což činí jeden z nejnižších podílů v celé střední a východní Evropě (Kapralski 2016). Přesto romská komunita podle Kapralského čelila podobným sociálním následkům po rozpadu komunistického režimu jako Romové v dalších státech v regionu, a stejně tak i podobné stereotypizaci a

předsudkům. Nejhorším příkladem vzednutí násilností vůči romské komunitě byl pogrom ve městě Mława v roce 1991, při němž skupina 200 obyvatel zničila cca 40 % domů obydlených Romy ve městě (Napierski 2011). Od začátku 90. let se však sympatie polské společnosti vůči Romům výrazně zvětšily. Zatímco v roce 1994 je vyjádřilo pouhých 6 % respondentů, v roce 2012 jich bylo o 18 % více. Stejně tak klesly o čtvrtinu na 50 % antipatie vůči romské komunitě, přestože se nadále jedná o nejméně populární etnikum v Polsku (Kapralski 2016). Vzhledem k nízké romské populaci v Polsku, a tudíž i nízké interakci s většinovou společností však negativní sentimenty vůči romské menšině nebyly nikterak zvlášť artikulovány ani populistickou radikální pravicí v Polsku (Minkenberg 2015).

Naopak výrazným tématem krajní pravice v Polsku je otázka sexuality a role žen ve společnosti, konkrétně problematika potratů. Přístup k potratům byl v Polsku výrazně omezen již krátce po přechodu v demokracii v roce 1990 pod vlivem nátlaku katolické církve, o tři roky později pak byly podmínky pro podstoupení potratů dále zpřísněny. Socialistické vlády v letech 1993-97 sice legislativu zmírnily, aby ovšem znovu v roce 1997 polský ústavní soud prohlásil potraty za záležitost odporující základnímu zákonu. Od té doby dodnes platí zákon o potratech, který omezuje jejich podstoupení pouze na případy, kdy je žena v ohrožení života následkem těhotenství, kdy je těhotenství důsledkem kriminálního činu, a kdy je plod vážně poškozený (Hussein, Cottingham et al. 2018).

V otázce práv pro sexuální menšiny bylo Polsko o něco méně striktní, koneckonců už od roku 1932 je homosexualita až na období druhé světové války nepřetržitě legální, což paradoxně v tomto ohledu z Polska činí jednu z nejprogresivnějších zemí na světě. V praxi však sexuální menšiny dlouhá léta čelily perzekuci a diskriminaci, např. v roce 1985 v rámci policejní razie *Hyacint* byly tisíce homosexuálů zadrženy a nuceny podepsat „přiznání“ o své sexuální orientaci. Problematika sexuálních menšin však ve společnosti po roce 1989 rovněž budí často vyhrocenou debatu. Polsko uznalo v jisté omezené míře soužití stejnopohlavních párů, žádná z vlád však nezavedla registrované partnerství a v ústavě z roku 1997 je manželství zakotveno jako sňatek muže a ženy (Godzisz a Knut 2018).

Ve společenském mínění a postojů ohledně problematiky potratů i práv sexuálních menšin je klíčové zmínit roli katolické církve. Ke katolické víře se v Polsku i dnes hlásí

87,5 % populace (GUS 2013) a právě církve je nadále z většiny nositelem sociálně konzervativních postojů, které se dále odrážejí i ve společnosti. Nedílnou součástí mediálního prostoru v Polsku je také od roku 1991 i Radio Maryja, ultrakonzervativní stanice „Otce ředitele“ Tadeusze Rydzyka, který si postupem let na základě její popularity vybudoval mediální impérium. Radio Maryja konzistentně od svého vzniku dává značný prostor antifeministickým, protipotratovým, anti-LGBT, ale i antisemitským názorům. Její vliv je dodnes dalekosáhlý také z politického hlediska, takřka výhradně její podpora vyslovená Lize polských rodin (LPR) před volbami do Sejmu a Senátu v roce 2001 učinila z nového a neznámého uskupení parlamentní stranu schopnou získat 7,9 % hlasů (srov. Mudde 2007, Pankowski 2010, Pytlas 2015, Godzisz a Knut 2018).

2.4. Shrnutí předpokladů poptávky po populistické radikální pravici v Maďarsku a Polsku

Maďarsko i Polsko prošly po roce 1989 procesem transformace, k němuž obě vlády přistoupily v dílčích ohledech rozdílným způsobem – a s odlišnými, ale z velké části také podobnými výsledky a sociopolitickými dopady.

Ačkoli podle Huntingtona lze polský typ přechodu definovat jako přeměnu a maďarský jako přerod, obě země sdílely graduální proces přechodu k demokracii, kvůli kterému postrádají výrazný samostatný symbolický mezník mezi starým a novým politickým uspořádáním. Tento částečný graduální proces dokumentuje proces schvalování nových ústav, ke kterému bezprostředně po roce 1989 v Maďarsku ani v Polsku nedošlo. Na novelizaci stávající ústavy v Maďarsku a schválení nové ústavy v Polsku v roce 1997 se pak výrazně podílely reformované socialistické strany MSZP a SLD. Národně konzervativní síly byly během procesu přijímání ústav marginalizovány, což také zčásti vedlo k pozdějšímu odmítavému postoji Fidesz a PiS vůči základnímu zákonu i celému postkomunistickému systému.

Zatímco stranický systém v Maďarsku se v polovině 90. let i vlivem volebního systému již konsolidoval, v Polsku nadále docházelo k přeskupování sil a vytváření nových stran a hnutí. V Maďarsku i Polsku se vládnoucí komunistické strany samy rozpustily a založily svá *de facto* nástupnická uskupení – MSZP a SdRP, resp. SDL. V obou zemích tato uskupení vyhrála druhé svobodné volby a vlivem interních i externích faktorů

(zvláště vlivem ambicí vstoupit do mezinárodních organizací) napomohla ke konsolidaci demokratických systémů. Z téhož důvodu obě strany do větší či menší míry opouštěly svůj klasický sociálně-demokratický, respektive socialistický program a naplňovaly politiku třetí cesty s neoliberalními ekonomickými politikami.

Polsko i Maďarsko spojují jisté formy liberalizace ekonomiky už před rokem 1989, výchozí ekonomické předpoklady však byly rozdílné v míře zadluženosti, která ovlivňovala přístup vlád k ekonomické transformaci i k jejímu klíčovému prvku, tedy privatizaci. Zatímco maďarskou cestu lze charakterizovat jako smíšený typ přechodu k tržní ekonomice, neboť vlády kombinovaly prvky gradualismu a šokové terapie, Polsko se rozhodlo řešit ekonomickou transformaci především právě cesou šokové terapie, byť řada privatizačních kroků byla rovněž uskutečněna pozvolným tempem. I když obě země zvolily různé cesty k ekonomické transformaci, zásadní ekonomické změny probíhaly až do druhé poloviny 90. let.

Diametrálně rozdílná byla v obou zemích síla odborů, která rovněž ovlivnila vývoj privatizace v obou státech a přístup k zahraničním investorům, jejichž vstup Polsko dlouho odmítalo, naopak Maďarsko je velmi vřele především v období vlády MSZP-SZDSZ v letech 1994-98 přijalo. Odlišný přístup k privatizaci byl ovlivněn také nastalým porevolučním dluhem a rozdílnými řešeními oddlužování ze strany polských a maďarských vlád. Zemědělství tradičně plnilo důležitou roli v hospodářství i v sociální soudržnosti obou zemí, ovšem zatímco Polsko vůči tomuto odvětví mnohdy přistupovalo protekcionisticky, v Maďarsku výroba bezprostředně po roce 1989 upadla. I když v obou zemích při privatizaci měli vedoucí menších a středních podniků možnost po čase společnosti odkoupit, došlo z velké části k odkupu strategických firem ze strany zahraničního kapitálu, k pozdější nevoli maďarské společnosti.

Z ekonomického hlediska podobně jako v celém východním bloku zažila hospodářství obou zemí bezprostředně po přechodu k demokracii propad, který si vyžádal značnou sociální cenu mimo jiné v podobě snížení reálných mezd a zvýšení nezaměstnanosti či kriminality. Hospodářská situace pak ještě dlouho v 90. letech stagnovala a vedla k rozevírání nůžek v obou společnostech na „vítěze“ a „poražené“ transformace. Negativní sociální dopady ekonomické transformace pak výrazně posílily krajně pravicové tendence v Maďarsku a Polsku (Kopeček 2007).

Struktura ekonomických elit v obou zemích je částečně odlišná – obecně lze tvrdit, že kořeny původu majetku a sociálního kapitálu má část ekonomických elit v obou zemích ještě v minulých režimech, ve výrazně větší míře ovšem v Maďarsku než v Polsku. V obou zemích pak složení nejbohatších obyvatel země v čase závisí i na politickém vlivu. Přesun elit z komunistické éry do demokratické byl daleko výraznější v politické sféře v souvislosti s nástupem postkomunistických socialistických stran MSZP a SLD, a také v dalších oblastech veřejného života. Na tento fakt pak hlasitě reagovala strana PiS, když hovořila o starých „ukladech“ z minulého režimu, v menší míře pak také Fidesz. Přesun elit společně s procesy v polovině 90. let, kdy během vlád levicových stran došlo k dovršení značné části privatizačních procesů a přístupových jednání s EU, přispěl v obou zemích ke konstruování narativu, který tvrdí, že levicové strany jednají nikoliv v primárním zájmu národa, respektive státu, nýbrž v zájmu mezinárodních politických a ekonomických elit.

Tyto postoje byly zároveň umocněny dalšími historickými předpoklady a narativy v obou zemích. Už od 19. století se v obou zemích rozšířilo vnímání o rozdělení společnosti na dvě části. Zatímco v Maďarsku je řeč o protikladu mezi nacionalistickými tradicionalisty a humanisty, v Polsku jde o dělicí osu společnosti proti kolaborujícímu státu. Obě rozdělení mají jinou povahu a všechny čtyři skupiny lze charakterizovat různě, ať už z hlediska postavení elit, aplikovatelnosti na současné politické spektrum atd. V obou případech však lze mluvit o dvou skupinách, z nichž jedna akcentuje příklon k národu, tradičním hodnotám a víře, zatímco druhá se asociuje s jinými entitami, než jen s vlastním národem a státem.

Jak v Maďarsku, tak v Polsku jsou každopádně přítomné postoje křivdy a komplexu vzhledem k vnějším mocnostem, což zvláště v Polsku vede i dodnes ke značným sentimentům germanofobie a rusofobie. V obou zemích je patrná vysoká míra antisemitismu, ale také anticiganismu, byť do slovníku mainstreamových politických stran oba šovinistické postoje v 90. letech a na začátku nového milénia oba sentimenty nepronikaly zdaleka v takové míře jako později. Anticiganismus měl daleko větší odezvu i vzhledem k početnější populaci a větší tematizaci ze strany krajní pravice v Maďarsku. Církev zase byla v Polsku daleko důležitějším sociálním i politickým aktérem než v Maďarsku, což vedlo na jedné straně k výraznější mobilizaci na mezoúrovni v rámci formování občanské společnosti, ale také k daleko silnějšímu

sociálnímu konzervatismu vůči otázkám sociální svobody, především v problematice ženských a sexuálních práv.

Ze všech těchto faktorů lze podle očekávání jen složitě vyvodit, nakolik přímo ovlivnily nástup populistických radikálně pravicových stran. Avšak vzhledem k politickému a ekonomickému vývoji, stagnující sociální situaci a míře šovinistických postojů můžeme hovořit o tom, že se v obou státech vytvořilo prostředí, ve kterém strany mohly postupně budovat svou populistickou, potažmo populistickou radikálně pravicovou rétoriku.

Pokud tedy spojíme poznatky z druhé kapitoly se čtyřmi skupinami postojů, které Political Capital metodologicky aplikuje na index DEREK, pak můžeme dojít k závěru, že se zde podařilo najít minimálně dílčím způsobem a do určité míry tři aspekty, které odpovídají na otázky 1) jaké zásadní události formovaly zárodky antisystémových postojů, strachu a sociálního šovinismu, 2) jakým způsobem je pravicově orientovaná část společnosti interpretovala a 3) jak početnou odezvu mohly tyto události a jejich interpretace mít při sociálně šovinistických postojích části maďarské a polské společnosti.

V první řadě ekonomická transformace a podoba privatizace nepřinesly podstatné části společnosti očekávanou prosperitu, a tyto faktory přispěly k rozdělení společnosti na část vítězů a poražených transformace. Aféry okolo privatizačního procesu, krach řady neprosperujících podniků a skupování řady maďarských a polských firem zahraničními investory dále vedl k nedůvěře vůči levicovému a liberálnímu politickému vedení, které se podílelo na rozhodování v těchto záležitostech v klíčovém období poloviny 90. let. Tuto nedůvěru dále podnítil druhý aspekt, a to historický narativ obou zemí o rozdělení společnosti na *de facto* dva hlavní tábory – národně tradicionalistický a urbánně kosmopolitní, který v očích tradicionalistů upřednostňuje cizí zájmy. Třetím faktorem, který do jisté míry determinuje odezvy ze strany společnosti, jsou rozšířené šovinistické, především antisemitské a anticiganistické postoje vůči etnickým menšinám, ale také především v Polsku postoje vůči sexuálním menšinám.

3. Porovnání stran Fidesz a PiS z hlediska teorie populistické radikální pravice

Tato kapitola se bude zabývat komparací stran Fidesz a PiS v průběhu času a jejich ideologického a programového vývoje. Chronologické porovnání má pro tuto kapitolu smysl z dvou hlavních důvodů. V první řadě má za cíl vysledovat, zdali u obou stran dlouhodobě existuje ideologické jádro založené na attributech populistické radikální pravice, anebo jestli se proměňuje v čase i v závislosti na politické poptávce a předpokladech doby. Pro identifikaci ideologického jádra tedy bude použita Muddeho teorie populistických radikálně pravicových stran. Druhý důvod spočívá také v jistém navázání této kapitoly na předchozí část, a práce má tudíž za cíl dále popsat a vysvětlit vývoj předpokladů, na které Fidesz i PiS reagovaly, případně jakou agendu aktivně tematizovaly. Oba důvody mají své opodstatnění také v obecném problému, který se pojí s kategorizací stranické rodiny populistické radikální pravice a který přesně popsal Michael Minkenberg: „Studovat radikální pravici v transformujících ve státech střední a východní Evropy nejen že připomíná střelení na pohybující se terč, ale také střelení se zakrytým výhledem“ (Minkenberg 2002, 361).

Obě strany budou porovnány v rámci odlišných a různě dlouhých časových úseků, avšak se stejnou logikou. Asymetrický výběr časových úseků má poměrně jednoduchý důvod – zatímco Fidesz byl založen v roce 1988, PiS až o třináct let později. I když hlavní představitelé Práva a spravedlnosti Jaroslaw a Lech Kaczyńští (v této kapitole budu klást důraz především na Jaroslawa Kaczyńského, byť i Lech měl značný vliv v rámci PiS) byli politicky aktivní a vlivní už v rámci jiných stran, především Jaroslaw Kaczyński byl předsedou strany Dohoda středu (Porozumienie Ceuntrum, PO), bylo by konceptuálně problematické studovat vývoj strany PiS v návaznosti jak na činnost PO, tak na uskupení Volební akce Solidarita (AWS) sjednocujícího polský pravý střed. Politický vývoj bratrů Kaczyńských bude zohledněn, avšak důraz bude kladen až na jejich činnost v rámci PiS.

Fidesz i PiS mají dále za sebou podobný vývoj v tom ohledu, že po úvodních letech existence si odbyly první vládní působení, na které navázaly osmi lety, resp. dvěma volebními obdobími tvrdého protivládního boje v opozici, aby obě strany v letech 2010, resp. 2015 vzešly z parlamentních voleb jako vítězové s alespoň absolutní většinou v parlamentu.

Tomuto vývoji v politickém systému odpovídá také rozčlenění následujících podkapitol. První část bude zaměřena na vývoj strany Fidesz od založení v roce 1988 do konce prvního vládního působení voleb v roce 2002 a na vývoj PiS od vzniku v roce 2001 do konce vlády Jaroslawa Kaczyńského o šest let později. V druhé části se práce zaměří na opoziční působení strany Fidesz mezi lety 2002 až do vítězství ve volbách v roce 2010, a podobně u PiS na období strávené mimo vládu mezi lety 2007-2015. Třetí část pak porovná vládní působení strany Fidesz od roku 2010 a v případě PiS od roku 2015.

Kromě důrazu na zasazení obou stran ve sledovaných obdobích do klíčových prvků teorie populistické radikální pravice, tedy zdali vykazují prvky populismu, nativismu a autoritářství, budu sledovat v průběhu času také další faktory. Práce se zaměří na organizační vývoj stran, zejména na problematiku inkorporace dalších uskupení do jejich rámce, a bude pochopitelně sledovat také jejich interakci a vývoj uvnitř stranického systému. Strany budou zkoumány na základě svých oficiálních vyjádření, volebních programů, vyjádření svých stranických lídrů (tedy Jaroslawa Kaczyńského a Viktora Orbána) a zjištění prací akademiků.

3.1. Fidesz 1988-2002 a PiS 2001-2007 s přihlédnutím na předchozí politické působení bratrů Kaczyńských

3.1.1. Vývoj strany Fidesz do konce prvního vládního působení v roce 2002

Fidesz byl založen v roce 1988 jako „liberální, radikální a alternativní“ studentské hnutí (Nagy 2013). Během jediného roku se etablovalo v rámci opozičních struktur natolik, že v červnu 1989 jeden z jeho lídrů (strana měla ve svých počátcích několikačlenné předsednictvo) Viktor Orbán vystoupil s projevem při příležitosti pietního aktu znovupohřbení Imreho Nagye na podporu odchodu sovětských vojsk z Maďarska. Zakládající členové Fideszu a Orbánovi blízcí přátelé z dětství jsou dodnes vysokými politickými činiteli – János Áder je prezidentem země, László Kövér předsedou parlamentu.

Strana se na počátku 90. let dál identifikovala jako liberální politické uskupení, v roce 1992 vstoupila do Liberální internacionály, kde zůstala až do roku 2000 a Viktor Orbán zde plnil funkci místopředsedy. Ostatně sám Orbán v roce 1988 pracoval pro Open

Society Foundation George Sorose a o rok později od této organizace obdržel grant na pobyt v oxfordské Pembroke College. Fidesz jako takový se hlásil se k západoevropským ideálům liberální demokracie, volného trhu a otevřené nenásilné veřejné debaty. Už v roce 1990 vystupoval se silně antikomunistickými volebními slogany a marketingem, zároveň se vyslovoval ústy Orbána pro zpřetřhání vazeb mezi elitami minulého a současného režimu. Sociální program strany zohledňoval důraz na pomoc začínajícím mladým rodinám, důchodcům a chudým.

Fidesz ve volbách v roce 1990 získal 8,95 % hlasů a 22 míst v 386členném parlamentu. V této prvotní fázi byla strana vše, jen ne populistická či radikálně pravicová, což dokumentuje i Orbánův výrok z roku 1992, který vystihuje stranickou linii v této době: „Vždy jsme odmítali vidět náš boj z toho pohledu, že bychom byli na straně dobra, a ti druzí na straně zla, že na jedné straně jsou patrioti a na druhé zrádci. Nacionalistická idea, populistická politika jsou v ostrém kontrastu s liberalismem. Liberálové požadují pro lidi svobodu, aby mohli zakládat firmy a volit. Na druhé straně populisté chtějí vzdvihovat lid ... Je zřejmé, že MDF v kostelích hledá politické spojence proti společnosti. Církev může mít své pravé místo v moderní společnosti pouze pokud si bude chránit a získávat zpět svou autonomitu. Pokud ovšem vidí aktéry v politickém životě na základě toho, že někteří jsou nepřátelé a jiní zase spojenci, pak se sama stává politickým akteérem ... Fidesz by měla být v dalším legislativním období zcela otevřenou, liberální lidovou stranou bez věkových limitů“ (Lendvai 2018, s. 23). Orbán v tomto výroku zcela jednoznačně odmítá jak principy populismu a jeho antielitářského, antipluralistického vidění světa, kde je jedna strana morálně v právu, zatímco ta druhá je zlá. Zároveň se vyslovuje proti nativistickým a autoritářským sentimentům.

Od roku 1993 se ale Viktor Orbán i celá strana začala výrazně měnit i v závislosti na vývoji politického a stranického systému v Maďarsku. Premiér József Antall bojoval se závažnou nemocí, které na konci roku podlehl, a rovněž i klesající preference MDF v návaznosti na stranické rozkoly, ale především na špatnou ekonomickou a sociální situaci vedly k přeskupování sil na maďarské pravici, resp. opozici vůči MSZP. Fidesz v dubnu 1993 zavedl funkci předsedy, jíž se ujal právě Orbán, a strana měla ambice zacílit na širší voličské spektrum a ovládnout volby v roce 1994.

To však s sebou obnášelo dilemata, jejichž řešení vyústilo v kroky, které zcela zásadním způsobem změnilly a ovlivnily budoucí směřování strany. Ideologické vakuum vzniklé

dramaticky klesající podporou MDF mohla vyplnit celá řada stran včetně Fideszu. MDF nebyla schopna ve svém středu udržet národně liberální křídlo, jehož tři poslanci odešli právě ke Svazu mladých demokratů, a zároveň krajně pravicové, resp. populisticko-nacionalistické představitele, jmenovitě Istvána Csurku, který zformoval své uskupení MIÉP. Na pravici, resp. v opozici vůči MSZP, tak v Maďarsku před volbami v roce 1994 figurovala celá řada uskupení – kromě Fideszu a MDF také liberálně středový Svaz svobodných demokratů (SZDSZ), Křesťansko-demokratická lidová strana (KDNP) a agrární FKgP (Fowler 2004).

Vedení Fideszu v čele s Orbánem začalo pracovat na využití této situace ve svůj prospěch, a to i vlivem tehdejšího volebního systému v Maďarsku, definovatelného jako smíšeného s většinovými prvky. Proto bylo potřeba spolupracovat s dalšími pravicovými stranami, či ještě lépe je inkorporovat do svého středu. Liberální část politického spektra však již byla obsazená SZDSZ, a tak se Fidesz obracel na pomoc doprava. To vedlo k rozkolu v rámci strany, který vyústil v odchod jednoho z členů vedení Gábora Fodora a jeho křídla právě ke Svazu svobodných demokratů.

Od roku 1993 tedy lze datovat postupnou změnu v ideologickém směřování strany. Tato nová linie se však ještě do voleb v roce 1994 nestačila zcela projevit, stejně jako Fidesz nebyl schopen soustředit síly maďarské pravice okolo sebe. Navzdory velkým ambicím tak pro Fidesz dopadly volby v roce 1994 značným neúspěchem, když strana získala pouhých 7 % hlasů a 20 křesel v parlamentu. Podpora pro tehdy liberálně-pravicové síly na maďarském politickém poli sice byla dominantní, když SZDSZ, MDF, FKgP, KDNP i Fidesz obdržely dohromady takřka 55 % a všechny se dostaly do parlamentu, avšak kvůli většinovým prvkům tehdejšího maďarského politického systému dokázala získat MSZP i s 33 % hlasů nadpoloviční většinu křesel.

Fidesz tak po volbách v roce 1994 nasměroval velkou část svých sil k vybudování dominantní pozice na maďarské pravici, a podařilo se mu to i skrze partnerství s MDF a KDNP, které čím dál více oslabovaly vůči energické kampani Fideszu a jejímu zvyšujícímu se počtu aktivních členů. Do voleb v roce 1998 nakonec všechny tři strany uzavřely partnerství a byť se dodnes žádná z obou stran nestala přímou součástí Fideszu, KDNP je dnes samostatnou stranou víceméně jen technicky, v rámci koalice s Fidesz ji lze považovat za satelitní politické uskupení (Batory 2010). MDF sice zaznamenala úspěch se samostatnou kampaní v roce 2006, kdy získala přes 5 % hlasů,

v maďarském stranickém systému ale byla dál marginalizovaná a v roce 2011 byla rozpuštěna.

Mimo jiné vzhledem k volební spolupráci se změnila také rétorika strany Fidesz, která byla vůči vládnoucí koalici MSZP-SZDSZ daleko tvrdší, a to z pozice uskupení, které podle svých slov více hájilo národní zájmy. Strana silněji akcentovala protikorupční étos a uchylovala se k bombastickým sloganům o „nejzkorumpovanější vládě za celé století“ (Lendvai 2012, s. 87), která daleko více kladla důraz na zahraniční zájmy než na zájmy maďarských občanů. Tímto způsobem Orbán tvrdě kritizoval nepopulární opatření Bokrosova balíčku či masivní privatizace do rukou zahraničního kapitálu. V předvolební debatě s Gyulou Hornem Orbán prohlásil: „Nerad žiji v takovém státě, kde to, co se děje, se líbí jen cizincům. Naopak ti, kteří žijí doma, kteří jsou Maďaři a mají společný osud, jsou nespokojení. Byl bych rád, kdyby to bylo opačně. Ale náš program hovoří o tom, že je možné skloubit obojí“ (Orbán 1998a) a že je potřeba nastolit „vládu pořádku“ (Orbán 1998b). Média čím dál více vnímal jako nástroj, skrze který lze prezentovat politiku jeho strany v lepším světle, a větší prostor také věnoval sblížování se jeho strany s církvemi (Lendvai 2012). Stále však šlo o uskupení, které spíše v některých případech volilo populistickou a nativistickou rétoriku, než aby šlo o ideologické jádro jejího programu (Mudde 2007). Tento argument podporuje jak výše zmíněný první Orbánův výrok z debaty, tak i program strany před volbami v roce 1998. Ačkoliv ten vykazuje nacionální tendence, o nativismu a snaze potlačovat menšiny zde nelze hovořit, viz sekce o kultuře: „Občanská budoucnost se může budovat pouze na základě ochrany a zachování zájmů jednotlivců a společnosti. Kultura je základem přežití národní společnosti. ... V kultuře nacházíme vše, co je v nás společné, ale i to, v čem se lišíme. ... Podporujeme taky snahu národních menšin směřující k zachování své vlastní identity“ (Fidesz 1998).

Fidesz na základě počtu mandátů vyhrál volby v roce 1998 a sestavil koaliční vládu s FKgP a MDF. Jeho vládní působení se odehrávalo v podobném ideologickém a programovém duchu jako v předchozím volebním období v opozici. Stranická ideologie se nijak zásadně neoddalovala od základu národního konzervatismu s občasnou populistickou rétorikou. Stále více však na stranické i vládní úrovni vykazovala latentní prvky autoritářství a koncentrace moci směrem ke svému předsedovi a premiérovi – a to jak ve vztahu k ekonomickým elitám, tak i médiím, korupčním skandálům i

přerozdělení postů ve státní správě a firmách. Orbán věnoval už od poloviny 90. let velkou pozornost dvěma klíčovými oblastem – vytvoření příznivých vztahů s národními ekonomickými lídry a velkokapitalisty a podmanění si ekonomického prostoru. V prvním ohledu prohlásil už v roce 1994, že premiér József Antall učinil chybu, když „nekultivoval osobní vztahy s domácími velkokapitalisty ... měl jim pomáhat při tendrech a v investičních fondech.“ V druhém ohledu zase Antalovi vyčítal, že neexistuje omluva pro to, že pravice nemá žádná svá média (Lendvai 2012, s. 91).

Dalším zvratem v politickém vývoji Fideszu byly volby v roce 2002. Strana do nich vstupovala se slušnou výchozí pozicí, vláda a především její premiér si mezi voliči zachovávaly popularitu, navíc v rámci předvolebního boje vládnoucí koalice vynaložila velké výdaje na zvyšování platů státních zaměstnanců, důchodů a sociálních dávek. Fidesz byl schopen využít propadu volebních preferencí FKgP a podařilo se mu znovu uzavřít volební koalici s MDF, KDNP nevyjímaje. Strana se však pokoušela sjednotit ve svém středu celé pravé spektrum, a získat tak i hlasy krajně pravicových voličů, kteří do té doby podporovali stranu MIÉP. Za tímto účelem Fidesz v předvolební kampani výrazným způsobem akcentoval národní aspekt své ideologie za doprovodu nacionalistických postojů ze strany pravicového tisku. Právě mediální prostředí bylo vlivem Orbánových kroků a jeho spojenců, především magnáta Lajose Simicsky, podstatně více nakloněno vládní straně než dříve. Navíc vzhledem k neformálnímu vlivu, které každá maďarská vláda uplatňovala vůči veřejnoprávním médiím (Bozóki 2013) bylo také jejich předvolební zpravodajství pozitivnější vůči straně Fidesz. Značnou podporu také vůči straně vyjádřili představitelé církvi.

Maďarská politická scéna tak byla v roce 2002 definitivně usazena do dvou bloků – levicově-liberálního s MSZP a SZDSZ, a národně-konzervativního v čele s Fidesz. Kampaň charakterizovala extrémní vyhrocená a bipolarizovaná rétorika doprovázená řadou pokusů o očerňování protivníků. To bylo tím paradoxnější, že z hlediska domácí politiky v ekonomických a sociálních oblastech, i na mezinárodní scéně, kde Maďarsko stálo před branami přijetí do EU, panoval na papíře volebních programů konsenzus (ODIHR 2002). Socialistickému kandidátovi na premiéra Péteru Medgyessimu se mezi smršť obvinění létajících na obě strany podařilo zachovat velmi mírnou rétoriku a kampaň, a to také přispělo k vítězství levicového bloku (Lendvai 2018).

Fidesz se v tomto období ve svých oficiálních vyjádřeních a volebním programu nadále zdráhal zaujmout ideologii populismu či populistické radikální pravice, byť některé rétorické metody zahrnující populistické či nacionalistické slogany během volební kampaně dále používal (Fidesz, 2002, Mudde 2007). Nebojoval ovšem s principy liberální demokracie, nevymezoval se proti menšinám, nepojmenovával explicitně své nepřátele. Naopak, například byl nazýval romskou komunitu „cigánskou“ – termín s „g“ ve své větší míře neformality lépe vystihuje maďarský termín „cigány“ či „cigányság“ – zaujímal vůči ní velmi otevřený tón a vyzval například k založení organizace, která by byla zaměřena na výraznější integraci menšiny do společnosti.

3.1.2 Představení postav Jaroslawa a Lecha Kaczyńského do založení strany PiS a její vývoj do konce prvního vládního působení v roce 2007

Bratři Jaroslaw a Lech Kaczyńští byli aktivními politickými postavami v polském veřejném životě už od konce 70. let, kdy se stali členy Solidarity a na konci 80. let figurovali u jednání u kulatého stolu mezi vládoucí PZPR a opozičními silami. Lech Kaczyński se na začátku 90. let stal předsedou kanceláře prezidenta Lecha Walesy, po vzájemných sporech však ve své pozici skončil a postupně se z obou bratrů stali hlavní političtí odpůrci bývalého prezidenta. I kvůli Walesově pravděpodobné spolupráci s polskými tajnými službami se v očích Kaczyńských stal hlavním představitelem tzv. „ukladů“, tedy systému tajných spoluprací mezi bývalým a nově vybudovaným politickým režimem.

Jaroslaw Kaczyński na začátku 90. let založil konzervativní stranu Dohoda středu (PC), v jejímž čele stál do roku 1997. Ačkoliv antikomunistický étos byl v polské politice extrémně silný a bratři Kaczyńští byli jeho primárními nositeli, v socioekonomických otázkách nebyli výrazně odlišní od polské levice, resp. liberálního pravého středu, a to i kvůli své návaznosti na solidaritní hnutí a polské odbory. Co však definovalo Dohodu středu, byl sociální konzervatismus a především příklon k církvi a jistý militantní a nesmlouvavý přístup k prosazování vlastních témat, který vedl k častým personálním sporům. Mimo jiné i tyto vyústily v rozklad vlády Jana Olszewského v letech 1991-92, když tehdejší premiér byl nominantem a členem PC, avšak sám Jaroslaw Kaczyński ve vládě nefiguroval.

A právě i tyto spory vedly k drtivé porážce polské pravice v parlamentních volbách v roce 1993. Následkem volebního vítězství postkomunistické levice a totálního propadu PC, který se ani nedostal do Sejmu, došlo před parlamentními volbami v roce 1997 ke sjednocení konzervativních pravicových sil. Nové sdružení Volební akce Solidarita v nich zvítězilo a sestavilo koalici s liberální Unií svobody (UW) a Polskou lidovou stranou (PSL). Kabinet ministerského předsedy, v němž mezi lety 2000-01 stál jako ministr spravedlnosti Lech Kaczyński, však znovu postihla celá řada personálních svárů vyvěrajících z velké části ze sociálních dopadů neolibertálních reforem ministra financí Leszka Balcerowicze a z rostoucích tenzí v debatách o občanských svobodách a katolických hodnotách.

Tyto rozpory vyústily v rozpad AWS a založení několika nástupnických politických uskupení, z nichž některé zásadním způsobem formovaly podobu polské politiky až do současnosti. Šlo o ideologicky tak rozdílné strany jako Občanská platforma (PO) či Liga polských rodin (LPR), ovšem z upadající AWS se před parlamentními volbami v roce 2001 zrodilo také Právo a spravedlnost. Z elektorátu později zaniklé AWS se také stala následná voličská základna národně konzervativní pravice. Hned 84 % bývalých voličů AWS ve volbách v roce 2001, které znovu drtivým způsobem ovládla SLD, dalo svůj hlas právě stranám PiS a LPR (Szczurbiak a Hanley 2006, Mudde 2007).

Právo a spravedlnost bylo od začátku pravicovou konzervativní stranou s vazbou na katolickou církev a výraznou národní rétorikou. V období do voleb v roce 2005 ale uskupení definovala především tvrdá antikorupční, antikomunistická a antikriminální linie, v jejímž rámci strana poukazovala na aféry spojené s vládou SLD. Z organizačního hlediska Jaroslaw Kaczyński usiloval o napravení chyb, kterých se dopustil v čele Dohody středu. Strana si pod jeho vedením nevypracovala dostatečnou organizační základnu a nebyla schopna spojovat ideologicky podobně zaměřená uskupení v polském stranickém systému (Szczurbiak a Hanley 2006). Vedle budování vztahů v rámci občanské společnosti a inkorporace menších hnutí (sama strana vznikla na půdorysu bývalých stran Dohody středu a Dohody pravice), šlo také o zpočátku o politickou spolupráci s parlamentními stranami. PiS tak do komunálních voleb v roce 2002 vstoupila po boku Občanské platformy a obě uskupení zaznamenala triumf v komunálních volbách, když se Lech Kaczyński stal primátorem Varšavy. Otázka spolupráce s Občanskou platformou, případně následné koalice, nebyla vyloučená ani

před volbami v roce 2005. Obě strany však v návaznosti na propad preferencí polské levice, potažmo na stoupající podporu svých vlastních uskupení, vycítily prostor pro samostatný úspěch. Vztahy v koalici na varšavské radnici ochladly, a to také v důsledku nadějně vyhlízející kandidatury Lecha Kaczyńskiego v prezidentských volbách v roce 2005. Nepříliš úspěšné volby do Evropského parlamentu v roce 2004 z pohledu PiS a naopak velká přízeň voličů pro populistická radikálně pravicová uskupení LPR a Sebeobrana (SO) Andrzeje Leppera pak bratry Kaczyńské přiměly posunout stranickou rétoriku i ideologii dále směrem doprava.

Rok 2005 byl pro PiS ideálním politickým katalyzátorem. Smrt papeže Jana Pavla II. podnítila vlnu národní a katolické hrdosti, na níž strana PiS dokázala hbitě zareagovat, a to také proto, že si zajistila podporu vlivného katolického Radia Maryja, včetně její sesterské televizní stanice Trwam (Minkenberg 2015). To se straně podařilo také proto, že byla schopna do svého středu přijmout například odvrženecké křídlo LPR sdružené v nově vzniklém Patriotické hnutí okolo Antoniho Macierewicze. Vzrůstající příklon k nacionalismu, potažmo nativismu tak byl nadále patrný také z vyjádření Jaroslawa Kaczyńskiego v postupné změně původně odmítavého postoje vůči Národní demokracii Romana Drnowského, meziválečné nacionalistické straně s autoritářskými prvky. Tuto radikalizující se rétoriku Jaroslaw Kaczyński zdůvodňoval poměrně pragmaticky. Šlo jak o snahu oslovit širší národně pravicové voličské spektrum, tak o vnitrostranický konsolidační prvek (Pankowski 2010).

Ačkoliv Právo a spravedlnost v této fázi jednoznačně vykazovalo prvky populismu, nadále nebylo plně možné označit jej za nativistickou stranu např. v otázkách welfare šovinismu. PiS usilovalo zaujmout pozici lidové catch-all strany a například na rozdíl od LPR a SO uskupení nemělo za cíl zcela zrušit v zemi potraty (Millard 2006). Přesto strana už v tomto období začala pojmenovávat i své vnější nepřátele, kteří uplatňují svůj vliv uvnitř Polska: „V Polsku byl ... a stále existuje zástup lidí, kteří podporují německé zájmy ... Člověk si musí říkat, že tento zástup ... se skládá z informantů německých tajných služeb, včetně těch, které jim předala Stasi. Tohle je obrovská skupina lidí, která žije z německých peněz a tváří se, jako kdyby šlo o nezávislé akademiky a novináře,“ pronesl během debaty v parlamentu v roce 2004 Jaroslaw Kaczyński (Pankowski 2010, s. 157). Pravicovou orientaci strana vykazovala jednoznačně, stejně jako radikalismus, a to jak v otázce plánovaného zavedení politického systému čtvrté republiky, tak

vytrvalého boje za vypořádání se starými ukklady. Ačkoliv také podle Muddeho i Pankowského vzhledem k dlouhodobé profilaci strany či jejímu předvolebnímu programu nebylo možné PiS označit za nativistické či populistické radikálně pravicové uskupení, strana v období bezprostředně předcházejícímu parlamentním volbám v roce 2005 velmi výrazným způsobem používala nativistickou rétoriku.

Právo a spravedlnost v roce 2005 ovládlo volby do Sejmu s 27 % hlasů, Lech Kaczyński o měsíc později zvítězil v prezidentských volbách. Po tomto vítězství, a poměrně očekávaném neúspěchu při koaličních jednáních s Občanskou platformou, sestavila strana PiS menšinovou vládu pod vedením Kazimierze Marcinkiewicze, kterou v dolní komoře parlamentu při hlasování o důvěře podpořily strany LPR, Sebeobrana a Polská lidová strana (PSL). V důsledku toho, že především první dvě jmenovaná uskupení straně PiS nadále pomáhala v klíčových hlasováních, nejdříve PiS, LPR a SO v únoru roku 2006 podepsaly stabilizační pakt (mimořádně uzavřený v přímém přenosu na televizní stanici Trwam), jakousi polskou verzi opoziční smlouvy, aby nakonec v létě 2006 sestavily společnou vládu, tentokrát poprvé a zatím naposledy pod vedením samotného Jaroslawa Kaczyńskiego.

Menšinovou vládu a později společnou vládní koalici však daleko spíše než zásadní změny v politickém systému při budování čtvrté republiky, či alespoň naplňování koaličního programu, charakterizovaly permanentní debata a spory ohledně personálních kroků při obsazování postů ve vysokých politických a státních orgánech ze strany radikálně pravicových politiků LPR či jejich nominantů. Tyto spory se odehrávaly napříč osami, tedy jak mezi vládou a opozicí, tak uvnitř samotných vládních stran. Strany tak činily z velké části i v důsledku boje o takřka tentýž elektorát, což ilustrovalo například dlouhodobé politické jednání LPR, která se navzdory souhlasu s vládním programem velmi často distancovala od vládních kroků (Kasprowicz 2015). Druhým problematickým jevem byla táhnoucí se korupční aféra předsedy Sebeobrany Andrzeje Leppera, který byl během necelého roku z vlády z těchto důvodů odvolán hned dvakrát.

Vyčerpání ze sporů a neschopnost koalice PiS-LPR-SO vládnout, stejně jako politická prozíravost PiS, potažmo Jaroslawa Kaczyńskiego, který předvídal rozklad svých koaličních partnerů, z něhož PiS mohlo těžit, nakonec vedla k rozpuštění parlamentu a předčasným volbám na podzim roku 2007. Vládním stranám se v důsledku personálních

kroků i v rámci obsazování vlivných mediálních postů, např. Rady televizního vysílání, do jejíhož čela byl dosazen Andrzej Urbański podporovaný LPR, podařilo vytvořit příhodnější mediální prostředí pro volební úspěch. Předvolební zpravodajství stanice TVP1 tvrdě kritizoval například Úřad pro demokratické instituce a lidská práva pod OBSE (ODIHR), který zpochybnil její zájem plnit povinnosti veřejnoprávního média (ODIHR 2007).

Ačkoliv mnozí akademici se ve svých publikacích reagujících bezprostředně na první vládní působení PiS v letech 2005-07 ještě zdráhali stranu naplno zařadit do této stranické rodiny a spíše nadále hovořili o konzervativní profilaci, avšak s populistickými a nativistickými rétorickými rysy (Mudde 2007, Pankowski 2010), zpětně i oni hovoří o tomto období jako o populistickém a radikálně pravicovém. A to z jednoduchého důvodu – zatímco předvolební kampaň i působení vlády v letech 2005-07 ještě bylo ve své době zcela legitimní označit za anomálii vůči dlouholeté profilaci stranických lídrů i celého politického uskupení, ze současného zpětného pohledu lze spíš hovořit o tom, že PiS jasně ukázala, jakým směrem se bude ve svém následující dlouholeté kapitole ubírat.

To, že šlo už v této době o stranu, která vykazovala příklon k ideologii populistické radikální pravice, dokazuje ve své práci *Radical Right Parties in Central and Eastern Europe* Bartek Pytlas (Pytlas 2015). Těžko pochopitelně vytyčit jediný bod, v němž by se vývoj strany otočil právě tímto směrem, avšak lze tvrdit, že k tomuto obratu výrazně dopomohlo rozhodnutí PiS nevstoupit do velké koalice s Občanskou platformou, nýbrž stranami na samém pravém kraji parlamentárního spektra.

Vzhledem k lehce vyhasínajícímu antikomunistickému sentimentu v polské společnosti tento postoj dokázala strana postupně nahrazovat svým novým neliberálním, či neliberálně demokratickým směřováním, které poprvé naplno vyjádřila nejpozději okolo roku 2006. Konkrétně Jaroslaw Kaczyński v Sejmu pronesl, že „po roce 1989 se velmi rychle zformovala platforma spolupráce mezi postkomunistickými silami a částmi solidaritního tábora. Tato platforma byla velmi specifickou interpretací liberalismu. Tato platforma byla ‚lumpen-liberalismem‘. Na jedné straně povolila zneužívání jakožto cestu k budování tržní ekonomiky, a na druhé straně tvrdila, že ... hlavní hrozbou demokracie v Polsku je církev“ (Pytlas 2015, s. 117).

3.2. Fidesz 2002-2010 a PiS 2007-2015

3.2.1. Vývoj strany Fidesz v letech 2002-2010

Fidesz a jeho voliči nesli těsnou a nečekanou porážku v parlamentních volbách v roce 2002 velmi těžce. Navzdory zpochybnování výsledků ze strany některých politiků a části veřejnosti však Viktor Orbán poměrně krátce po skončení voleb vyzval své voliče a sympatizanty k založení místních grassroots organizací „Občanské kruhy“ (Polgári körök). Ty měly vyvážit organizační sílu, jíž oplývala MSZP, a z kruhů se postupně měla stát jedna z hybných sil strany Fidesz do budoucna – ať už v dobrovolnické činnosti, občanských aktivitách, např. při pořádání debat a mobilizace na místní úrovni, demonstracích, či ve schopnosti posilnit stranické kádry. Právě nedůvěra vůči stávajícím místním organizacím byla ze strany voličů rovněž poměrně silná, a Orbánovým záměrem tak bylo vybudovat novou organizaci, která by stranu okysličila a zdůvěryhodnila pro širší veřejnost.

Vysoká počáteční aktivita Občanských kruhů sice pochopitelně během let částečně polevila, navzdory tomu organizaci akademici považují za velmi důležitý nástroj, který dodnes upevňuje strukturu strany (Greskovits 2017). V praxi šlo o shora koordinovanou organizaci, která okolo sebe soustředila mladší střední a vyšší střední třídu v Budapešti a její aglomeraci. Tato sociální vrstva navíc byla doplněná o starší a vzdělanější bývalé voliče strany MIÉP, která ztrácela politickou sílu a relevanci, podobně jako agrární FKgP. Kruhy tak zároveň z dlouhodobého hlediska přispěly k aktivizaci a radikalizaci voličského jádra Fidesz a v důsledku i k ovlivnění směřování strany dál na pravý kraj politického spektra.

Tímto krokem se Fideszu podařilo na jedné straně oslabovat MIÉP, který se navíc během let 2002-06 musel vypořádávat s nástupem jiného krajně pravicového subjektu – Jobbiku. V případě Občanských kruhů se však naplno ukázala jedna z největších Orbánových předností, tedy schopnost inkorporovat postavy z odlišných pravicových stran do svého středu a udržet si různá křídla na své straně (Fowler 2004).

Orbánovou snahou však bylo vytvořit také celonárodní hnutí a za tímto popudem strana v roce 2003 prošla další změnou – přejmenovala se na Fidesz-MPSZ (Fidesz – maďarský občanský svaz) se záměrem stát se catch-all lidovou stranou, jejíž struktura měla kopírovat sociální strukturu (Greskovits 2017). Tento záměr vyústil také v kampaň

celonárodní debaty, která měla oslovit i střed voličského spektra. Vše tedy de facto opačný segment voličů, než jakým bylo radikálnější pravicové jádro členů Kruhů (Janke 2015, Lendvai 2018). Toto zacílení odráželo i celou politiku i rétoriku Fideszu, který se na jedné straně ústy Viktora Orbána stal daleko více konsenzuální a umírněnou stranou než v roce 2002, na druhé straně si však skrze spřízněné organizace a tisk byl schopen udržet radikály na své straně.

Velkým tématem Občanských kruhů v letech 2002-06 byla národnostní otázka spojená se vstupem země do EU. Fidesz a Kruhy vytrvale tematizovaly otázku „národa 15 milionů Maďarů“, která měla vyústění v referendu v roce 2004 o bezplatném zdravotnictví a udělení státního a evropského občanství pro obyvatele maďarské národnosti žijící v zahraničí. Oba návrhy byly schváleny, byť druhý s minimální většinou, avšak kvůli nízké účasti voličů (37,5 %) referendum neprošlo. Orbánova strana každopádně v období před volbami v roce 2006 zvolila na své poměry velmi smířlivý a státnický tón, byť kampaň vůči vládním stranám byla ostrá, negativní, ovšem zaměřená spíše na ekonomické otázky. Ideologie strany a její rétorika byla v tomto období konzistentně národně konzervativní, avšak ne populistická ve smyslu Muddeho teorie.

Vyvíjela se ovšem také dynamika v MSZP. Post ministerského předsedy od roku 2004 převzal Ferenc Gyurcsány, jehož především verbální snaha modernizovat stranu, ale zároveň i vynaložit velké výdaje v sociální sféře, nakonec vedly k volebnímu vítězství sociálně-liberálního bloku v roce 2006. Paradoxem pro volební porážku Fidesz bylo, že navzdory vytrvalé snaze sjednotit pravicové síly se straně nepodařilo sestavit volební koalici s MDF pod vedením Ibolyi Dávidové. Maďarskému demokratickému fóru se těsně podařilo dostat se do parlamentu v prvním kole skrze proporční část voleb, když obdržel 5,04 % hlasů a nepodpořením Fideszu před druhým kolem zablokoval také možnost Orbánově straně zvítězit v jednomandátových obvodech.

Krátce po Gyurcsányově vítězství v roce 2006 však Maďarskem otřásl skandál, který zcela přepsal politické směřování celé země, v důsledku ideologické směřování Fideszu a také preference voličů. Po zveřejnění výbušného tajného projevu ministerského předsedy na stranické konferenci v Ószödu, kde Gyurcsány mimo jiné prohlásil, že voličům „lhal dnem i nocí“ (Lendvai, 2018), zahájila maďarská pravice vyhrocenou

kampaň, která *de facto* konstituovala současnou podobu ideologie a vládního programu strany Fidesz, minimálně tedy přijala populismus jako součást ideologického jádra.

Například Orbánova série článků pro noviny Magyar Nemzet při snaze MSZP prosadit úsporná opatření v roce 2006 dokumentovala formující se vytrvalé postoje současného maďarského premiéra i celé strany Fidesz nejen vůči vládním stranám, ale také vůči jejich ideologiím jako takovým. „Gyurcsánův balíček není program demokraticky zvolené vlády, nýbrž arbitrární a nelegitimní diktát. Vláda nemá žádné právo schvalovat Gyurcsánův balíček. Než přijde zima, pravice a levice už spolu nebudou komunikovat, místo toho tady bude našťvaná země, která se postaví nelegitimní vládě,“ prohlásil Orbán (Orbán 2006). Při schůzkách s Evropskou lidovou stranou (EPP) zase tvrdil, že „vláda začala válku proti svým vlastním lidem“ (Lendvai 2018, s. 67). Fidesz a Orbán tedy inkorporovaly do ideologického jádra populistický narativ zkorumpovaných elit proti maďarskému lidu.

V druhém ohledu populistické ideologie, odklonu od principů liberální demokracie, Fidesz zažil graduální vývoj, který vyvrcholil děním po vítězstvích ve volbách v roce 2010. Památný proslov o úmyslu vybudovat neliberální demokracii sice Orbán pronesl až po volbách v roce 2014. Už v roce 2009 však do médií prosákly zprávy o Orbánově vysloveném úmyslu zasadit principy politiky „centrálního silového pole“, ve kterém by byl prostor pro „jednu velkou stranu, která může naplnit národní zájmy“, a z maďarského politického spektra by tak vymizel prostor pro dualismus (Ortutay 2009).

V přímých vyjádřeních sice Orbán ani strana taková prohlášení nevydali, ovšem náznaky byly velmi jasně patrné už v předvolebním programu pro volby v roce 2010, kdy Orbán hovořil o možnosti „uzavřít jedno období, ve kterém zklamání pramenila z toho, že vládní politiku čím dál víc určovaly individuální a obchodní cíle.“ Proto bylo „načase, aby Maďarsko převzalo silné vedení“, jež by „učinilo zásadní změny v politickém systému“, který by byl postaven na práci a „budování společných zájmů, které by byly dosažitelné pro všechny“ (FIDESZ 2010, s. 19-20). Ačkoli vytrženo z kontextu tyto myšlenky mohou znít neurčitě, Orbán je po parlamentních volbách postupně rozvíjel a čím dál více dával do protikladu se zájmy liberální demokracie, např. v rozhovoru v roce 2011 pro rakouský Kronen Zeitung.

Fidesz tak koncem prvního desetiletí nového milénia jednoznačně směřoval k vývoji, jaký v Maďarsku vidíme dnes, přičemž naplňoval stále více jak odmítavý postoj vůči podobě liberální demokracie a pluralismu, tak ideou „centrálního silového pole“ postupně naplňoval taky autoritářské tendence ve smyslu, v jakém je lze chápat ve spojitosti s ideologií nativismu. V aspektu nacionalismu a nativismu je potřeba se zabývat také ekonomickou krizí, která jednak podpořila narativ maďarského boje proti západním obchodním a mocenským zájmům, a která dále definitivě zhatila jakékoliv plané naděje socialistů zachránit své vládní působení a klíčovou roli ve stranickém systému.

Pro jeho vývoj však bylo zásadní už předchozí dění v Maďarsku, stále v roce 2006. V této době se obecně zformovaly také sílící krajně pravicové tendence v maďarské politice. Během opakovaných demonstrací, někdy oboustranně násilných, se zvyšovala angažovanost radikální pravice. Za neslavným rabováním budovy veřejnoprávní televize MTV z velké části stála scéna extrémně-pravicových aktivistů a fotbalových hooligans, na druhé straně policie při jedné z manifestací střílela do davů gumovými projektily, následkem čehož jeden z demonstrantů oslepl. Ve stejném roce navíc Maďarsko zasáhl otřesný případ ve vesnici Olaszliszka na východu země, kdy učitele Lajose Szögiho zabila skupina romských útočníků. Reakce společnosti byla obrovská i kvůli tomu, že maďarská média v tomto případě opustila výše zmiňované pravidlo nezveřejňovat etnicitu útočníků a tato bublající problematika následně naplno přetekla v celonárodní debatu (Munk, 2013, Krekó a Juhász 2018).

Na tyto tendence dokázala nejefektivněji zareagovat nově se formující strana Jobbik, která už před zveřejněním nahrávek i vraždou v Olaszliszce byla schopna mobilizovat stovky demonstrantů, a vývoj v roce 2006 pro ni přišel v pravý čas. Krekó a Juhász tento rok popisují za „zrod dnešní krajní pravice v Maďarsku“, a i tehdejší předseda Jobbiku opakovaně hovořil o „generaci roku 2006“ (Krekó a Juhász 2018, s. 99). Jobbik byl v Maďarsku i v návaznosti na případ v Olaszliszce schopen opanovat krajně pravicový prostor výraznou rasistickou a antisemitskou ideologií a rétorikou, do politické debaty například vnesl a udržoval termín „cikánského zločinu“, mezi lety 2007-09 udržoval svou paramilitární organizaci Maďarské gardy.

Fidesz sledoval vývoj na krajní pravici a reagoval také na anticiganistické a antisemitské postoje ve veřejnosti, avšak spíše latentním způsobem a jazykem, který v

Česku připomínal debatu o „nepřizpůsobivých“. Agendu (resp. Muddeho „issue ownership“) však v tomto období nastoloval dále Jobbik.

3.2.2. Vývoj strany PiS mezi lety 2007-2015

PiS volby v roce 2007 překvapivě nevyhrál, a to především dílem možná až nečekaně úspěšné kampaně opozice ve jménu záchrany demokracie, která vyvolala na polské poměry velmi vysokou volební účast 53,9 % voličů (Pankowski 2010). Strana však zaznamenala jedno důležité vítězství na národně konzervativním pravicovém křídle. Drtivé volební neúspěchy LPR a SO znamenaly de facto ukončení jejich politické činnosti, a tak se PiS stal samostatně stojícím hegemonem tohoto politického směru v Polsku.

Právo a spravedlnost po roce 2007 pokračovala v upevňování a definitivním stvrzení své profilace jakožto populistické radikálně pravicové strany, kdy dále útočila na základy liberální demokracie a posilovala své populistické a antielitářské, autoritářské a čím dál více i nativistické tendence (srov. Jasiewicz 2014, Pankowski 2010, Pytlas 2015). Srovnání s Maďarskem se bude věnovat další část této kapitoly, avšak pozoruhodné je v tomto ohledu zmínit výrok Jaroslawa Kaczyńského po parlamentních volbách v roce 2011, kdy vyjádřil hluboké přesvědčení, „že přijde den, kdy ve Varšavě budeme mít Budapešť“ (tvn24.pl 2011).

Ideologii a politicky militantní povahu celé strany a národně orientované pravice zásadním způsobem zasáhla a upevnila tragická smrt prezidenta Lecha Kaczyńského při letecké nehodě ve Smolensku v roce 2010. Tento moment zcela zablokoval jakoukoliv možnost dialogu mezi tehdejší vládou a opozicí také proto, že strana a Jaroslaw Kaczyński ze smrti svého bratra učinili nejen pro vlastní politické účely další historickou heroickou polskou tryznu, ovšem také začali rozšiřovat konspirace, že v letecké nehodě mělo mít podíl Rusko, polské tajné služby či tehdejší vláda Donalda Tuska. Ostatně sám Jaroslaw Kaczyński například v roce 2016 prohlásil, že Tuskova vláda za leteckou nehodu „byla zodpovědná, i kdyby nepřímo, jen z morálního hlediska“ (Reuters 2016). Budování smolenského mýtu však na voliče neměl v prezidentských volbách v roce 2010, ani v parlamentních volbách v roce 2011 zamýšlený vliv, Polsko navíc takřka nepostihla ekonomická krize z roku 2008 (Grzymala-Busse 2017), a tak PiS po dalších prohraných volbách zůstal v opozici.

Strana před parlamentními volbami v roce 2015 zvolila jinou strategii, které napomohly tři externí faktory. Jedním z nich bylo ořezávání sociálního státu ze strany liberální vlády Donalda Tuska, potažmo Ewy Kopaczové, které mělo za následek stagnaci sociální mobility polského obyvatelstva, a to navzdory snižování nezaměstnanosti a pokračujícím makroekonomickým úspěchům Polska (Political Capital 2018, Stanley 2016). Zde byl symbolický výrok kandidátky PiS na premiérku Beaty Szydlo o tom, že „statistiky nás nenakrmí“ (Cienski 2015). Stagnaci sociální mobility PiS hodlal řešit sociálním programem 500+, který sliboval 500 zlotých měsíčně za každé druhé a další dítě. V druhém ohledu dokázalo Právo a spravedlnost velmi obratně zareagovat na korupční kauzy a vlády Občanské platformy a odposlechy vládních politiků uveřejněné v listu Wprost, a navázat tak na svůj antikorupční étos z počátků stranické existence doplněný o antielitářskou a antiliberální linii. Vládní centristickou PO poškodila také prohraná prezidentská kampaň, v níž zvítězil kandidát PiS Andrzej Duda, straně navíc nepomáhala ani personální, jakož i ideologická vyprázdňenost. PiS tak vedle velmi tvrdých odsudků vládní politiky dokázal zformulovat zcela jasnou identitární, sociální a kulturní protiváhu, kterou navíc v pravý čas na konci léta a začátku podzimu rozdmýchala probíhající migrační krize a schválení kvót na přerozdělování migrantů ze strany vládních stran (Marcinkiewicz a Stegmaier 2016, Grymala-Busse 2017).

PiS mezi lety 2011-2015 rozvinula svůj volební potenciál a byla schopna oslovovat velmi odlišné sféry elektorátu, v Polsku velmi různorodého, ale v ideologickém jádru poměrně stálého. Strana před volbami v roce 2015 dokázala zacílit pochopitelně na své tradiční konzervativní katolické voličské jádro na jihovýchodě země, ale kromě toho i na agrární voliče bývalé Sebeobraný, potažmo PSL, či nízkopříjmovou a manuálně pracující třídu na východě země, stejně jako nově na střední a vyšší střední vrstvy.

Učinila tak na základě různorodého zacílení své ideologie a programu. A to nejen skrze důraz na tradiční křesťanské a sociálně konzervativní hodnoty a podporu zemědělství, ale také skrze dva ideologické koncepty, které dokázala artikulovat. Na jedné straně šlo představu národního státu, který je velmi inkluzivní, a to jak kulturně, tak sociálně i vůči „poraženým“ transformace. Takto PiS dokázal oslovit i bývalé skalní voliče levice. V druhém ohledu strana PiS formulovala svou populistickou antielitářskou ideologii zaměřenou vůči morálně zkaženým, zkorumpovaným cizím liberálním elitám, ale zároveň také migrantům z nepřátelských kultur, kteří se domáhají sociálních výhod a

nehodlají respektovat křesťanskou kulturu v Polsku (Krekó, Molnár et al. 2018). Ke všemu navíc stranu do voleb nevedl výrazně kontroverzní Jaroslaw Kaczyński, nýbrž hodnotově jasně vymezená, avšak populární a smířlivější kandidátka na premiérku a pozdější ministerská předsedkyně Beata Szydło.

3.3. Fidesz 2010-2019 a PiS 2015-2019

3.3.1. Vládní působení strany Fidesz od roku 2010

Drtivým vítězstvím v parlamentních volbách v roce 2010, ve kterých Fidesz obdržel 52,73 % hlasů, strana získala v maďarském parlamentu dvoutřetinovou většinu mandátů a od dubna tohoto roku lze v Maďarsku hovořit o novém politickém uspořádání, ve kterém si strana udržuje výsadní postavení dodnes. A to navzdory tomu, že Fidesz o čtyři roky později volilo cca o 440 tisíc občanů méně, přišel tak takřka o 8 % hlasů voličů a jen opoziční parlamentní strany získaly v součtu o 6,26 % více hlasů. Přesto si Fidesz byl schopen udržet svou dvoutřetinovou většinu takřka během celých posledních devíti let.

Nelze samozřejmě určit jediný faktor, který Fideszu umožnil nakumulovat takovou legislativní moc, avšak strana si v tomto ohledu výrazně napomohla změnou volebního systému v roce 2011. Maďarská vláda vedená Fideszem snížila počet poslanců v parlamentu z 386 na 199, zvýšila poměr jednomandátových obvodů ze 45,6 % na 53,3 % a nově tedy jednomandátové obvody činily nadpoloviční většinu všech mandátů. Nejzásadnější změnou však bylo, že tyto obvody byly jednokolové, nikoli dvoukolové, a zvítězil v nich kandidát, který získal největší počet hlasů.

Z hlediska stranického systému si tak Fidesz postupně budoval pozici strany, která v trochu jiném duchu myšlenky centrálního silového pole obsadila střed stranického systému. Všechny další velké opoziční strany tak byly odstředěny na levý a pravý kraj ideologického spektra, v praxi tedy porazit Fidesz v prvních letech jeho vlády vyžadovalo zcela nerealistickou spolupráci socialistů, potažmo levicového bloku, s krajně pravicovým Jobbikem. Naprostá neschopnost být jen levicových, potažmo středových či liberálních opozičních stran zformovat jednotnou kandidátní listinu v jednomandátových obvodech byla jedním z důvodů, proč Fidesz získal dvoutřetinovou většinu v parlamentu také v roce 2018, tentokrát s 49,27 % hlasů.

Národní volební komise, jejíž členy jmenuje vláda a parlament, však v roce 2018 ještě ztížila kooperaci opozičních stran technickými, avšak účelovými podmínkami – pokud politické uskupení mělo zájem kandidovat zvláště v rámci celostátních listin, muselo postavit alespoň 27 vlastních kandidátů do jednomandátových obvodů. Zároveň čím méně kandidátů do jednomandátových obvodů strana postavila, tím výrazně menší podporu za jednotlivý hlas pak dostala od státu, čímž by připravila stranické rozpočty o velkou část předpokládaných příjmů (Pap 2018).

Nová maďarská vláda pod vedením Fidesz už v roce 2011 schválila novou ústavu, v jejímž rámci změnila název země z Maďarské republiky (Magyar köztársaság) na Maďarsko (Magyarország). Základní zákon je v preambuli na znamení křesťanských tradic uveden větou „Bože, chraň Maďary“, manželství je zde zakotveno jako sňatek muže a ženy, a pravomoci ústavního soudu v ekonomických otázkách jsou omezeny do chvíle, než státní dluh Maďarska bude snížen na hodnotu 50 % HDP.

Z hlediska celkového státního uspořádání a politického systému přijetí této nové ústavy neznamenalo zásadní změny až do schválení čtvrtého ústavního dodatku v roce 2013. Na základě něj maďarská vláda anulovala veškeré precedenty na základě předchozí ústavy, ačkoliv ponechala v platnosti rozhodnutí učiněná v době její platnosti. Dále také upravila pravomoci Ústavního soudu, který mohl posuzovat legislativu pouze na její procedurální, nikoli substantivní bázi, a tak tato změna podle Benátské komise systematicky blokovala ústavní kontrolu legislativy.

Neméně důležitou složkou vlády Fidesz byl také její přístup vůči médiím. Zákon z roku 2011 ustanovil založení Národního mediálního a zpravodajského úřadu (NMHH), jehož předseda, jmenovaný přímo premiérem, jmenuje vedoucí představitel veřejnoprávních institucí. Úřad pro demokratické instituce a lidská práva (ODIHR) tento fakt kritizoval stejně jako dlouhodobě hrubě nevyvážené zpravodajství veřejnoprávních médií nejen během kampaní před parlamentními volbami (ODIHR 2014, ODIHR 2018). Růst mediální moci Fideszu a maďarské vlády však vedle ovládnutí vlivu nad maďarskými veřejnoprávními médii pokračoval jak politickou cestou v pokusu zavést zpravodajskou daň na stanici RTL Klub, která byla vůči Orbánově vládě kritická a rozkrývala korupční kauzy, tak také „tržní“ cestou – hlavní opoziční list Népszabadság byl v roce 2014 koupen společností Mediaworks, která po dvou letech údajně z ekonomických důvodů činnost deníku ukončila. Několik dní po tomto kroku vlastník Mediaworks Heinrich

Pecina prodal firmu Lőrinci Mészárosovi, blízkému Orbánově příteli z dětství a mimochodem člověku, z něhož se během vlády Fideszu stal nejbohatší muž Maďarska. Podobným způsobem vlastníci politicky blízcí vládnoucí straně skupili celou řadu vlivných internetových stránek, stejně jako síť regionálních deníků, které nyní patří právě Mediaworks a společnosti Lapcom (Bede 2017).

Příklon strany Fidesz k populismu, nativismu a autoritářství popsany v kapitole 3.2.1. se postupně od roku 2010 dále zvyšuje. Strana se během svého vládního působení vypořádala s jednou z hlavních otázek, kterým čelí populistické strany při vstupu do administrativy, kdy se podle Muddeho samy stanou elitami, a tak svého nepřítele nacházejí především mimo stát.

V případě Viktora Orbána a Fideszu šlo o vytrvalý a neustálý boj s „liberálními elitami“ a zahraničními nepřáteli, které v průběhu let symbolizovala celá řada různých aktérů. Během prvního funkčního období se Fidesz zaměřoval na dvě hlavní oblasti. Jednou z nich byli zahraniční investoři a banky, proti nimž Fidesz vystupoval při snaze znárodnování důchodových fondů. V druhé oblasti propojil nepřátele domácí i zahraniční, když zakročil proti nevládním organizacím, jež obdržely finanční pomoc od zahraničních aktérů a organizací. Premiér už během prvního funkčního období právě tyto entity aktivně vylučoval ze svého zamýšleného státního uspořádání národního státu a prosazoval založení parlamentní komise, „která se zabývá průběžným sledováním, registrací a uveřejňováním snah o prosazování zahraničního vlivu, abychom všichni, i Vy, mohli přesně vědět, kdo jsou ty skutečné postavy schované za maskami“ (Orbán 2014).

Nativistické tendence Fideszu, potažmo maďarské vlády prudce vzrostly po vítězných volbách v roce 2014 a následném památném projevu v rumunském Baile Tusnad, kdy Orbán oznámil plán vybudovat v Maďarsku neliberální stát. Nativismus se stal centrální složkou ideologie strany zejména v důsledku evropské migrační krize, v níž Maďarsko sehrálo klíčovou roli z hlediska své strategické polohy při přechodu migrantů přes hranice Evropské unie. Orbán se v tomto období stavěl do role ochránce evropských hodnot a národního státu a tvrdého odpůrce imigrace. Za všechny stovky výroků v tomto ohledu stačí zmínit snad jen jednu na adresu multikulturalismu, který podle maďarského premiéra „znamená koexistenci islámu, asijských náboženství a křesťanství. Uděláme všechno pro to, abychom něčeho takového Maďarsko ušetřili“.

Zároveň prohlásil, že nechce „směšovat kultury v masovém měřítku“ (Reuters 2015). Orbán ale rovněž šel ještě dál a z migrační krize obvinil liberální a levicové síly, které v rámci migrační krize konspirovaly v zájmu „tajného nebo nepřiznaného importu voličů“ (Léko 2016).

Celá antiimigrační kampaň, která utvářela značnou část vládní agendy i veřejných projevů Orbána a předních představitelů Fideszu, pak vyvrcholila před parlamentními volbami v roce 2018. Vládní strana ani nevydala volební program, místo toho v předvolební kampani slíbila v případě vítězství schválení „anitisorosovských zákonů“ namířených nominálně proti Georgi Sorosovi, finančníkovi a filantropovi, americkému podnikateli s maďarskými a židovskými kořeny.

V Sorosovi si ostatně vláda vytvořila úhlavního nepřítele maďarského státu, v podstatě „dokonalého“ modelového protivníka, který v sobě obsahoval takřka vše, proti čemu nativistický Fidesz bojuje – v jeho případě jde o archetypální humanistickou a internacionalistickou postavu, ideologický protipól maďarských národních tradicionalistů, o velkokapitalistu a finančního spekulanta, o podporovatele liberální demokracie a nevládních organizací a zastánce migrace a Evropské unie. Všudypřítomná předvolební kampaň „Stop Soros“ se závanem antisemitismu zobrazovala koláž opozičních maďarských politiků v Sorosově objetí, jako by na znamení chapadel a tajných konspirátorských nitek, které prosakují veškerou maďarskou opozicí vůči vládě, Fidesz a Orbánovi.

Vrcholným paradoxem této kampaně pak bylo zobrazení Gábora Vony, lídra Jobbiku, po Sorosově boku. Avšak v tomto ohledu šlo také o vyústění procesu, který Vonovo hnutí odstartovalo v prvním Orbánově volebním období v roce 2013, kdy Jobbik začal vědomě přepouštět pozici hlavní radikálně pravicové strany na maďarské parlamentní politické scéně právě Fideszu, a posouvat se dále do ideologického středu. Krekó a Juhász přesvědčivě ukazují v publikaci *The Hungarian Far Right*, že si obě strany do roku 2018 plně vyměnily své ideologické pozice v maďarském stranickém systému. To otevíralo zmiňovaný prostor pro opoziční strany ke spolupráci, avšak k ní ve volbách v roce 2018 nedošlo. Po relativním volebním neúspěchu Jobbiku Vona po dlouhých třinácti letech odstoupil z čela hnutí, následkem čehož se uvnitř uskupení naplno odkryl dlouholetý, avšak utlumovaný ideologický spor mezi radikální krajní pravicí a pragmatiky, resp. umírněnými. Umírněné křídlo pod vedením Tamáse Sneidera

zvítězilo, což vyústilo v odchod radikálního křídla z hnutí a následnou výraznou ztrátu podpory voličů – Jobbik ve volbách do Evropského parlamentu získal pouhých 6,34 %. Další vývoj v maďarském stranickém systému je tak extrémně nevyzpytatelný i vzhledem k volatilitě voličů, neschopnosti opoziční spolupráce a domluvy a volebním ustanovením.

3.3.2. Vládní působení strany PiS od roku 2015

Právo a spravedlnost v důsledku faktorů výše zmíněných v kapitole 3.2.2. zvítězila v parlamentních volbách v roce 2015, a i s relativně pouhými 37,58 % hlasů ve volbách do Sejmu ovládla jako první strana po roce 1989 nadpoloviční většinu mandátů v dolní komoře polského parlamentu. To jí umožnila z velké části fragmentovanost polské politické opozice, jejímž nejviditelnějším odrazem byl překvapivý vývoj na polské levici. Koalice Spojená levice (ZL) ve volbách v roce 2015 očekávala dvouciferný zisk, avšak dílem nástupu a úspěšné kampaně levicového hnutí Společně nepřekonala ani 8% kvórum pro vstup do parlamentu, zatímco Společně získalo 3,62 %. Těsný neúspěch další strany KORWiN znamenal, že ve volbách propadlo takřka 16 % hlasů a v důsledku přepočtu mandátů na základě d'Hondtovy metody v polském volebním systému získala PiS extrémně vysoký počet mandátů vzhledem ke svému volebnímu zisku (např. PO sice získala v předchozích dvou volbách ještě o několik procentních bodů více hlasů, ovšem obdržela o 26, resp. o 28 mandátů méně).

Jaroslav Kaczyński, který se do předvolební kampaně zapojoval spíše příležitostně, aby podpořil catch-all potenciál strany pod vedením volební lídryně Beaty Szydło, v nově vzniklé vládě o post neusiloval, na rozdíl od některých svých prominentních stranických kolegů, kteří figurovali již ve vládách v letech 2005-07 (Marcinkiewicz a Stegmaier 2015). Na rozdíl od tohoto období se však vlády Beaty Szydło, potažmo dále Mateusze Morawieckého daleko více než na obsazování postů (byť stále velmi důležitý aspekt působení PiS) soustředily na vytváření legislativy, která by naplnila ambice zásadní přeměny politického systému v Polsku.

Z hlediska příklonu k populistické radikálně pravicové ideologii se základní body strany nijak zásadně nezměnily, uskupení jen stále více naplňovalo parametry této stranické rodiny, ovšem nad rámec rétorického aspektu přidalo též vládní a zákonodárnou činnost. PiS však mělo v budování nového politického systému naplňujícího předvolební

program i ideu Kaczyńského čtvrté republiky poměrně ztíženou pozici. Ačkoliv strana usilovala o dalekosáhlé změny, jako samostatně stojící vládní uskupení neměla dostatečný mandát k ústavním změnám. Na politickém spektru pro ni v tomto ohledu chyběl přirozený politický partner, nebo o něj ani neusilovala. PSL, dřívější latentní spojenec z poloviny nultých let, byl následně dlouhá léta součástí koalice s PO, a ačkoliv by jeho konsenzuální étos možná byl precedentem k navázání spolupráce s PiS, pro vládní stranu se jednalo o příliš čerstvého reprezentanta minulých dob a stranu úzce provázanou s politickým vývojem po roce 1989. Z hlediska ideologického partnerství by nejjednodušší koalicí byl svazek s hnutím Kukiz'15 polského hudebníka Pawela Kukize, avšak PiS mělo v živé paměti neustálé sváry s LPR a problémy se Sebeobranou z období 2005-07.

Strana se ve svých politikách kromě naplňování sociálního, rodinného a zemědělského programu soustředila také na boj s „nepřátelskými“ představiteli nadnárodních elit a dalšími složkami státu, které vyřadila mimo svůj koncept spojeného národa. V naplňování antikomunistického a antiestablishmentového étosu byly pro PiS zásadní zásahy do justiční, státní, veřejné a mediální sféry. V prvním ohledu Jaroslaw Kaczyński vyhlásil takřka okamžitě po převzetí vlády Právem a spravedlností boj proti tehdejší podobě ústavního soudu, který Kaczyński označil za „baštu všeho, co je v Polsku špatné“ (Grzymala-Busse 2017, s. 5).

Strana vynahradila absenci pravomoci měnit ústavu alespoň částečně jinými způsoby, když de facto využila justiční reformy schválené předchozí vládou PO-PSL několik měsíců před volbami ve svůj prospěch. Účelově změnila zákon o ústavním soudu z roku 2015 tak, aby bylo možné zrušit návrhy na jmenované ústavní soudce ze strany předchozí vlády. V návaznosti na to obměnila složení Ústavního soudu o pět jeho nových členů (Szymielewicz 2016, Freedom House 2019). Tyto kroky následovala série dalších změn na úrovni celé soudní soustavy, ale také odezva ze strany občanů v podobě demonstrací, stejně jako dlouhodobý spor s Evropskou komisí ohledně dodržování vlády práva. Justiční změny už ve své současné podobě podle akademiků i Evropské komise výrazně vychylují systém brzd a protivah. Neshody vyeskalovaly ve výrazný odpor polské vlády, která opakovaně viní Komisi z vměšování se do státní suverenity (Krekó, Molnár et al. 2018).

Polská vláda neměla dostatečnou podporu v parlamentu napříč politickým spektrem ani pro změnu volebního systému, a tak prosadila dílčí změny ve volebním zákonu týkající se především Státní volební komise (PKW). Podle novely legislativy může devítičlenné složení PKW jmenovat sedmi členy parlament, dvěma členy ústavní soud, a byť jen maximálně tři členové komise mohou být navrženi nejsilnější stranou v Sejmu, vzhledem k personální kontrole PiS nad složením ústavního soudu má strana v této instituci většinu (Freedom House 2019). Kromě změn v PKW vláda sáhla také k gerrymanderingu volebních obvodů ve Varšavě tak, aby byly více propojeny s předměstskými částmi, ve kterých má PiS silnou základnu. PiS učinil změny i ve státní správě, když vyhlásil jistou formu ideologické čistky, která podle vlády měla prověřit loajalitu minimálně 2000 úředníků vůči Polské republice (Grzymala-Busse 2017).

Pro Právo a spravedlnost byly stěžejním záměrem uplynulého čtyřletého vládního působení také kroky, jež by vedly k výrazné obměně mediální sféry v Polsku. Hned v prosinci roku 2015 strana zasáhla do oblasti veřejnoprávních médií změnou vysílacího zákona. Nově byly řídicí struktury jmenovány přímo vládou a místo Státní vysílací rady byl dohled nad veřejnoprávními médii, tedy především polskou televizí TVP a Polským rádiem, přesunut přímo pod gesci ministerstva financí. Veřejnoprávní média se tak stala de facto státními pod přímou politickou kontrolou. Polská vláda se přitom ani netají snahou o ovládnutí veřejnoprávních médií, tyto kroky vnímá jako potřebný krok k nápravě nefunkčního státu (Szymielewicz 2016, Grzymala-Busse 2017, Krekó, Molnár et al. 2018).

V průběhu prvního roku po nástupu do funkce vláda učinila zásadní krok také v otázce lidských práv, když v roce 2016 vládní poslanci navrhli změnu zákona o potratech, která měla dále omezit jejich dostupnost pouze na případy ohrožení plodu na zdraví ženy. Tento záměr, o dva roky později zopakovaný v mírnější míře, zvedl obrovskou vlnu občanské odezvy a protestů, a také proto od něj vláda v obou případech ustoupila. Někteří vrcholní představitelé strany ale dále hovoří o potřebě v této věci učinit změny, a tak není vyloučeno, že se k otázce restrikce dostupnosti potratů PiS ještě v budoucnu znovu vrátí (Grzymala-Busse 2017, Freedom House 2019). V otázce lidských práv nelze opomenout ani vytrvalý mediální a politický odpor vůči sexuálním menšinám a vyostřování společenské debaty v této otázce. Nehostinné společenské klima, které nelze připisovat jen přímo PiS, byť se na něm strana a vláda svými vyjádřeními výrazně

podepsala, dokladovala také fyzická napadení vůči sexuálním menšinám např. při útočích na průvody Pride v létě 2019 v Białystoku.

Všechny tyto kroky a dění v Polsku od roku 2015 ústí v tendence, které autoři studie *Populism and Tribalism in Poland and Hungary* popisují jako moderní autoritářství, jež Právo a spravedlnost během svého vládního působení aktivně kultivuje. Nejde o odmítání konceptu demokracie, ať už v jakékoliv podobě, nýbrž spíše o propojení autoritářských postojů ve společnosti (jako potřeby silného lídra, tvrdé ruky, zásadní přestavby systému, efektivnější a jednodušší prosazování agendy a dodržování antikriminálního a protikorupčního étosu) s ideologickými a rétorickými postoji ze strany politické sféry. Cílem tohoto sociálního a politického sentimentu je vybudování majoritní demokracie, kde v souladu s populistickou ideologií většinová vůle lidu je v trochu nadneseném duchu hlasem božím (Krekó, Molnár et al. 2018).

3.4. Srovnání ideologického a programového vymezení stran Fidesz a PiS na základě teorie populistických radikálně pravicových stran

Třetí kapitola této práce byla zaměřena na vymezení ideologického a programového rámce a vývoje stran Fidesz a PiS v průběhu času na základě teorie populistických radikálně pravicových stran. Důraz byl kladen také na proměnu pozic těchto uskupení v rámci maďarského, potažmo polského stranického spektra, a proměnu stranické ideologie v návaznosti na vývoj stranického systému v obou zemích.

Velká pozornost byla věnována lídrům, neboť jejich role v rámci obou stran je zcela zásadní, na postu předsedy obou uskupení od založení, případně ustavení funkce předsedy, nedošlo k žádným změnám. V případě Jaroslawa Kaczyńskiego, potažmo jeho bratra Lecha, bylo tento aspekt nutné zohlednit tím spíš, že ačkoliv oba muži byli politicky aktivní už dávno před založením PiS a byl nedílnou součástí ve schopnosti konsolidace strany v rámci polského stranického systému, strana PiS byla založena až v roce 2001.

Politická aktivita již před demokratizací Maďarska a Polska je aspektem, který spojuje případ Kaczyńských i Viktora Orbána, avšak výrazné rozdíly lze nacházet v míře proměny ideologického i programového jádra všech politiků. Zatímco Orbán a strana Fidesz začínala v maďarském stranickém systému jakožto strana radikálně liberální,

Dohodu středu Jaroslawa Kaczyńského bylo už v začátcích možné definovat jako národně konzervativní stranu, byť v obou případech s vazbou na intelektuální urbánní kruhy ve svých zemích. Ideologická volatilita bratrů Kaczyńských tak nebyla tak vysoká. Zjednodušeně lze říct, že zatímco Viktor Orbán neměnil stranu, ale měnil její ideologii, Jaroslaw Kaczyński do roku 2001 měnil strany, ale v daleko menší míře měnil svou ideologii.

Komparaci obou stran pak lze na tomto základě dojít k několika následujícím závěrům:

Tabulka 1: Srovnání politických stran v čase na základě teorie populistických radikálně pravicových stran

FIDESZ	1988-1993	1994-2002	2002-2006	2006-
Nativismus/nacionalismus	nepřítomné	rétorický nacionalismus	rétorický nacionalismus	ideologický nativismus
Populismus	nepřítomné	rétorický populismus	nepřítomné	ideologický populismus
Autoritářství	nepřítomné	nepřítomné	nepřítomné	ideologické autoritářství
PiS			2001-2005	2006-
Nativismus/nativismus			částečný ideologický nativismus	ideologický nativismus
Populismus			Ideologický populismus	ideologický populismus
Autoritářství			částečné autoritářství	ideologické autoritářství

V tabulce č. 1 jsou obě strany rozčleněny na základě několika časových úseků (vodorovná osa), ve kterých strany trvaleji vykazovaly následující trvalejší sjednocující aspekty. Na svislé ose jsou vymezeny tři základní prvky ideologie populistických radikálně pravicových stran definovaných v kapitole 1.2.2. V souladu s Muddeho poznatky v publikaci *Populist Radical Right Parties in Europe* nelze hovořit o striktním rozdělení mezi populistickými a nepopulistickými stranami, resp. populistickými radikálně pravicovými stranami a těmi, které do této stranické rodiny nepatří. Politická uskupení zvláště ve střední a východní Evropě především v předvolebních kampaních používají v rétorické rovině některé aspekty populismu či autoritářství. Avšak oba prvky nemusí být určující pro jejich ideologii a mají mnoho zároveň různých dílčích atributů, které strany mohou využívat ve své rétorice, aniž by nutně byly populistické či autoritářské – například mohou v různých umírněných formách napadat elity, avšak nemusí brojit proti liberální demokracii. Mohou také volat po silné ruce, aniž se stavěly proti politickému systému. Proto tento mezistupeň označuji jako rétorický populismus či rétorické autoritářství. Nativismus je však určujícím prvkem radikálně či krajně pravicových stran a mezi ním a dalšími termíny existují velmi přesné hranice. Za určitý mezistupeň, který se navíc v obou zemích objevuje velmi často, je již zmíněný národní konzervatismus, proto je také použit v této tabulce.

Jak Fidesz, tak PiS lze označit v posledním volebním období před prvním vládním působením v letech 1998-02 a 2005-07 a zvláště během kampaní předcházejícím parlamentním volbám v letech 1998 a 2005 jako národně konzervativní. Liší se však v míře populismu a také v autoritářství. Míra autoritářství může být dána také rozdílnými sociálními předpoklady v obou zemích. Jak ukazuje studie *Political Capital*, „co se týče autoritářství, značná část obou společností podporuje myšlenku silného lídra místo zvolených politiků. Tento poměr je vyšší v Polsku (35 %) než v Maďarsku (26 %)“ (Krekó, Molnár et al. 2018, s. 15).

Obě strany se výrazně liší také v ideologii, kterou zaujaly v letech strávených za osm let v opozici mezi prvními vládními působeními v letech 1998-02, potažmo 2005-07, a vítězstvím s většinovou vládou. Fidesz po neúspěchu s tvrdou kampaní v roce 2002 zaujal pozici catch-all středopravicové strany, byť s radikálnější grassroots organizací Občanské kruhy, která sice zůstávala národně konzervativní, nevykazovala znaky populismu a autoritářství. Především vlivem externích faktorů způsobených

turbulentním děním v Maďarsku v roce 2006 však postupně, ale jistě naplnila veškeré prvky, které definují populistické radikálně pravicové strany. Právo a spravedlnost nastolila postupný, ale jasný trend k příklonu této stranické rodině už během prvního vládního působení v roce 2006.

Fidesz i PiS při svých změnách v ideologickém jádru ovlivňoval jak klasický politický cyklus předvolebních kampaní a vlastní programový vývoj, tak reagoval na přeskupování sil ve stranickém systému, či jej aktivně inicioval. Fidesz při svém ideologickém přerodu v roce 1993 využil poklesu popularity hegemonní středopravicové MDF, v následujících letech se ideologicky a programově vyvíjel i v závislosti na spolupráci s dalšími menšími pravicovými subjekty a oslovování jejich voličů. Po roce 2013 si pak vyměnil pozice na ideologickém spektru maďarského stranického systému se stranou Jobbik. Právo a spravedlnost už při svém vzniku inkorporovalo další pravicová sdružení, od roku 2005 zase ve své silně sociálně orientované politice reagovalo na totální propad polské levice. Zhruba počátkem roku 2006 využilo PiS slábnoucí podpory jeho koaliční partnery, pravicovou LPR a populistickou Sebeobranu. Podobný trend z hlediska úpadku levice a podpory štedrých sociálních opatření lze pozorovat také v Maďarsku, v obou zemích levicové strany nejsou nejsilnější opoziční silou.

V posunu směrem k populistické radikální pravicové ideologii obě strany ovlivnila také jejich lokální základna. Fidesz okysličil své stranické kádry a měl silné organizační a voličské jádro okolo Občanských kruhů. PiS podobně silnou vlastní základnou neoplývá, do velké míry ji však nahrazuje velmi jednotná katolická komunita okolo církve a mediálního impéria Tadeusze Rydzyka při Radiu Maryja a televizní stanici Trwam.

Klíčové úspěchy obou stran v letech 2010, potažmo 2015 byly akcelerovány také vnitropolitickými krizemi. V Maďarsku především naprostou ztrátou důvěry v politický režim od roku 2006, kterou ještě umocnila ekonomická krize. V Polsku k ekonomické krizi po roce 2008 nedošlo a hospodářství země v makroekonomických ukazatelích prosperovalo, avšak úspěšná tržní politika „neprokapala“ („trickle-down effect“) také k nízkopříjmovým skupinám. Zásadním zlomovým bodem pro podporu PiS však byla především migrační krize v roce 2015 a aféra s odposlechy vládních politiků, která rovněž podryla důvěru občanů v liberální demokracii. Ekonomická situace tedy měla

svůj vliv na podporu obou stran v zemích, ne však tak podstatný jako identitární politika a v první řadě skandály předchozích vládních koalic a také v Maďarsku úbytek důvěry v liberální demokracii jako takovou – v roce 2010 jen 21 % občanů vykazalo spokojenost se současnou podobou demokracie, zatímco 77 % nikoliv. Pro srovnání – ve stejném výzkumu vyjádřilo spokojenost 53 % a nespokojenost 39 % Poláků .

Velké podobnosti, alespoň v rámci daných podmínek, lze spatřovat ve vládním působení obou stran ve snaze institucionálního rozbíjení principů liberální demokracie. Jak Fidesz, tak PiS vyhrály většinu mandátů v parlamentu a od let 2010, resp. vládnou svým zemím samostatně. Klíčovým rozdílem mezi maďarským a polským příkladem je však pochopitelně velikost většiny v parlamentu. Zatímco Fidesz má takřka nepřetržitě od roku 2010 k dispozici dvoutřetinovou většinu, a tudíž i pravomoci měnit ústavu, PiS nikoliv. Z toho také vyplývají odlišnosti mezi dalekosáhlostí změn v obou zemích, ačkoliv dílčí okolnosti a terče jsou velmi podobné. Ostatně Jaroslaw Kaczyński se zcela zjevně a nepokrytě inspiruje vývojem událostí v Maďarsku, když už v roce 2011 vyhlásil záměr ve Varšavě vybudovat Budapešť’.

V tomto ohledu tak také vláda PiS koná, byť s omezenými možnostmi. Obě vlády krátce po svém nástupu provedly „blitzkrieg“ na velmi podobné instituce ve svých zemích – jednak v krátkém postupném sledu schvalovaly zásadní legislativu, a to navíc ve velmi rychlém řízení bez větší konzultace s opozicí (Szymielewicz 2016). Maďarská vláda však prosadila novou ústavu, kabinetu Beaty Szydlo ani Mateusze Morawieckého nikoliv. Zatímco maďarská vláda byla schopna v případě ústavního soudu ústavně zajistit omezení jeho pravomocí při posuzování schválené legislativy, polská vláda v důsledku legislativně sporných kroků ohledně výměny soudců v ústavním nadále vede spory uvnitř země i v rámci Evropské unie. K dílčím změnám ohledně pravomocí ústavního soudu došlo, primárně však polská vláda řešila otázku vlivu na ÚS cestou personálních změn.

Síla mandátu v parlamentu ovlivnila také otázku volebního systému. Ačkoliv obě vlády sáhly k reformám státních volebních komisí – a maďarský příklad z roku 2018 ukazuje, jak silný efekt na výsledek voleb mohou mít, pouze maďarská vláda byla schopna zásadním způsobem změnit volební systém v zemi. Proměna volebního systému ve prospěch vládnoucí strany je v Maďarsku daleko výraznější, na druhou stranu současné podmínky činí také případné opoziční vítězství kvůli jednokolovým jednomandátovým

obvodům potenciálně mnohem dalekosáhlejší, byť by opoziční strany v absolutních číslech nemusely mít výrazně vyšší podporu než Fidesz.

V mediální oblasti obě vlády nejdříve zasáhly do pravomocí veřejnoprávních médií a dostaly je pod svůj politický vliv. Polská vláda si však stále nestačila vybudovat strukturu ekonomických elit, které by byly navázány na politickou moc podobně jako Orbánův kabinet, z čehož také vyplývá rozdílný současný stav v soukromé mediální sféře.

Fidesz i PiS jsou také na mezinárodní i domácí úrovni ostrými kritiky migrace, migračních kvót a stavějí se do role ochránců křesťanské civilizace a evropských hodnot. Jejich terče v oblasti lidských práv, menšin a liberálních hodnot jsou však odlišné. Viktor Orbán i Jarosław Kaczyński velmi konzistentně a cíleně vybírají nepřátele národního státu Maďarska a Polska, Orbán je však i skrze mediální vliv obratnější ve formulaci a přesvědčování elektorátu o závažnosti a míře hrozby nepřátel, navíc je poměrně obratně obměňuje v závislosti na politické situaci. S tvorbou nepřátel na rozdíl od Kaczyńského začal až v pozdějších letech bezprostředně předcházejících roku 2010, zatímco Kaczyńského dlouhodobý a velmi ostrý boj proti starým ukladům či vytváření smolenského mýtu jsou pro řadu voličů velmi rozporuplným atributem PiS, kvůli němuž se strana rozhodla do premiérského křesla po roce 2015 dvakrát nominovat odlišné osobnosti, byť si Kaczyński v rámci strany, a tudíž i vlády nadále zachovává klíčovou pozici.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce měla za cíl porovnat ideový a programový vývoj stran Fidesz a Právo a spravedlnost na základě teorie populistických pravicových stran definovanou Casem Muddem v publikaci *Populist Radical Right Parties in Europe*. V této souvislosti byla zkoumána také problematika politických předpokladů a společenské poptávky po ideologii populistické radikální pravice v Maďarsku a Polsku.

V práci jsem proto vytyčil dvě výzkumné otázky, na které jsem postupně odpovídal v druhé a třetí kapitole. Druhá kapitola se věnuje otázce, proč poselství stran Fidesz a PiS rezonuje právě v Maďarsku a Polsku a do jaké míry postkomunistický vývoj v obou zemích vytvořil předpoklady pro poptávku populistické radikálně pravicové ideologii. V této kapitole tak studuji vývoj politického a stranického systému v obou zemích v letech 1989-2004. Rok 2004 je zde stanoven jako mezník vstupu do Evropské unie, který mimo jiné ukončil potřebu všeobecného politického konsenzu mainstreamových stran nad naplňováním politických principů liberální demokracie a ekonomického neoliberalismu. Jako prostředek zkoumání je zde zvolena teorie poptávky a nabídky aplikovaná v indexu poptávky po pravicovém extremismu DEREKX. Podle autorů indexu, institutu Political Capital, poptávka sestává v zásadě ze čtyř sentimentů – 1) sociálního šovinismu, 2) pravicové orientace, 3) antisystémových postojů a 4) strachu, nedůvěry a pesimismu.

Práce zde dochází k závěru, že navzdory řadě dílčích odlišností v obou zemích je možné spatřovat tři zásadní sdílené aspekty, jež strany Fidesz a PiS dále dokázaly akcentovat v rámci svého ideového a programového vymezení ve svém politickém programu. Tyto aspekty jsou de facto pokusy této práce odpovědět na otázky 1) jaké zásadní události formovaly zárodky antisystémových postojů a strachu a nedůvěry, 2) jakým způsobem je pravicově orientovaná část společnosti interpretovala a 3) jak početnou odezvu mohly tyto události a jejich interpretace mít při sociálně šovinistických postojích části maďarské a polské společnosti.

Prvním aspektem byl vývoj ekonomické transformace a především podoby privatizace, jež se stala klíčovým předmětem kritiky – přechod k tržnímu hospodářství nepřinesl celým společnostem větší prosperitu a rozdělil ji na část vítězů a poražených transformace. Privatizace dále podnítila nedůvěru vůči vládním představitelům, v této

době především postkomunistickým levicovým a částečně liberálním stranám, a také vzrůstající odpor vůči zahraničním politickým a ekonomickým elitám. Tyto postoje byly umocněny druhým aspektem, a to historickým narativem v obou zemích o rozdělení společnosti v zásadě na dvě skupiny – jedné, která cítí příklon v zásadě k národu a tradičním hodnotám, a druhé, veskrze urbánní, pro kterou jsou primární hodnoty otevřenosti a humanismu. K tomuto společensky vnímanému rozdělení je v obou zemích potřeba připočítat také třetí faktor, kterým jsou postoje: jednak sdílený pocit křivdy a komplexu ze strany mezinárodních mocností, a dále také xenofobní a šovinistické postoje v části společnosti vůči etnickým (především židovské a romské) a sexuálním menšinám.

Třetí kapitola se zaměřila na komparaci uskupení Fidesz a PiS na základě teorie populistických radikálně pravicových stran a měla za cíl najít odpověď, zdali a případně jaký ideový a programový základ obě strany mají v průběhu času. Obě strany, respektive jejich lídry Viktora Orbána a Jaroslawa Kaczyńského (potažmo v menší míře Lecha Kaczyńského), jsem porovnal v čase, a to asymetricky i v závislosti na své době vzniku.

U obou stran práce došla k závěru, že jejich ideové a programové jádro se v průběhu let měnilo, u Fidesz přitom v daleko větší míře než v případě Práva a spravedlnosti. Už od roku 2006 ale lze hovořit o tom, že obě strany jasně směřují a dále naplňují kritéria stran populistické radikálně pravicové ideologie. Při změnách v ideologickém jádru hraje jednu z hlavních rolí kromě krizí a zásadních politických okolností také proměna lokální voličské organizační základny a z velké části také přesuny na stranickém spektru a boj o voliče.

Strany obdržely v letech 2010 v Maďarsku a 2015 v Polsku mandát vládnout samostatně, čehož obě využily k útokům na své takřka identické cíle opor liberální demokracie – ústavní soud, média a volební systém či jeho aspekty. Fidesz i PiS se však lišily v možnostech, které jim dával mandát voličů. Zatímco maďarská vládní strana již od roku 2010 takřka nepřetržitě disponuje dvoutřetinovou většinou v parlamentu, Právo a spravedlnost na rozdíl od svého protějška nemá pravomoci měnit ústavu.

SUMMARY

The aim of this diploma thesis was to compare the ideological and programmatic development of Fidesz and PiS, the current ruling parties in Hungary (since 2010) and Poland (since 2015), on the basis of the populist radical right theory defined by Cas Mudde in his book *Populist Radical Right in Europe* (Mudde 2007). Consequently, the issue of political preconditions and societal demands for the populist radical right in Hungary and Poland was also examined.

I therefore set out two main questions of this thesis that were consequently attempted to be answered in the second and third chapter of this work. The second chapter was aimed at finding answers as to why the messages of Fidesz and PiS have such an impact specifically in Hungary and Poland and to what degree the nature of post-communist development in both countries created preconditions for societal demands for the populist radical right ideology. To this end I study the development of the political and party system in both countries between 1989-2004. The year 2004 is defined as a turning point primarily in response to the accession of both Hungary and Poland to the European Union, which in part ended the need for a general political consensus by the mainstream parties over further fulfilling the principles of liberal democracy and economic neoliberalism. Demand and supply theory applied in the form of Demand for Right-Wing Extremism (DEREX) index is used as a means of research in this matter. According to the authors of the index, the Political Capital institute, the demand for radical right consists essentially of four sentiments – 1) prejudices and welfare chauvinism, 2) right-wing value orientation, 3) antiestablishment attitudes, and 4) fear, distrust and pessimism.

This study comes to the conclusion that despite a number of partial differences in both countries, three basic shared aspects, which Fidesz and PiS managed to further emphasise in their ideological and programmatic identification, are possible to identify. These aspects are essentially attempts of this work to answer following questions: 1) Which fundamental events formed the seeds of antiestablishment attitudes and fear, distrust and pessimism in Hungarian and Polish societies? 2) In what manner were these events interpreted by the right-wing in both countries? And 3) how considerable was the response to these events and their interpretation by parts of the Hungarian and Polish societies with an inclination towards welfare chauvinism attitudes.

This work identifies the development of economic transformation and primarily the means of privatization as a fundamental event which has come under a considerable criticism within the society. Transformation towards market economy did not bring larger prosperity to the whole of both societies and has essentially divided them in two groups – the winners and losers of transformation. Negative aspects of privatization has further fueled distrust towards government officials, at that time primarily members of the post-communist left, and partially liberal parties. The phenomenon of privatization in Hungary and Poland has also contributed to the growing antipathy towards international political and economical elites. These attitudes were amplified by a second aspect this work defines as a historical narrative in both countries of their societies being ultimately being divided into two groups – one that feels an inclination towards the nation and traditional values, and second which identifies their primary values as openness and humanism. In addition to this socially perceived division it is also necessary to count in the third factor which is the attitudes: on one part the shared sentiment of injustice towards both countries on behalf of the international powers, and furthermore some xenophobic and chauvinistic attitudes in parts of these societies towards ethnic (especially Jewish and Roma) and sexual minorities.

The third chapter focuses on comparing Fidesz and PiS on the basis of populist radical right theory. The aim of this chapter was to answer whether there had been any ideological and programmatic foundations to both parties during their development over time. Both parties were compared in time, nevertheless the time-frames were asymmetrical due to their different time of foundation.

This work has come to the conclusion that the ideological core has changed significantly over time with respect to both parties, even more so in the case of Fidesz than Law and Justice. Already since 2006 it is possible to establish that the parties consciously aim towards being defined (and gradually fulfill that definition) as populist radical right. This change of the ideological core was one of several shifts within both parties and each time this change was determined not only by crises and fundamental political developments in their respective countries, but also by the transformation of the local voter organisational base and shifts in the party systems in both countries.

The parties received an unprecedented mandate to govern independently in 2010 in Hungary and 2015 in Poland. Both parties have used their absolute majority (and, in the

case of Fidesz, almost uninterrupted supermajority) to attack their almost identical targets in the fight against the pillars of liberal democracy – the constitutional court, the media and the electoral system or its aspects. Both Fidesz and PiS, however, differ in the options given to them by the electorate. Unlike the Hungarian governing party, Law and Justice does not possess a sufficient number of mandates in Sejm to be able to amend or replace the constitution – which Fidesz have done in 2011.

Použitá literatura

- ADAM, Jan, 1999. *Social Costs of Transformation to a Market Economy in Post-Socialist Countries. The Case of Poland, the Czech Republic and Hungary*. 1. vyd. Londýn: Palgrave Macmillan UK. 212 s. ISBN 978-0-312-22160-7.
- ADORNO, Theodor W., 1969. *Critical Models: Interventions and Catchwords*. New York: Columbia University Press. 448 s. ISBN 978-0231135054
- AKKERMAN, Tjitske, DE LANGE, Sarah L. et al., 2016. *Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe*. London: Routledge. 316 s. ISBN 978-1138914988.
- ALBERTAZZI, Daniele a Sean MUELLER, 2013. Populism and liberal democracy. Populists in government in Austria, Italy, Poland and Switzerland. *Government and Opposition*. Roč. 48, č. 3, s. 343-371. ISSN 0017-257X.
- BACKES, Uwe, 2006. *Politische Extreme. Eine Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis in die Gegenwart*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 310 s. ISBN 9783525369081.
- BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT, 2012. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. vyd. Praha: Dokořán. 216 s. ISBN 978 80 7363 266 3.
- BÁTORY, Ágnes, 2010. Election Briefing No 51. Europe and the Hungarian Parliamentary Elections of April 2010. *Central European University*. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-election-briefing-no-51.pdf&site=266>
- BEDE, Márton, 2017. Orbán completes takeover of Hungarian regional media. In: IPI [online] 2. 10. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://ipi.media/orban-completes-takeover-of-hungarian-regional-media/>
- BERNÁT, Anikó, JUHÁSZ, Attila et al., 2013. The roots of radicalism and anti-Roma attitudes on the far right. In: *Tárki* [online]. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: http://old.tarki.hu/en/news/2013/items/20130305_bernat_juhasz_kreko_molnar.pdf
- BOBBIO, Norberto, 1994. *Destra e sinistra*. Roma: Donzelli Editore. 121 s. ISBN 9788860363824.

BOČEK, Jan, CIBULKA, Jan et al., 2019. Sedm skupin voličů podle postojů k EU: Otestujte, zda jste obránář, profitář nebo městský liberál. In: *irozhlas.cz* [online]. 13. 5. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/eu-evropske-volby-test-prokop-median_1905130600_jab

BOZÓKI, András, 2013. The Transition from Liberal Democracy: The Political Crisis in Hungary. *Mediations*. Vol. 26, č. 1-2, s. 29-51. ISSN 1942-2458.

BRANSTEN, Jeremy, 1999. The East: Ten Years After 1989--The Revolutions That Brought Down Communism. In: *Radio Free Europe* [online] 9. 10. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.rferl.org/a/1092349.html>

CIENSKI, Jan, 2015. 5 takeaways from Poland's election. In: *Politico* [online] 25. 10. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.politico.eu/article/5-takeaways-polish-election-2015-law-justice-civic-voters-kaczynski-tusk-eu-pis-szydlo/>

CSILLAG, Tamás a Iván SZELÉNYI, 2015. Drifting from Liberal Democracy: Traditionalist/Neo-conservative Ideology of Managed Illiberal Democratic Capitalism in Post-communist Europe. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. Roč. 1, č. 1. s. 18-48. ISSN 2416-089X.

DAHRENDORF, Ralf, 2003. Acht Anmerkungen zum Populismus. *Transit: Europäische Revue*. Roč. 25, č. 1. ISSN 0938-2062.

DIAMOND, Larry, 1999. *Developing Democracy: Towards Consolidation*. 1. vyd. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 384 s. ISBN 9780801861567.

EATWELL, Roger, 2003. Ten Theories on the Extreme Right. In: *Right-wing Extremism in the Twenty-first Century*. London: Frank Cass. s. 45-70. ISBN 9780714651828.

EATWELL, Roger a Cas MUDDE, 2003. *Western Democracies and the New Extreme Right Challenge*. London: Routledge. 236 s. ISBN 978-0415369718.

ENYEDI, Zsolt, 2015. Paternalist Populism and Illiberal Elitism in Central Europe. In: *transatlanticrelations.org* [online]. 19. 5. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13569317.2016.1105402>.

- ESTRIN, Saul, 2007. Methods of Privatization and Economic Growth in Transition Economies. *Economics of Transition*. Roč. 15, č. 4, s. 661-683. ISSN 1468-0351.
- FIDESZ, 1998. 1998: A Fidesz - Magyar Polgári Párt választási programja (48 pont). In: *gondola.hu* [online]. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: https://gondola.hu/cikkek/6328-1998__A_Fidesz_-_Magyar_Polgari_Part_valasztasi_programja.html
- FIDESZ, 2002. A jövő elkezdődött - Választási program 2002. In: *Fidesz* [online] [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <http://archiv.fidesz.hu/index.php?Cikk=366>
- FIDESZ, 2010. Nemzeti ügyek politikája. In: *Fidesz* [online] [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://nezopontintezet.hu/files/2012/03/Nemzeti-%C3%9Cgyek-Politik%C3%A1ja-2010.pdf>
- FITZI, Gregor, MACKERT, Jürgen et al. (ed.), 2018. *Populism and the Crisis of Democracy: Volume 3: Migration, Gender and Religion*. London: Routledge. 190 s. ISBN 9781315108056.
- FORBES, 2010. A 100 leggazdagabb Magyar polgár. In: *Forbes* [online]. [cit. 1. 3. 2019]. Dostupný z: http://kiralyiudvar.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=1120119#.XUGuL_IzYz2
- FORBES, 2017. 33 leggazdagabb Magyar. In: *Forbes* [online]. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://forbes.hu/extra/33-leggazdagabb-magyar-2017/>
- FORBES, 2018. Az 50 leggazdagabb Magyar. In: *Forbes* [online]. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://forbes.hu/extra/50-leggazdagabb-magyar-2018/#/>
- FOWLER, Brigid, 2004. Concentrated orange: Fidesz and the remaking of the Hungarian centre-right, 1994–2002, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. Roč. 20, č. 3, s. 80-114. ISSN 1352-3279.
- FREEDOM HOUSE, 2019. Freedom in the World 2019: Poland. In: *Freedom House* [online]. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/poland>
- FRIEDL, Jiří et al., 2016. *Dějiny Polska*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 691 s. ISBN 978-80-7422-306-8

- GOCIEK, Piotr, 2016. Kaczyński's plan for Poland. In: *poland.pl* [online]. 2. 8. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupné z: <https://poland.pl/politics/home/kaczynskis-plan-poland/>
- GODZISZ, Piotr a Pawel KNUT (ed.), 2018. LGBTI rights in Poland. Varšava: Lambda Warsaw Association. 157 s. ISBN 978-83-950283-7-3
- GREENFELD, Liah, 2001. *The Spirit of Capitalism: Nationalism and Economic Growth*. Boston: Harvard University Press. 560 s. ISBN 978-0674012394
- GRESKOVITS, Béla, 2017. Rebuilding the Hungarian Right through Civil Organization and Contention: The Civic Circles Movement. In: *EUI Working Papers*. [online] č. 37. [cit. 30. 7. 2019]. ISSN 1028-3625. Dostupný z: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/47245/RSCAS_2017_37.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- GRZYMALA-BUSSE, Anna, 2017. Populism and the Erosion of Democracy in Poland and in Hungary. In: *Stanford University* [online]. 24. 8. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupné z: https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/grzymala-busse_memo_1_0.pdf
- GUS, 2013. Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. *Główny urząd statystyczny*. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: http://stat.gov.pl/download/cps/rde/xbcr/gus/LUD_ludnosc_stan_str_dem_spo_NSP2011.pdf
- HALMAI, Gábor, 2014. An Illiberal Constitutional System in the Middle of Europe. In: *European Yearbook on Human Rights 2014*. Vídeň: NWV Verlag, s. 497-514. ISBN 978-3-7083-0987-3.
- HEYWOOD, Andrew, 2017. *Political Ideologies: An Introduction*. 6. vyd. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 384 s. ISBN 978-1137606013.
- HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK, 2007. Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokacie. 2. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 380 s. ISBN 978 80 210 4249 0.
- HUNTINGTON, Samuel, 1991a. Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy*. Roč. 2, s. 12-34. ISSN 1045 5736.

HUNTINGTON, Samuel, 1991b. *The third wave: democratization in the late twentieth century*. Norman: University of Oklahoma Press. 366 s. ISBN 9780806125169

HUSSEIN, Julia, Jane COTTINGHAM et al., 2018. Abortion in Poland: politics, progression and regression. *Reproductive Health Matters*, 26:52, 11-14, DOI: 10.1080/09688080.2018.1467361

INDEX.HU, 2006. A Fidesz nem áll többé szóba Gyurcsánnyal. In: *Index.hu* [online] 21. 9. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://index.hu/belfold/ov0821/>

IONESCU, Ghita a Ernest GELLNER (ed.), 1969. *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. London: Weidenfeld & Nicolson. 263 s. ISBN 978-0297176145.

JANKE, Igor, 2013. *Hajrá, Magyarok! - Az Orbán Viktor-sztori egy lengyel újságíró szemével*. 1. vyd. Göd: Rézbong. 332 s. ISBN 978-963-08-6617-0.

JASIEWICZ, Krzysztof, 2014. The New Populism in Poland: The Usual Suspects? *Problems of Post-Communism*. Roč. 55, č. 3. s. 7-25. ISSN 1075-8216.

JEWISH VIRTUAL LIBRARY, 2018. Vital Statistics: Jewish Population of the World. In: Jewish Virtual Library [online]. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jewish-population-of-the-world>

KAPRALSKI, Slawomir, 2016. The Evolution of Anti-Gypsyism in Poland: From Ritual Scapegoat to Surrogate Victims to Racial Hate Speech? *Polish Sociological Review*. Roč. 56, č. 1, s. 101-117. ISSN 1231-1413

KASPROWICZ, Dominika, 2015. The radical right in Poland – from the mainstream to the margins: A case of interconnectivity. In: *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. London: Routledge, s. 157-182. ISBN 9781315730578.

KOCH, Koen, 1991. Back to Sarajevo or beyond Trianon? Some thoughts on the problem of nationalism in Eastern Europe. *Netherlands Journal of Social Sciences*. Roč. 27, č. 1, s. 29-42. ISSN 0924-1477.

KONCEWICZ, Tomasz Tadeusz, 2019. 22 Years of Polish Constitution: Of Lessons not Learnt, Opportunities Missed, and Challenges still to be Met. *Verfassungsblog. On*

- Matters Constitutional* [online]. 19. 4. [cit. 30. 7 .2019]. Dostupný z:
<https://verfassungsblog.de/22-years-of-polish-constitution-of-lessons-not-learnt-opportunities-missed-and-challenges-still-to-be-met/>
- KONTLER, László, 2008. *Dějiny Maďarska*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 614 s. ISBN 9788071066163.
- KOPEČEK, Lubomír, 2007. The Far Right in Europe. *Středoevropské politické studie*. Roč. 9, č. 4, s. 280-293. ISSN 1212-7817.
- KÖRÖSÉNYI, András, 2000. *Government and Politics in Hungary*. Budapest: Central European University Press. 352 s. ISBN 963-9116-76-9.
- KOVÁCS, András (ed.), 2012. Eastern European Antisemitism. *Journal for the Study of Antisemitism*. Roč. 4, č. 2, s. 350-845. Dostupný z:
<http://web.ceu.hu/jewishstudies/jsa.pdf>
- KSH, 2013. 2011. Évi népszámlálás. In: *Központi Statisztikai Hivatal*. [cit. 30. 7 .2019]. Dostupný z: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz_2011.pdf
- KRASZTEV, Péter, VAN TIL, Jon et al., 2015. *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy*. 1. vyd. Budapest: Central European University Press, 410 s. ISBN 978-615-5053-05-4.
- KREKÓ, Péter a Attila JUHÁSZ, 2018. *The Hungarian Far Right. Social Demand, Political Supply, and International Context*. 1. vyd. Stuttgart: ibidem Press. 260 s. ISBN 9783838270746.
- KREKÓ, Péter, MOLNÁR, Csaba et al., 2018. Beyond Populism. Tribalism in Poland and Hungary. *Political Capital* [online]. 31. 7. [cit. 30. 7 .2019]. Dostupný z:
https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/pc_beyond_populism_study_20180731.pdf
- LACLAU, Ernesto, 2007. *On Populist Reason*. New York: Verso Books. 276 s. ISBN 9781844671861.
- LAMOUR, Christian a Renáta VARGA, 2017. The Border as a Resource in Right-wing Populist Discourse: Viktor Orbán and the Diasporas in a Multi-scalar Europe. *Journal of Borderlands Studies* [online]. [cit. 30. 7 .2019]. DOI:

10.1080/08865655.2017.1402200. ISSN 0886-5655. Dostupné z:
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08865655.2017.1402200>

LÉKO, István, 2016. Viktor Orbán: Evropská demokracie je v krizi. In: *Česká pozice* [online]. 3. 1. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: http://ceskapozice.lidovky.cz/tema/viktor-orban-evropska-demokracie-je-v-krizi.A151229_170844_pozice-tema_lube

LENDVAI, Paul, 2012. *Hungary: Between Democracy and Authoritarianism*. London: Hurst Publishers. 256 s. ISBN 9781849041966.

LENDVAI, Paul, 2018. *Orbán: Hungary's Strongman*. Oxford: Oxford University Press. 224 s. ISBN 978-0190874865.

LINZ, Juan, 1975. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. 343 s. ISBN 978-1555878900.

MACRAE, Donald, 1969. Populism as an Ideology. In: *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. London: Weidenfeld & Nicolson. s. 153-165. ISBN 978-0297176145.

MARCINKIEWICZ, Kamil a Mary STEGMAIER, 2016. The parliamentary election in Poland, October 2015. *Electoral Studies*. Roč. 41, č. 1, s. 221-224. ISSN 0261-3794.

MCLAUGHLIN, Daniel, 2018. Orban claims Hungary's future is at stake in elections. In: *The Irish Times* [online]. 7. 4. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/orban-claims-hungary-s-future-is-at-stake-in-elections-1.3453070>

MERKEL, Wolfgang, PÜHLE, Hans-Jürgen Puhle, et al., 2003. *Defekte Demokratien: Theorien und Probleme*, Opladen: Leske & Budrich. ISBN 9783810032348.

MILLARD, Frances, 2006. Poland's politics and the travails of transition after 2001: The 2005 elections. *Europe-Asia Studies*. Roč. 58, č. 7, str. 1007-1031. ISSN 0966-8136.

MILLER-IDRISS, Cynthia, 2018. *The Extreme Gone Mainstream: Commercialization and Far Right Youth Culture in Germany*. New Jersey: Princeton University Press. 312 s. ISBN 9780691170206.

MOUFFE, Chantal, 2018. *For a Left Populism*. New York: Verso Books. 112 s. ISBN 9781786637550.

MZV, 2019. Česká republika v letošním roce oslaví 15. výročí členství v Evropské unii. In: *mzv.cz* [online]. 4. 4. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: https://www.mzv.cz/representation_brussels/cz/x15_let_clenstvi_cr_v_eu/ceska_republika_v_letosnim_roce_oslavi.html

MINKENBERG, Michael, 2002. The Radical Right in Postsocialist Central and Eastern Europe: Comparative Observations and Interpretations. *East European Politics & Societies*. Roč. 16, č. 2, s. 335-362. ISSN 0888-3254

MINKENBERG, Michael, 2015. *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. London: Routledge, 396 s. ISBN 9781315730578.

MORILLAS, Pol (ed.), 2017. Illiberal Democracies in the EU: the Visegrad Group and the Risk of Disintegration. In: *CIDOB* [online]. 1. 1. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/monographs/monographs/illiberal_democracies_in_the_eu_the_visegrad_group_and_the_risk_of_disintegration

MUDDE, Cas, 2004. The Populist Zeitgeist. *Government & Opposition*. Roč. 39, č. 4, s. 541-563. ISSN 0017-257X.

MUDDE, Cas, 2007. *Populist radical right parties in Europe*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press. 404 s. ISBN 9780511492037.

MUDDE, Cas, 2017. Why nativism, not populism, should be declared word of the year. In: *The Guardian* [online]. 7. 12. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/dec/07/cambridge-dictionary-nativism-populism-word-year>

MUNK, Veronika, A román reprezentációja a többségi média híreiben az 1960-as évektől napjainkig. *Médiakutató*. Roč. 14, č. 2, s. 89-100. ISSN 1586-8389.

NAGY, József, 2013. Rádól a fal Orbánra? In: *24.hu* [online]. 30. 3. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://24.hu/belfold/2013/03/30/radol-a-fal-orbanra/>

NAPIERSKI, Krzysztof, 2011. Wywiad z Romanem Kwiatkowskim w "Głosie Mławy". In: *Stowarzyszenie Romów w Polsce*. [online] 30. 6. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <https://web.archive.org/web/20140814042215/http://www.stowarzyszenie.romowie.net/index.php/czytnik-aktualnosci/items/wywiad-z-romanem-kwiatkowskim-w-glosie-mlawy.html>

ORTUTAY, Gergely, 2009. Orbán Kötcsén: a Fideszben munkát osztogatnak, és nem pozíciókat. In: *nol.hu* [online]. 6. 9. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: http://nol.hu/belfold/orban_kotcsen__a_fideszben_munkat_osztogatnak__es_nem_poziciokat-348212

ODIHR, 2002. Hungary, Parliamentary Elections, 7 and 21 April 2002: Final Report. *OSCE/ODIHR* [online]. Varšava: ODIHR. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <https://www.osce.org/odihr/elections/hungary/16177?download=true>

ODIHR, 2007. Poland, Early Parliamentary Elections, 21 October 2007: Final Report. *OSCE/ODIHR* [online]. Varšava: ODIHR. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <https://www.osce.org/odihr/elections/poland/31217?download=true>

ODIHR, 2010. Hungary, Parliamentary Elections, 11 April 2010: Election Assessment Mission Final Report. *OSCE/ODIHR* [online]. Varšava: ODIHR. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <https://www.osce.org/odihr/elections/71075?download=true>

ODIHR, 2014. Hungary Parliamentary Elections 6 April 2014. *OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report, 2014* [online]. Varšava: OBSE. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <http://www.osce.org/odihr/elections/hungary/121098?download=true>

ODIHR, 2018. Hungary, Parliamentary Elections, 8 April 2018: Final Report. *OSCE/ODIHR* [online]. Varšava: OBSE. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <https://www.osce.org/odihr/elections/hungary/385959>

O'DONNELL, Guillermo, SCHMITTER, Philippe C. et al. (ed.), 1986. *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 208 s. ISBN 978-0801831928.

ORBÁN, Viktor, 1998a. Horn Gyula - Orbán Viktor vita 04/16. In: *Youtube* [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <https://www.youtube.com/watch?v=AKWBpT4Myig>

- ORBÁN, Viktor, 1998b. Horn Gyula - Orbán Viktor vita 15/16. In: *Youtube* [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.youtube.com/watch?v=aTzS90JmVhg>
- ORBÁN, Viktor, 2006. Vízválasztó I., II. és III. In: *Magyar Nemzet* [online]. [cit. 2. 2. 2019]. Dostupný z: <https://mno.hu/velemenya-vizvalaszto-1-488917>
- ORBÁN, Viktor, 2010. Revolution in the Polling Booths. In: *miniszterelnok.hu* [online]. 26. 4. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: http://2010-2015.miniszterelnok.hu/in_english_article/revolution_in_the_polling_booths
- ORBÁN, Viktor, 2014. Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the 25th Bálványos Summer Free University and Student Camp. In: *kormany.hu* [online]. 26. 7. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-speech-at-the-25th-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp>
- PANKOWSKI, Rafal, 2010. *The Populist Radical Right in Poland: The Patriots*. London: Routledge. 258 s. ISBN 9781135150976.
- PAP, Szilárd István, 2018. Az NVB megnehezíti, hogy az ellenzéki jelöltek visszalépjenek egymás javára a kampányban. In: *merce.hu* [online]. 24. 1. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://merce.hu/2018/01/24/az-nvb-megneheziti-azt-hogy-az-ellenzeki-jeloltek-visszalepjenek-egymas-javara-a-kampanyban/>
- PATENA, Wiktor a Renata STAWIARSKA, 2016. The Public Perception of Privatization in Poland from 1991–2014. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*. Roč. 79, č. 1, s. 723–738. ISSN 2450-7741.
- PYTLAS, Bartek, 2015. *Radical right parties in Central and Eastern Europe: mainstream party competition and electoral fortune*. London: Routledge. 260 s. ISBN 9781138889668.
- RZECZPOSPOLITA, 2006. Zygmunt Solorz - agent z przypadku. In: *Rzeczpospolita* [online]. 21. 11. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: http://archiwum.rp.pl/artykul/650245_Zygmunt_Solorz_-_agent_z_przypadku.html
- REUTERS, 2015. Multiculturalism doesn't work in Hungary, says Orban. In: *Reuters* [online]. 3. 6. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <http://www.reuters.com/article/us>

hungary orban idUSKBN0OJ0T920150603

REUTERS, 2016. Poland's Kaczynski blames Tusk's government for president's jet crash. In: Reuters [online] 11. 4. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://uk.reuters.com/article/uk-poland-crash-kaczynski-idUKKCN0X80HL>

SHIELDS, Stuart, 2007. From socialist Solidarity to neo-populist neoliberalisation? The paradoxes of Poland's postcommunist transition. *Capital & Class*. Roč. 31, č. 3, str.: 159-178. ISSN 0309-8168.

SCHEPPELE, Kim Lane, 2013. The Rule of Law and the Frankenstate: Why Governance Checklists Do Not Work. *Governance: An International Journal of Policy Administration and Institutions*. Roč. 26, č. 4, s. 559-562. ISSN 1468-0491.

SCHIMMELFENNIG, Frank a Ulrich SEDELMEIER, 2004. Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*. Roč. 11, č. 4, s. 669–687. ISSN 1350-1763.

SKÓRA, Maria, 2018. The illiberal tandem vs Europe. In: *Open Democracy* [online]. 11. 5. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/illiberal-tandem-vs-europe/>

SZCZERBIAK, Aleks a Seán HANLEY, 2006. *Centre-right Parties in Post-communist East-Central Europe*. London: Psychology Press. 155 s. ISBN 9780415347815

STANLEY, Ben, 2015. Confrontation by default and confrontation by design: strategic and institutional responses to Poland's populist coalition government. In: *Democratization* [online]. Roč. 23, č. 2, s. 263-282. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510347.2015.1058782>

SZAKONYI, Péter, 2016. Hova tűntek a magyar milliárdos pionírok?. In: *Napi.hu* [online]. 27. 5. [cit. 30. 7. 2019]. Dostupný z: https://www.napi.hu/magyar_vallalatok/eltuntek_a_magyar_milliardos_pionirok.615098.html

THAN, Krisztina a Gergely SZAKÁCS, 2018. Hungarian nationalist PM Orban on track for third straight term in power. In: *Reuters* [online] 6. 4. [cit. 30. 7. 2019].

Dostępny z: <https://www.reuters.com/article/us-hungary-election-preview/hungarian-nationalist-pm-orban-on-track-for-third-straight-term-in-power-idUSKCN1HD160>

TVN24.PL, 2011. "Przyjdzie dzień, że w Warszawie będzie Budapeszt". In: *tvn24.pl* [online] 9. 10. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/przyjdzie-dzien-ze-w-warszawie-bedzie-budapeszt,186922.html>

VON BEYME, Klaus, 2015. Transforming the Transformation Theory. In: *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. London: Routledge, s. 13-26. ISBN 9781315730578.

WALICKI, Andrzej, 1969. Russia. In: *Populism: Its Meanings and National Characteristics*. London: Weidenfeld & Nicolson. s. 62-96. ISBN 978-0297176145.

WIKE, Richard, 2010. Hungary Dissatisfied with Democracy, but Not Its Ideals. In: *Pew Research Center* [online] 7. 4. [cit. 30. 7. 2019]. Dostępny z: <https://www.pewresearch.org/global/2010/04/07/hungary-dissatisfied-with-democracy-but-not-its-ideals/>

WIMMER, Andreas a Nina Glick SCHILLER, 2002. Methodological nationalism and beyond: nation–state building, migration and the social sciences. *Global Networks*. Roč. 2, č. 4, s. 301-334. ISSN 1471-0374

ZAKARIA, Fareed, 1997. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*. Roč. 76, č. 6, s. 22-43. ISSN 0015 7120.

TEZE DIPLOMOVÉ PRÁCE

Příjmení, jméno: Vait, Martin

Název práce: Srovnání ideového a programového vymezení stran Fidesz a PiS

Vedoucí práce: PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Název práce v AJ: Comparison of ideological and policy definition of Fidesz and PiS

Studijní obor: Politologie (NMgr.)

Semestr zadání: zimní

Ak. rok podání: 2017/2018

Předpokládaný termín dokončení: ZS 2019

Typ práce: magisterská

Zdůvodnění výběru práce (max 2000 znaků):

K tématům týkajících se maďarského politického dění jsem měl z rodinných důvodů vždy blízko. Problematice jsem se věnoval stabilně už od svého středoškolského studia a bakalářskou práci jsem vypracoval na téma souvztáznosti maďarského premiéra Viktora Orbána a liberalismu. K Polsku jsem toto přirozené pouto postrádal, v posledních letech jsem ale zemi navštěvoval pravidelně téměř každým rokem. Každá další cesta mi o něco více odbourávala jistý postkomunistický afekt, který asi nejlépe popsal spisovatel Mariusz Szczygiel v rozhovoru pro týdeník Respekt v roce 2008: "Zřejmě takhle stále ještě reagujeme na léta komunismu, kdy jsme museli mít takové přátele, jaké nám Sovětský svaz vybral. To se v budoucnu změní. Prozatím si navzájem ničím neimponujeme."

Pokračovat dále v rozpracování tematiky ideového ukotvení Viktora Orbána a strany Fidesz mi připadlo o to logičtější, že za poslední dva roky od obhajoby bakalářské práce se sociálně a národně konzervativní, či přímo pravicově populistické tendence projevují stále ve větší míře prakticky po celém západním světě. Nedlouho před dokončením práce vznikl první další jednobarevný pravicový kabinet také v Polsku. Provést podrobné srovnání stran Fidesz a PiS, tedy dominantních aktérů v maďarském a polském politickém prostředí, je pak přínosné hned z několika důvodů. Jednak jsou obě

země prostřednictvím těchto stran na mezinárodním poli důležitými spojenci a zároveň jsou skrze Víšehrad blízkým partnerem ČR. Práce může přispět k pochopení strukturálních východisek, které v obou zemích umožnily vzestup obou stran, pochopení faktorů, jež Fidesz i PiS udržují u moci (od elektorátu, rétoriky i reálných kroků), a k vyjasnění terminologie, která se se stranami nimi pojí. Dále může práce přispět k prohloubení debaty o současné podobě radikálně pravicové politiky.

Předpokládaný cíl (max 1500 znaků):

Práce má za cíl najít programové a ideové styčné i rozdílné body mezi dvěma stranami, které jsou v posledních letech reprezentanty nového politického směřování Maďarska a Polska. Práce má rovněž za cíl vysvětlit úspěch stran Fidesz a PiS i v historickém kontextu po roce 1989. Bude se proto ptát, zdali se srovnatelná povaha tranzice a vývoje politického systému zároveň promítla i do drtivých volebních úspěchů obou stran. Cílem práce je pak rovněž najít, o jaké politické směřování v Maďarsku a v Polsku jde a jak lze definovat strany, které obě země vedou. K tomu by měla dopomoci teoretická operacionalizace pojmů jako sociální či národní konzervatismus, pravicový populismus atd., a jejich následná aplikace na obě strany.

V práci tedy neověřuji pravdivost hypotéz, nýbrž hodlám hledat odpověď na následující výzkumné otázky, cílem práce je pak najít odpovědi dle metodologie v následujícím bodě: 1. Jak podmínil vývoj maďarského a polského politického systému po roce 1989 úspěch stran PiS a Fidesz? 2. V čem se shodoval a lišil ideový a organizační vývoj stran PiS a Fidesz po roce 1989 do převzetí většinové jednobarevné moci a po něm? 3. Jak lze obě strany zasadit do teoretické debaty o pravicovém populismu?

Metodologie práce (max 1500 znaků):

Práce bude koncipována jako komparativní případová studie, která naváže na současnou debatu o ideovém a programovém směřování vlád Polska a Maďarska. Metodou srovnávací analýzy budu hledat shody a odlišnosti mezi ideovým, programovým a organizačním vývojem stran PiS a Fidesz a vývojem stranického systému v obou zemích po roce 1989 do období před parlamentními volbami v Maďarsku v roce 2010 a v Polsku v roce 2015. Práce se pak zaměří na období počínaje léty 2010, resp. 2015 až do současnosti a na vybraných aspektech volební programy obou stran, programová

prohlášení obou jednobarevných vlád (u Fideszu, resp. Maďarska již v případě třech parlamentních voleb, tj. 2010, 2014 a 2018) a jejich kroky.

Okruh témat, na kterých budou obě strany zkoumány přednostně, vyplývá ze zasazení práce do debaty o současných podobách pravicového ideového spektra. Protože není k dispozici dostatek teoretické literatury, která by pregnančněji popsala rysy sociálního konzervatismu, budou obě strany porovnány na základě tematických oblastí, ve kterých lze identifikovat hlavní prvky pravicového populismu, jak jej v publikaci *Populist Radical Right Parties in Europe* rozčlenil nizozemský politolog Cas Mudde. Budu se tedy věnovat především hodnotovým ideovým otázkám, postojům ke globalizaci a mezinárodním organizacím, zvláště pak EU, a sociální a ekonomické politice.

Základní charakteristika tématu (max 1500 znaků):

Diplomová práce se věnuje dominantním stranám ve dvou zemích, které jsou nejen teritoriálně, ale i svým politickým a historickým vývojem velmi blízké České republice. V posledním desetiletí se ale jak Maďarsko, tak Polsko začaly dílem svých jednobarevných vlád složených ze stran Fidesz a PiS vzdalovat svým politickým uspořádáním ideálu liberální demokracie. Nejde přitom o skryvaný záměr, maďarský premiér Viktor Orbán jej naopak jasně vyjádřil, když v období okolo klíčových parlamentních voleb v roce 2010 mluvil o revoluci u volebních urn, konci jednoho politického režimu a příklonu k neliberální demokracii.

Viktor Orbán, který se ještě před osmi lety sám považoval za výjimku v "politicky korektním" a sociálně progresivním západním světě, přitom z Maďarska učinil první pokusnou stanicí pro naplňování současného vzestupu radikálně pravicového a národně konzervativního politického trendu v západním světě. Úspěch Fideszu předznamenal vzestup řady dalších nových (či obrozených) sociálně konzervativních uskupení a kampaní počínaje Trumpovou inkarnací Republikánské strany, UKIP a Brexitu, AfD, FPÖ až po PiS v Polsku. Tato práce se proto snaží srovnat tyto strany a vlády v obou zemích, najít mezi nimi podobnosti i odlišnosti a zasadit je do teoretické debaty o národním a sociálním konzervatismu či pravicovém populismu. V práci také hodlám zmapovat historické a politické důvody, které vedly k úspěchu obou stran.

Předpokládaná struktura práce (max 1400 znaků):

1. Úvod - nastínění tématu a struktury práce, položení výzkumných otázek, zasazení tématu do současné debaty o problematice pravicových populistických stran
2. Teoretická východiska práce
 - 2.1. Operacionalizace pojmů
 - 2.2. Dosavadní debata o PiS a Fidesz
 - 2.3. Pravicový populismus
 - 2.4. Sociální a národní konzervatismus v dnešní debatě
3. Srovnání vývoje maďarského a polského politického systému po roce 1989, zvláště po roce 2010
4. Srovnání vývoje PiS a Fidesz v rámci maďarského a polského stranického systému
 - 4.1. Srovnání organizačního vývoje obou stran po roce 1989
 - 4.2. Srovnání ideologického vývoje obou stran po roce 1989 se zaměřením na období v opozici mezi první koaliční vládou a druhou jednobarevnou vládou
 - 4.3. Srovnání volebních a vládních programů obou stran a jejich realizace po převzetí většinové moci z hlediska teorie pravicového populismu a sociálního konzervatismu
- 5.

Závěr

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

BOZÓKI, András, 2013. The Transition from Liberal Democracy: The Political Crisis in Hungary. *Mediations*. Vol. 26, č. 1-2, s. 29-51. ISSN 1942-2458

CSILLAG, Tamás a Iván SZELÉNYI, 2015. Drifting from Liberal Democracy: Traditionalist/Neo-conservative Ideology of Managed Illiberal Democratic Capitalism in Post-communist Europe. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. Roč. 1, č. 1. s. 18-48. ISSN 2416-089X

ENYEDI, Zsolt, 2015. Paternalist Populism and Illiberal Elitism in Central Europe. In: *transatlanticrelations.org* [online]. 19. 5. [cit. 2. 12. 2015]. Dostupný z: <http://transatlanticrelations.org/sites/default/files/Zsolt%20CTR.pdf>

HALMAI, Gábor, 2014. An Illiberal Constitutional System in the Middle of Europe. In: European Yearbook on Human Rights 2014. Vídeň: NWV Verlag, s. 497-514. ISBN 978-3-7083-0987-3

HEYWOOD, Andrew, 2017. Political Ideologies: An Introduction. 6. vyd. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 384 s. ISBN 978-1137606013

JANKE, Igor, 2013. Hajrá, Magyarok! - Az Orbán Viktor-sztori egy lengyel újságíró szemével. 1. vyd. Göd: Rézbong. 332 s. ISBN 978-963-08-6617-0

JASIEWICZ, Krzysztof, 2014. The New Populism in Poland: The Usual Suspects? Problems of Post-Communism. Roč. 55, č. 3. s. 7-25. ISSN 1075-8216

KRASZTEV, Péter, VAN TIL, Jon et al., 2015. The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy. 1. vyd. Budapest: Central European University Press, 410 s. ISBN 978-615-5053-05-4.

MUDDE, Cas, 2007. Populist radical right parties in Europe. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press. 404 s. ISBN 9780511492037

OBSE, 2014. Hungary Parliamentary Elections 6 April 2014. OSCE/ODIHR Limited Election Observation Mission Final Report, 2014 [online]. Varšava: OBSE. [cit. 29. 11. 2015]. Dostupný z:

<http://www.osce.org/odihr/elections/hungary/121098?download=true>